

TARTU ÜLIKOOL

FILOSOOFIA TEADUSKOND

Uurali keelte õppetool

Marju Ilves

**Eesti keele passiivilausete vasted ungari keeles
ilukirjanduse korpuse põhjal**

Magistritöö

Juhendajad

Professor János Pusztay

Professor Ago Künnap

Tartu 2005

Sisukord

SISSEJUHATUS	5
1 PASSIIV, PASSIIVILAUSE	9
1.1 EESTI KEELE PASSIIVILAUSE	15
1.2 PASSIIVI VASTEID UNGARI KEELES	26
1.2.1 Passiivne verb (<i>szenvedő ige</i>)	26
1.2.2 -va/-ve gerundium (<i>határozói igenév</i>)	27
1.2.3 Mediaalne verb (<i>mediális ige/középigye</i>)	29
1.2.4 Alusega konstruktsioonid (<i>alanyos szerkezetek</i>)	32
1.2.4.1 Konstrueeritud loogiline alus (<i>határozott/determinált alany</i>)	33
1.2.4.2 Umbisikuline alus (<i>határozatlan alany</i>)	35
1.2.4.3 Üldisikuline/ determineerimata alus (<i>általános/nem determinált alany</i>)	35
2 ANALÜÜS	37
2.1 TEOSTEST	37
2.2 EESTI KEEL LÄHTEKEELENA, UNGARI KEEL TULEMKEELENA	40
2.2.1 Eesti keele subjektita passiivilause vasted ungari keeles. Impersonaal	40
2.2.1.1 Ungari keeles alusega konstruktsioon	41
2.2.1.1.1 Aluseks lause loogiline alus	43
2.2.1.1.2 Umbisikulise alusega konstruktsioon	45
2.2.1.1.3 Üldisikulise alusega konstruktsioon	46
2.2.1.2 Ungari keeles -va/-ve gerundium	47
2.2.1.3 Ungari keeles nominaalne predikaat	48
2.2.1.4 Ungari keeles kell + InfPx konstruktsioon	48
2.2.1.5 Ungari keeles muu konstruktsioon	49
2.2.2 Subjektita passiivi muud morfoloogilised võimalused	51
2.2.3 Eesti keele seisundipassiivi vasted ungari keeles	55

2.2.3.1	Ungari keeles alusega konstruktsioon	56
2.2.3.1.1	Aluseks lause loogiline alus	56
2.2.3.1.2	Umbisikulise alusega konstruktsioon	58
2.2.3.1.3	Üldisikulise alusega konstruktsioon	60
2.2.3.2	Ungari keeles -va/-ve gerundium	60
2.2.3.3	Ungari keeles nominaal(verbaal)ne predikaat	62
2.2.3.4	Ungari keeles passiivne verb	63
2.2.3.5	Ungari keeles kell + InfPx konstruktsioon	63
2.2.3.6	Ungari keeles muu konstruktsioon	64
2.2.4	<i>Passiivilaused, mida raske liigitada</i>	64
2.3	EESTI KEEL TULEMKEELENA, UNGARI KEEL LÄHTEKEELENA	67
2.3.1	<i>Tulemuseks subjektita passiivilause eesti keeles</i>	70
2.3.2	<i>Tulemuseks seisundipassiiv eesti keeles</i>	73
2.3.3	<i>Passiivilause, kuid milline neist?</i>	78
2.3.4	<i>Tulemuseks muu konstruktsioon</i>	79
2.4	AGENDIGA KONSTRUKTSIOONID	83
2.4.1	<i>Agent eestikeelses lähtekeele tekstis</i>	86
2.4.2	<i>Agendi lisamine kui tulemkeeleks eesti keel</i>	89
3	TÕLKIMISMUSTRID	91
3.1	LÄHTEKEELEKS EESTI KEEL	91
3.1.1	<i>Subjektita passiiv</i>	91
3.1.2	<i>Seisundipassiiv</i>	95
3.2	TULEMKEELEKS EESTI KEEL	97
3.2.1	<i>Subjektita passiiv</i>	97
3.2.2	<i>Seisundipassiiv</i>	100
3.3	TEGIJA LISAMISE MUSTRID	102
	KOKKUVÕTE	104

LÜHENDID	110
ÖSSZEFOGLALÁS	111
KASUTATUD KIRJANDUS	118

SISSEJUHATUS

Käesolev töö tegeleb eesti keele passiivilauseste tõlkimisvõimalustega ungari keelde. Töö teema kuulub rakenduslingvistika valda, kitsamalt tõlketeaduse ja kontrastiivse keeleteaduse alla.

Eesti ja ungari keel kuuluvad samasse keelkonda ja on oma üldstruktuurilt sarnased, opereerivad samade mõistetega. Nende keelte andmeid on kontrastiivsetes keeleteaduslikes uurimustes kasutatud varemgi (Pusztay, Rüütmaa, Nurk, Seilenthal, Korjus jt). Seni ilmunud tõlkimisega tegelevad uurimused käsitlevad pigem tõlkimisel ettetulevaid raskusi (Rüütel), terminoloogilisi lünki kahe keele vahel (Kressa) või luule tõlkimisel esinevaid leksikaalseid või vormilisi erinevusi (Rácz N.; Lengyel Tóth). Tõlkimisvõtete rakendamise uurimisega pole käesoleva töö autori andmetel varem tegeletud. Muukeelses kirjanduses on eesti keele passiivilauseid käsitletud eelkõige deskriptiivses keeleteaduses (Hasselblatt, Lavotha, Pusztay).

Eesti keeleteaduses on diskusioon passiivi ümber kestnud juba aastakümneid ning see on jätkuvalt aktuaalseks teemaks. Käesoleva töö eesmärgiks ei ole lahenduste pakkumine eesti keele passiivi kategooriate kohta, kuid töös ei puudu ülevaade senistest seisukohtadest. Töö autor kasutab passiivilause mõiste all viimases eesti keele akadeemilises grammatikas (Erelt et al 1997) pakutud käsitlust, mille kohaselt kuulub subjektita passiivi kategooriasse ka umbisikuline tegumood. Selline jaotus on pigem funktsiooni- kui vormipõhine.

Tõlketegevust mõtestab autor lingvistilises plaanis, st käsitleb sisu ja väljenduse vahekordi keeles keelte struktuurse kõrvutamise (Torop 1999: 16–17). Tõlkeanalüüs uurib otseselt kahe keele kokkupuutest tulenevaid (*performance in translation*) küsimusi, nimelt tutvustab käesolev töö eesti keele passiivilauseste tõlkimisvõimalusi ungari keelde ning näitab, et tegu ei ole automaatse võttega. Teksti tõlkimisel esinevad kohustuslikud ja fakultatiivsed ning automaatsed ja mitteautomaatsed võtted. Kohustuslikud võtted on need, mida tuleb rakendada seetõttu, et teise keele süsteemis puuduvad vastavad leksikaalsed või grammatilised elemendid (Klaudy 2002: 24). Seega on eesti keele passiivilauseste

tõlkimisel ungari keelde tegu kohustusliku võttega, kuivõrd ungari keeles puudub passiivi paradigma. Kohustuslike võtete seas on automaatsed võtted need, mida tõlkija iseeneslikult ja rutiinselt teostab (näiteks tõlkimisel ungari keelest eesti keelde jäetakse ära artikkel). Automaatsed võtted on seotud tõlkija kompetentsiga – mida kogenum tõlkija, seda enam automaatseid võtteid ta kasutab.

Tõlketeaduses on kaks erinevat käsitlust selle kohta, mida pidada ülekandeks (*transformation, átváltási művelet*). Üks peab ülekandeks neid võtteid, mida tõlkijal keelte leksikaalse ja grammatilise süsteemi erinevuste tõttu tuleb rakendada. Teine käsitlus kitsendab mõistet, jättes käsitlusest välja keelte süsteemierinevustest tingitud (ja seega nagunii kohustuslikud ja automaatsed) võtted ning tegeleb ainult nende võtetega, mida tingivad stilistiliste traditsioonide erinevused või näiteks lugejaootustele vastamise soov (Klaudy 2002: 27–28; Balaskó 2004: 86). Magistritöö autor nõustub ülekande mõistmisel esimese käsitlusega ning on arvamusel, et ka kohustuslike ja automaatsetena näivate ülekannete uurimisel on mõtet. Ka ungari tõlketeaduse juhtivaid uurijaid Kinga Klaudy ütleb, et kohustuslike võtete puhul on tõlkija jaoks kindel ainult see, et üks tee on suletud, aga missugune tee neist ülejäänutest edasiminekuks valida, on tõlkija jaoks lahtine (ibid 28). Automaatsete võtete puhul tuleb ilmsiks see, et need ei ole veel automaatsed algajate tõlkijate jaoks ning nende väljatoomine võib aidata automatiseerumist; samuti ilmneb automaatsuses teatav asümmeetria – kui pöörata lähtekeel tulemkeeleks ei pruugi me saada samu lauseid – seega võib automaatsus toimida vaid ühes tõlkimissuunas.

Käesoleva magistritöö eesmärgiks on tõlkimismustrite, levinud põhimõtete, ekvivalentsireeglite (kui lähtekeeles on see ja see, siis tulemkeeles on see ja see) esitamine. Võrdluse alusmaterjaliks kasutatakse kakskeelsete tekstide korpust (nn *comparable corpora*). Korpus sisaldab nii ungari kui eesti keelt kord lähte-, kord tulemkeelena. Eestikeelseks lähtetekstiks on Viivi Luige romaan *Ajaloo ilu*, ungari keelde on selle tõlkinud Gábor Bereczki ja teos kannab pealkirja *A történelem szépsége*. Ungarikeelseks lähtetekstiks, mida kasutatakse kontrollkorpuse funktsioonis, on Péter Nádas romaan *Egy*

családtregény vége, mille tõlge kannab eesti keeles pealkirja *Ühe perekonnaromaani lõpp*, tõlkijaks Leidi Veskis.

Tõlkepõhjaline kontrastiivanalüüs moodustabki magistritöö empiirilise uurimuse. Uurimismeetodid on laenatud kontrastiivsest keeleteadusest. Kontrastiivse keeleteaduse alused erinevad traditsioonilise keeleteaduse omadest. Kontrastiivsel uurimisel on olulised kolm tasandit: tähendus, terminoloogia ja vorm, st et need oleks kattuvad või sarnased, et need oleks võrreldavad (Corder 1976: 236). Määravaks neist kolmest on tähendus. Tõlkevõrdluse puhul on oluline, et laused (või ka lause piiridest välja ulatuvad suuremad tekstilised üksused) oleks mõlemas keeles samatähenduslikud, nende fraasistruktuuris võib esineda lahknevusi. Samatähenduslikkuse printsiibist lähtudes on ilukirjanduslike tekstide võrdlus täiesti sobiv uurimismaterjal, sest originaalteksti tõlkimisel jääb põhikriteeriumiks teksti semantilise sisu edastamine.

Eesti keele passiivilause vastetest rääkides jääb lause mõiste liiga kitsaks. Tõlkimisel selgub passiivilause isoleerimatus ja seotus kontekstiga, tõlkevaste valikul aktiveerub originaalis suurem tekstiosa, just sealt leitakse tähendusekvivalentseks vajalikud elemendid. Seega on võrdleva tõlkeanalüüsi võrdlemisaluseks (*tertium comparationis*) originaallause umbkaudne-ekvivalentne tähendus ja selle tõlge vastavas kontekstis (Bartsch 1985: 49).

Töö koosneb kolmest suurest peatükist. Esimene peatükk on deskriptiivne ning annab tööle teoreetilise tausta, kõneleb sellest, mida passiiviks peetakse ning sellega seonduvatest mõistetest. Üks alapeatükk tutvustab eesti keele passiivi kujunemist, passiivi ja impersonaali paradigmade hägunemist; seatakse orientatsioon selle kohta, mida töös edaspidi passiivilausena mõistetakse. Teine alapeatükk tutvustab konstruktsioone, mida ungari keel teiste keelte passiivilause ekvivalentidena kasutab.

Teine peatükk on rakenduslik, selles analüüsitakse empiirilist materjali. Korpuse moodustavate teoste tutvustamise järel asutakse analüüsi juurde: üks alapeatükk võtab

lähtekeeleks eesti keele ning näitab erinevate eestikeelsete passiivilausetüüpide võimalikke vasteid ungari keeles. Teine alapeatükk on nn pööratud analüüs, st siin lähtutakse eesti keelest kui tulemkeelest ning otsitakse vastust küsimusele, missuguseid ungarikeelseid lauseid peaks eesti keelde passiivilausega tõlkima. Kolmas alapeatükk näitab agendi lisamise võimalusi, mida on kasutatud. Tendents näitavate tõlkimismustritega ja konstruktsioonide sagedusanalüüsiga saab tutvuda töö kolmandas peatükis. Töö lõpetab kokkuvõte.

Erialakirjandusest on kasutatud erinevaid eesti ja ungari keele deskriptiivseid grammatikaid, perioodikas ilmunud artikleid eesti passiiviküsimuse ümber. Tõlketeaduslik taust toetub peamiselt Kinga Klaudy kirjutistele.

Ungari keele passiivsuse väljendamist on teiste keeltega varemgi võrreldud, seda on teinud László Dezső (1988, ungari ja vene keele võrdlus), Peter Canisius (1994), Christa Dürscheid (1995, mõlemad võrdlesid ungari keelt saksa keelega), Marja Seilonen (1995, ungari ja soome keele võrdlus).

Käesolevas magistritöös kasutatud empiiriline materjal on mitterepresentatiivne ja liiga väiksemahuline andmaks universaalseid reegleid passiivilauseste tõlkimise kohta. See on kvalitatiivne uurimus, mis kasutab näitematerjalina ainult kirjalikke tekste, täpsemalt otsib ta passiivilauseste vasteid ilukirjanduslikes (romaani žanri) tõlgetes. Töö võiks saada abistavaks lugemispalaks keeleõppijale või proosatekstide tõlkijatele – ideaalsel juhul võiks see algajal tõlkijal aidata jõuda mõningate ülekandevõtete automatiseerimiseni.

1 PASSIIV, PASSIIVILAUSE

Passiivi mõiste nagu mitmed teisedki lingvistilised terminid tuleb ladinakeelsest sõnast *passivum* (*pati* – saksa keeles *leiden*, ungari keeles *szenvedő*), mis on omakorda mugandus kreekaelsest sõnast *páthos* (*páskhein*) (Andersen 1989: 186).

Passiiv on süntaktiline tegumoe kategooria (*genus verbi*) nagu aktiivgi. Passiiv on tavaliselt markeeritud. Passiivi on sageli käsitletud kui aktiivi allstruktuuri, passiivilauseid transformeeritakse aktiivi lausetest tegija väljajätmisega ja verbi spetsiaalse konjugatsiooniga. Passiivikategooria koht on siiski aktiivi kategooria kõrval mitte selle all, sest on liik lauseid, milles tegija väljajäämine ei ole juhuslik, ning neid lauseid ei saa seega aktiivi lausete transformatsioonidena käsitleda (Vermeer 1971: 73).

Passiivilause erineb aktiivilauset selle poolest, et lause tegevussubjekt ei ole lause grammatiline subjekt. Subjektita passiivi puhul puudub lausest grammatiline subjekt. Passiivilause on lause, milles tähtsaimaks nimisõnaks on tegevuses passiivselt osaleja, st. kui lause ei tõsta semantiliselt esile tegijat (agenti) vaid psüühilises protsessis olijat: juhtumist, olekut või olendit, asja, nähtust, kellele tegevus on suunatud (kogejat ehk patsienti). (Ehala 1997b: 111; Vermeer 1971: 73; EKK: 391; EKG: 11–12, 30)

Aktiivse lause passiviseerimiseks on otsitud universaalseid reegleid (SMNy1: 382):

- 1) formaalselt tuleb siis aktiivilause alusest teha mõne agendi rektiooni abil agent või alus lausest üldse välja jätta ($alus \rightarrow agent$ või $alus \rightarrow \emptyset$);
- 2) tuleb aktiivilause sihitisest teha alus ($sihitis \rightarrow alus$).

Alati need reeglid siiski ei toimi, olgu selle tõestuseks toodud järgmine näide muidu ladusalt passiviseeritavast inglise keelest:

*She has a car. → *A car is had by her.*

Selgituseks on siin see, et inglise keele *have* verb on mediaalne verb ning seda ei saagi passiivseks muuta (vt Torn 2002: 88). Samuti on *habeo*-konstruktsioon eriline konstruktsioon ega sobi passiviseerimise näiteks.

Olgu toodud ka üks vastupidine näide, kus passiivilausest ei anna moodustada aktiivset:

*He was said to be angry. → *Someone said him to be angry* (Crystal 1998: 123).

Passiivi allumist aktiivile ei tohiks aktsepteerida. Nad mõlemad kuuluvad verbi tegumoe (*genus verbi*) kategooriasse. Transformatsioonigrammatika näitab seda, et need kaks pole üksteisest sõltuvad vaid üksteisega seonduvad konstruktsioonid (Eichinger 1987: 129; Vermeer 1971: 72–73). Hierarhilisest ettekujutusest, milles valitseval kohal oleks aktiiv ja temale alluks sekundaarne passiiv, tuleks loobuda sellele vaatamata, et passiivi kasutussagedus aktiivist tunduvalt harvem on ning et ta aktiivist noorem on. [Brinkeri (1990: 117) teostatud sagedusuuringus saksa keele kohta näitab, et verbi finiiitsetest vormidest on keskeltläbi 93% aktiivis ja 7% passiivis ning *werden*-passiiv esineb 3 korda sagedamini kui *sein*-passiiv.]

Arvamus, nagu oleks passiiv aktiivist hierarhilisel redelil madalamal, tuleb ilmselt tema verbivalentsi napimatest võimalustest:

Peter schlägt Paul on 2-valentne,

Paul wird geschlagen on 1-valentne.

Kui ära kasutada seda, et saksa keeles moodustatakse passiivivorme sünteetiliselt, ning tuua lausele *Paul wird geschlagen* vasteks *Paul wird Arzt*, saame tulemuseks võrdse valentsuse (Vermeer 1971: 74).

Passiivi mõiste kuulub süntaksisse, kuid on loomulikult seotud ka morfoloogia, samuti semantika ja pragmaatikaga. Passiivi käsitlemisel tuleb neid keeleteaduse osi silmas pidada, ent kõikide samaaegne kasutamine on võimatu ning tulemusetu. Chomsky ütleb nende printsiipide segamise kohta:

Even within a single language that has syntactic passives with movement and passive morphology, we may find passive morphology without movement..., movement with the sense of passive but without passive morphology..., and the passive sense with neither passive morphology nor movement (In Andersen 1989: 196).

Seda tõdemust võiks illustreerida mõne näitega, mis nii morfoloogiliselt kui ka süntaktiliselt passiivi kategooriasse kuuluvad, semantiliselt ja pragmaatiliselt seevastu käsku märgivad:

Um acht Uhr wird geschlafen!

Jetzt wird sich die Zähne geputzt! (Andersen 1989: 193)

Generatiivsest grammatikast innustunud on vastust otsinud küsimusele, kas üldkeeleteaduses oleks võimalik universaalne passiivimorfoloogia, kasvõi ühe keele piires. Vastus on paraku negatiivne (Eroms 1992: 226; Andersen 1989: 199; Siewierska 1984). Teatud morfoloogiline markeering võib näiteks kreeka keeles osutada nii passiivsusele, refleksiivsusele kui ka retsiprooksusele (Andersen 1989: 188). Nii tulebki passiivilause analüüsimisel kasutada semantikat, süntaksi, diskursust. Ent ka kõigi nende kategooriate kasutamisel ei saa me passiivi grammatikat, mis sorteeriks ilmeksimatult välja kõik passiivilauseste konstruktsioonivõimalused ning jätaks teised grammatilised konstruktsioonid puutumata.

Mõned grammatikad eristavad impersonaali passiivist, mõned peavad impersonaali passiivi osaks, nimetades seda impersonaalseks passiiviks (*impersonal passive*, *személytelen passzív szerkezet*) või ka lihtsalt passiiviks: *a finnben a személytelen szerkezeteket passzív alakoknak is mondják* (Pusztay 2000: 178).

Passiivist rääkimisel tuleb juttu teha ka verbi transitiivsusest/intransitiivsusest. Väidetakse, et passiivseks saab muuta ainult transitiivseid verbe, ent samas on transitiivseid verbe, millest passiivi moodustada ei saa ning intransitiivseid verbe, millest saab moodustada impersonaalse passiivi vormi. Eesti keeles saab impersonaalse passiivi moodustada nii transitiivsetest kui ka intransitiivsetest verbidest.

Tõsiasi, et passiivilause esineb tavaliselt ilma agendita, osutab sellele, et kausatiivse verbiga lausel võiks umbisikulises tegumoes olla seos oma refleksiivse paarilisega. Seda

mainitud mõtet saab näiteks rakendada paari puhul *üllatama – üllatuma, petma – pettuma* jne:

Sind üllatati – Sa oled üllatatud – Sa üllatud.

Lamp kustutatakse. – Lamp on kustutatud. – Lamp kustub.

(impersonaal – seisundipassiiv – personaal)

Ent sama võtte ei kehti kõigi refleksiiv–kausatiiv paaride puhul. On paare, millel on ainult ähmane semantiline seos (*vaevama–vaevuma*), mille mõlemad liikmed väljendavad tegelikult refleksiivsust (*punastama–punastuma*), mille kausatiiv võib ka refleksiivsust väljendada (*ehmatama–ehmuma*) jms (Rajandi 1967: 287–288).

Võrreldes aktiiviga on passiiv keelekasutuses tõrjutud seisundis: *A bonyolult szenvedő mondatok túlzott használatát az utóbbi években számos bíráló érte, ezért egyre többen törekszenek elkerülésükre* (Crystal 1998: 473).

Stilistika õpetamisel rõhutatakse tihti seda, et lause peaks olema pigem aktiivis kui passiivis, eriti tuleks passiivi kasutamist vältida ajaloo sündmuste kirjeldamisel, sest passiivilause puhul ei selgu, kes tegi kellele mida. Esineb arvamusi, et passiivi kasutamine pole küll grammatiliselt ebakorrektne, kuid see on vähem informatiivne ja väljendab logardlikku, bürokraatlikku tooni [... *it conveys a lazy, bureaucratic tone* (Goluboff 2004)].

Asjaolu, et passiivilauses puudub sageli konkreetne tegija või vihje temale, võiks meid viia arvamusele, et passiivilause on bürokraatiarelv, mis tegelikku tegijat peidab või varjab. Kuid see ei ole kahtlemata ainus põhjendus, miks passiivilauset kasutatakse. Järgnevalt püüamegi vastust leida küsimusele, millal passiivilause kasutamine põhjendatud on. Inglise keele grammatika autor Jespersen põhjendas passiivi kasutamist järgnevalt (1933 In: Torn 2002: 85) (võimaluse korral on näide edaspidi analüüsitavast korpusest võetud):

- 1) Kui tegija pole teada /on raskesti kindlaks tehtav:

Otse Kolga-Jaani külje all *oli* veel 1923. *leitud* hällist sülelapse asemel elus havikala... (Luik 10)

- 2) Kui tegija teatud kontekstis või situatsioonis stilistilistel kaalutlustel ära võib jätta; tegija lisamine igasse lausesse oleks kordus.

Mõned jäävad küll saunapidudel lavale magama ja küpsevad ära, aga teisi see ei hirmuta. Õhtuti *kogunetakse* saunadesse ja suitsuahjude juurde, *näritakse* konte, *võetakse* ise viina ja õlut ning *pakutakse* ka poisikestele, *jõrisetakse* ja *räusatakse*. Tühjad pudelid *lööakse* vastu kivi *puruks*. (Luik 16–17)

- 3) Kui tegijat varjamisel on erilised põhjused (mitte alati pole siis tegu manipulatsiooniga, vahel võib tegija varjamist nõuda ka seadus).

... Paul-Eerik Rummo (kellest ei tea keegi, kus ta täpselt elab) mõnede luuletuste levitamise eest *võidakse välja kutsuda*. (Luik 47)

- 4) Tegevuses passiivselt osaleja on olulisem kui semantiline tegija:

Kartul *pannakse maha* maikuus ja *võetakse* septembrikuus *üles*. (Luik 11)

- 5) Kui passiivi kasutamist soosib diskursuse kohesiooniline ülesehitus

Nüüdsest peale *raikutakse* kõik hekid maanteede äärest *maha*, sest põllud peavad olema lagedad ning laiad, teed ja jõed aga nõörsirged. Kui nad ei ole, siis nad *tõmmatakse*. Palju *arutatakse* laululinna, siili ja jänese saatuse üle. (Luik 16)

Saksa keeleteadlase Brinkeri (1990: 119–120) järgi on passiivilause eelistatavad kasutusala eelpool nimetatutele lisaks veel järgnevad:

- 6) Kui tegija üldteatud on.

“Ettevaatust! Uksed *suletakse*!” (Luik 78)

- 7) Kui tegija on konkreetsetl markeerimatu, ent enamasti elus (saksa keeles vastab sellele enamasti *man*-konstruktsioon).

Selles kummitustega täidetud rōskes kaubamajas on űllatav nāha kindaid, millega raudteejaamas ja lennuvāljal *viibatakse*, mida *unustatakse* küll kohvikutesse, küll taksodesse... (Luik 35)

Erelti artiklist (1990: 39) saab vālja noppida veel mõned konkreetsemad nāited, millal passiivilauset (tāpsemini impersonaali) kasutatakse:

- 8) Teadusstiilis vāltimaks autori isiku esiletōstmist.

Kāesolevas tōōs vāadeldakse eesti keele passiivilause vāsteid ungari keeles.

- 9) Pealetükkiva küsimuse või kiituse vältimiseks (enamasti koos deiktilise adverbiga *siin*).

Ta ei ole ka päris kindel, mis keelest siin üldse **aru saadakse**. (Luik 49)

- 10) Laheviisakal pöördumisel, mida kasutatakse näiteks siis, kui ei suudeta otsustada, kas partnerit sinatada või teietada.

Mis kandi mehi ka **ollakse**?

- 11) Etteheite või rahulolematuse pehmendamiseks.

Põrandale sai just uus poon peale, ja juba savi **täis aetud**! Ateljees **ei käida**, **on** jälle üks mood **võetud**. (Luik 119)

- 12) Aluseta kolmandas isikus laused viitavad üldisikulisele käsule või rahulolematusele kellegagi (Kerge 2001: 110).

Teist **ei tohi usaldada**. Endast **ei maksa** midagi **rääkida**. (Luik 13)
“**Ära tapsivad** isa-ema ainukese poja.” (Luik 109)

1.1 Eesti keele passiivilause

Eesti on mitmel alal ja ajal olnud Saksamaale orienteeritud: võtkem näiteks Eesti krooni kursi orienteeritus Saksa margale, Eesti õigussüsteemi põhinemine Saksa õigussüsteemile etc. Ka keeleliselt on eesti keel saksa mõjusfääri kuulunud – rohked laensõnad (alam- ja ülem-) saksa keelest rikastavad eesti keele sõnavara, oskussõnavara loomisel näeme saksa keele mõjutusi, tõlkelaenude hulgas on rohkesti saksa keelest pärinevaid, eesti keele ühend- ja väljendverbidel on paralleele eesliitega saksa verbidega, kolm minevikuaega on mõjutatud saksa keelest, ka passiivilause tekkimine eesti kirjakeelde on saksa mõjutustega.

Saksa keele passiiv jaguneb kaheks haruks: *Zustandspassiv* (seisundipassiiv) ehk *sein*-passiiv ja *Vorgangspassiv* ehk *werden*-passiiv. Saksa keele passiiv nagu hilisem eesti keele passiivgi on analüütiline, see moodustatakse abitegusõnast ja partitsiibist. Saksa keele passiivi areng kulges läbi sajandite: 9. sajandil kasutati mõlemat passiivi läbisegi, aspektist sõltumatult; 15. sajandil ilmus *werden*-passiivi perfektivorm, mis teeb võimalikuks dihhotoomia *Vorgangs* vs *Zustands*; 16. sajandil kombineeriti seda juba ka tulevikuga; 17. sajandil jõuti enamvähem sellele tasemele, mis tänaseni käibel on (Valentin 1987: 12–13; Eroms 1990: 86).

Agendi lisamise võimalust pakuvad mõlemad liigid, *werden*-i puhul on agendi kasutamine sagedam, *sein*-i puhul üsna haruldane. Lisaks kahele peaparadigma saab passiivilauseid moodustada veel järgmiste verbidega:

- a) *bleiben* – väljendab seisundi kestvust ja muutumatust, nt *Der blieb nicht unbelohnt*, kusjuures eituses saab partitsiip partikli *un*-;
- b) *gehören* – väljendab modaalsust nagu *müssen* / *sollen*, on pigem kõne- kui kirjakeelne, nt *Er gehört eingesperrt*;
- c) *bekommen* / *kriegen* / *erhalten*, nt *Er kriegt geholfen*, *Er bekommt ein Buch geschenkt*;
- d) *haben*-konstruktsioonid dativkonversiga, nt *weil wir ja Saevates im Bereich von Aguntum sicher belegt haben*;
- e) *lassen* + *sich* + Inf, nt *Die Tür lässt sich öffnen*;

f) *sein* + *zu* + Inf, nt *Die Tür ist zu öffnen*.

(Brinker 1990: 124-125; Eroms 1990: 92-93, Eroms 1992: 225, 242-243)

Segadusi on saksa passiivi määratlemisega samamoodi nagu eesti passiivigagi: mõned grammatikad püüavad morfoloogilise sarnasuse alusel *sein*-passiivi nimelt aktiivi perfekti sellesse tüüpi hõlmata, mis *sein*-i abil moodustatakse (Eroms 1990: 82). Kuid selle küsimusega tegelemine ei kuulu käesoleva töö teemaderingi.

Kriteeriumid, mida keeles milleks pidada annavad grammatikad. Eesti keele grammatikad on passiivi kohta eri aegadel eri käsitusi pakkunud. Tutvustan eesti keele passiivi käsitlemist lühidalt ning olgu veelkord öeldud, et valin nende seast oma empiirilise uurimuse aluseks kehtivaima ehk viimase akadeemilise käsitluse.

Märke passiivist leiame juba H. Stahli grammatikas (1637), milles passiiviks peetavad (enamasti *saama* + *tud*-partitsiibi abil moodustatud) vormid on saksa keele eeskujudes veel üsna tihedalt kinni: nt olevikus *Minna sahn armastut* 'Ich werde geliebt', lihtminevikus *Minna ollen armastut*, täisminevikus *Minna ollen armastut*, ning enneminevikus *Minna ollen armastut* (sama vorm, mis lihtminevikus!), tulevikus *Minna sahn armastut saama*, ning hetkel ehk veidraimana tunduv optatiivi tuleviku vorm: *Eth minna sahxin vel voixin armastut sahma O das ich doch möchte oder köndte geliebet werden* (Alvre 1993: 404). Mõned neist vormidest on ka tänapäeval kasutusel, *saama* + *tud*-partitsiibi vorme peetakse praegugi passiivi kuuluvaks. Erinevuseks Stahli ja tänapäeva pruugi vahel on see, et praegu on kõne- ja murdekeelsetes konstruktsioonides *saama*-verbil modaalsuse tähendus, st saksa keele *können*, mitte *werden* (Alvre 1993: 405).

Sagedamini kui *saama*-verbi abil moodustatud passiivikonstruktsiooni kasutatakse impersonaali ja seisundipassiivi. Need kaks paradigmat ja nende näilik osaline kattumine on põhjustanud mitmeid arutlusi järgmistel teemadel: Kuhu siis ikkagi kuulub eesti keele impersonaal? Kas impersonaal võtta passiivi alla (saksa *man*-tarindit ju ei peeta passiivseks)? Kas impersonaali käsitleda neljanda isikuna? jne. Aegade jooksul on suhtumine eesti keele passiivi ja impersonaali suhtesse olnud mitmekülgne, Rajandi on eri

aegade seisukohad suutnud paigutanud järgmisesse üldistavasse tabelisse (Rajandi 1999: 104–105):

Tabel 1. Eesti keele impersonaali ja passiivi kategooriate käsitlemine 1960-ndateni

<i>EKG mõistes</i>	<i>impersonaalne passiiv /impersonaal</i>	<i>passiivne adjektivisatsioon /seisundipassiiv</i>
A. W. Hupel, 1818	passiiv	passiiv
E. Ahrens, 1853	passiiv	passiivne adjektiiv (impersonaalse iseloomu kaotanud passiiv)
F. J. Wiedemann, 1875	passiivi impersonaalne tarvitus	passiivi personaalne tarvitus
K. A. Hermann, 1884	passiiv e. tehtavik	passiiv e. tehtavik
H. Einer, 1918	passiiv e. tehtavik	hiilib mööda
J. Jõgever, 1919, 1920	tehtavik	võimatu aru saada
H. Põld, 1922	tehtavik e. isikutum vorm	võimatu aru saada
A. Ploompuu, 1923	tehtavik	<i>olema</i> + öeldise täide
O. Loorits, 1923	passiiv e. tehtavik	hiilib mööda
L. Kettunen, 1924	passiiv	<i>olema</i> + öeldistäide
K. Leetberg, 1925	passiiv e. tehtavik	võimatu aru saada
E. Muuk ja M. Tedre, 1933 ning kogu järgnev kooligrammatika	umbisikuline tegumood	<i>olema</i> + öeldistäide
J. Aavik, 1936	passiiv-impersonaal	passiiv
K. Kont, 1963	impersonaalne passiiv	personaalne passiiv ja/ või <i>olema</i> + öeldistäide

Tabel 1 kirjeldab impersonaali ja passiivi eristamise /eristamatuse probleemi ilmekalt. Püüame seda tabelit jätkata seisukohtadega, mis avaldati pärast 1960-ndaid aastaid:

Tabel 2. Eesti keele impersonaali ja passiivi kategooriate käsitlemine 1960-2005

H. Rajandi 1966–1968	impersonaal	passiivne adjektivisatsioon
J. Valgma et al, 1970	impersonaal	hiilib mööda
K. Mihkla et al 1974 (EKLP)	impersonaal	isikuline passiiv
V. Tauli, 1980	passiiv	<i>olema + tud</i> -partitsiip (väljendab seisundit, vahel vastab adjektiivile või adverbile 145)
P. Alvre, 1993	passiiv	personaalne passiiv
M. Ereht et al 1993 (EKG II)	subjektita (e impersonaalne) passiiv / impersonaal	passiivne adjektivisatsioon / seisundipassiiv
M. Hint, 1995 (kooligrammatika)	umbisikuline tegumood	seisundit väljendav vormiühend
M. Ehala, 1997a,b (kooligrammatika)	umbisikuline tegumood	passiiv
M. Ereht et al 1997 (EKK)	impersonaal	alusega passiiv
V.-A. Vihman 2002	impersonaal	passiiv
R. Torn 2002	impersonaal	passiiv
T.R. Viitso 2005		

Kõige värskemalt on teemat puudutanud Viitso (2005). Viitso käsitus ei sobi kokku tabeli 2 liigendusega: ta ei liigenda vorme passiivseteks või aktiivseteks, isikulisteks või umbisikulisteks, ta pakub uusi (või siis taasavastatud vanu, vt tabel 1)

tegumoe kategooriaid: tegevik, tehtavik, toimuvik, taluvik; kuid kinnitab, et need lauseõpetuse kategooriad kui ka eesti keele tegelikud tegumoe kategooriad vajavad veel uurimist, kirjeldamist ja täpsustamist (Viitso 2005: 192–193)

Segi aetakse nimetatud kaks paradigmat – impersonaal ja passiiv – sellepärast, et osa nende vormistikust langeb ühte. Traditsioonilised näitelauseid on *Klapid on suletud* või *Lambad on tapetud* (Ehala 1997b: 112, Rajandi 1999:94).

UMBISIKULINE TEGUMOOD/IMPERSONAAL	ISIKULINE TEGUMOOD/ PERSONAAL TUD-LIITKONSTRUKTSIOONIGA
<i>Klapid suletakse.</i>	<i>Klapid on suletud.</i>
<i>Klapid suleti.</i>	<i>Klapid olid suletud.</i>
<i>Klapid on suletud.</i>	<i>Klapid on olnud suletud.</i>
<i>Klapid oli(d) suletud.</i>	<i>Klapid olid olnud suletud.</i>

Näeme, et umbisikulise tegumoe täis-ja enneminevikuline vorm langevad ühte isikulise tegumoe oleviku ja lihtmineviku vormiga. Umbisikulise ennemineviku mitmusliku vormi puhul võib veel vahet teha ja vaielda – on kategoorilisi keeleteadlasi, kes *Klapid olid suletud* lauset impersonaali paradigmasse ei luba, sest impersonaalis puudub alus ning sihitis (*klapid*) ei ühildu verbiga arvus, kuid on ka liberaalsemaid keeleteadlasi, kes vormi sellest hoolimata impersonaali lubavad ning paradigmade muutumises keele arengut näevad.

Teoreetilisi võimalusi, kuidas sellise struktuuriga lausete kuuluvuse vahel vahet teha, on pakutud viimase 40 aasta jooksul mitmeid ning kaheldud on neis aegade jooksul nii mõneski. Toome mõned seisukohad ning hilisemad märkused nende kohta:

1. Ühildumine on aluse ja öeldise vaheline seos, järelikult peab lause *Klapid olid suletud* ainuvõimalikult isikulisse tegumoodi jätma, sest umbisikulise puhul on siin tegu (täis)sihitisega ning sihitise ja öeldise vahel ühildumist ei toimu (EKLP: 44-45; 87-88). Impersonaali ennemineviku mitmuses täissihitise ja öeldise ühildumist

hakati hiljem erandlikult lubama (EKG: 31; Hint 1995: 226). Ometi on ka hiljem arvatud, et lause *Lambad olid tapetud* peaks ikka seisundipassiivi kuuluma (Ehala 1997b: 112, Viitso 2005: 187).

2. Eitus muudab täissihitise osasihitise, st problemaatilisest lausest saab impersonaalis *Klappe ei ole suletud*, isikulises tegumoes aga *Klapid ei ole suletud* või *Klapid on sulgemata* (EKLP: 45; 87–88). Kuid olemasoleva jaatava lause puhul ei aita see fakt meid kuigivõrd.
3. Tegijamäärus (agent) saab laiendada ainult isikulisi vorme, st lause *Klapid on minu suletud* kuulub kahtlemata seisundipassiivi tulpa, sest impersonaalsesse paradigmasse paigutatav lause oleks agrammatiline **Klapid minu suleti* (EKLP: 45; 89). Vastuargumendiks on siin see, et harva on agent siiski võimalik ka impersonaali kõrval *Kristust kiusati kuradist* (Alvre 1993: 406).
4. Impersonaal lubab oma sõnajärjega vabalt ringi käia, nt *Suleti klapid*, *On suletud klapid*; isikulises tegumoes oleva öeldise *tud*-partitsiip paikneb enamasti täisaluse järel, lause lõpuosas (EKLP: 46; 87; 89).
5. Isikulise vormi juurde saab lisada kestvust märkiva ajamääruse. nt *Klapid on pikemat aega suletud* (EKLP: 46; 89) Samas lause: *Aknaid on juba pikemat aega pestud* (Kure 1956: 126) näitab, et ka impersonaalse lause juurde saab lisada samasuguse ajamääruse.
6. Impersonaal saab olla ainult verbidel, millele on juurde mõeldav elus või personifitseeritud (nt loodusnähtus) tegija: *Aurik paisati karile*.

Võrdle: *Poiss lõhkus akna* → *Aken lõhuti*.

Jalgpall lõhkus akna → **Aken lõhuti*.

Seega puudub impersonaal verbidel, mis isikulises tegumoes ainult elutu objektiga kombineeruvad. Samuti pole impersonaali neil verbidel, mis on küll isikulises tegumoes, ent on sisult apersonaalsed, nt *Neil tuleb minna* **Tullakse minna*; ega verbidel, mil puudub 1. ja 2. pööre, nt *toimub*, *leidis aset*, samuti pole seni sõnastamata põhjustel impersonaali verbidel *huvitama*, *meenuma* (Rajandi 1966: 613–614).

Püüd jälile saada probleemi olemusele, annab põhjust pöörduda sugulaskeelte juurde: ka teistes läänemeresoome keeltes võib *tud*-konstruktsiooniga seotud nominatiivne nimisõna olla nii subjekt kui objekt, eristamisaluseks võib siin olla ainult aspekt, st kas partitsiip on tegevus-ajalise (impersonaali) või seisundilis-kvalitatiivse (seisundipassiivi) iseloomuga (Kont 1959: 612). Teooria, et läänemeresoome keelte passiiv oli algselt isikuline, on tunnustatud (Kont 1959: 613; Viitso 1998: 112). Subjektita passiivi areng eri läänemeresoome keeltes oli erineva tempoga ning sõltuv osaobjekti funktsioonis esineva partitiivi kujunemisega (Kont 1959: 613).

Kui Kont (1959: 615) tõdeb, et "*passiivi liitaegadest sõltuvad subjekt ja objekt on eesti keeles sisult täiesti eristamatud*", siis kümmekond aastat hiljem väidavad EKLP autorid, et "*vaid väga harvadel juhtudel võib see vahetegemine (umbisikulise tegumoe ja passiivi vahel) jääda võimatuks.*" (EKLP: 46).

Küsimuseks on olnud ka see, kuhu need *tud*-konstruktsiooni vormid paigutada, mis impersonaali ei kuulu (Kure 1956; Rajandi 1999).

Ükskõik mis reeglid ka välja tuuakse, lause *Teie püksid on varastatud* ei ütle meile ilma kontekstita ikka, kas kuriteo sooritajaks on see, kellele lause öeldakse, või pandi kuritegu toime just äsja ja *Teie* on lauses kannataja-pooleks. Täenduslikult on erinevus märgatav.

Käesolev töö liigitab impersonaali vormidega laused passiivilauseteks, impersonaal on üks passiivi morfoloogilise avaldumise vorme (EKG: 30). Kuid paraku ei saa ka käesolev töö vältida kahemõttelist tõlgendamist. Korpuse analüüsimisel on mitmeid lauseid, mille puhul töö autor öelda ei suuda, millise vormiga on tegu. Analüüsist ei jää need vormid aga välja, vastupidi: just need on tõlke analüüsimisel ühed põnevamad, kuna otsus jääb tõlkija langetada. Tema peab lausesse tooma tegija, lause seisundipassiivina tõlkima või mõne muu lahenduse leidma, ent valida saab ta neist ainult ühe. Kui tõlkija pole järjekindel, näitab see seda, et ka tema ei suuda alati tabada lause grammatilist kuuluvust.

Tõlkijatele on peale isikliku kompetentsi abiks sõnaraamatud ja ilmselt ka keelt kirjeldavad grammatikad. Kuidas eesti keelt võõrkeelena tutvustavad grammatikad passiivi käsitlevad? Nad nimetavad impersonaali ka passiiviks või väldivad termini *passiiv* kasutust üldse (Hasselblatt 1992: 147; Lavotha 1973: 60). Keeleõpikud käituvad sarnaselt: *Anders als im Deutschen gibt es im Estnischen kein persönliches Passiv..; als Gegenstück zu den aktiven Verbformen ist daher die Bezeichnung Impersonal passender, da es jeweils nur eine Personalform (Sg3) für jedes Tempus gibt.* (Hasselblatt – Lutkat 1993: 205).

Ungaris ilmunud eesti keele õppevahendid käsitlevad passiivi teemat sarnaselt. Puszta (1994) tunnistab, et eesti keele passiivi termin pole õnnestunud, termini kasutus pole ühetähenduslik ning selle asemel tuleks kasutada impersonaali (*személytelen ragozás, conjugatio impersonalis*). Lauseõpetuse osas vormide moodustamisest rääkides kasutab ta termineid paralleelselt (*impersonalis, passzív igenem*). Vormide kasutamise kirjeldust me lauseõpetuse osast ei leia, kuid vormiõpetuse osast loeme, et: *A személytelen ragozást akkor használják, ha a cselekvő ismeretlen, vagy közelebbről meg nem jelölt, pl. kollektív személy vagy általános alany* (ibid 94).

Kippasto – Nagy (2002: 226) annavad juhiseid vormide ungari keelde tõlkimise kohta: umbisikulise tegumoe vormid (*személytelen igealakok*) väljendavad umbisikulist või üldisikulist tegijat ning need tuleb ungari keelde enamasti mitmuse esimese või kolmanda pöördega tõlkida. Kui tegevussubjekt on kõneleja jaoks tundmatu või tähtsusetu, on alus umbisikuline; kui tegevussubjektiks võib olla kehtes, on alus üldisikuline. Ungari keelde tõlgitud näitelausestes näeme umbisikulist alust (VP13), lausesse konstrueeritud alust ja konstrueeritud aluse kõrval mediaalset verbi (*épül*). Eesti keeles üldisikulise alusega (VSg3, VSg2) lausete tõlkimiseks pakutakse sama võtet ka ungari keeles.

Eestikeelne saksa keele grammatika ütleb et 3-liikmeline, st agendiga *werden*-passiiv tuleb eesti keelde tõlkida isikulise tegumoena, *sein*-passiiv aga impersonaali liitaegadega (Lesthal 1986: 151–152).

Võõrsil Tauli poolt koostatud grammatika eelistab vastupidi impersonaali asemel just passiivi mõiste kasutamist (Tauli 1980: 37). 1970. a. ilmunud eesti keele grammatika

on üsna põgus ja käsitleb ainult impersonaali, rahvusvahelisi vasteid sellele mõistele saksa või inglise keeles ta oma kokkuvõttes tabelis ei paku. Siiski möönab teos verbi aegade peatükis, et mineviku kesksõna koos *olema*-verbiga võib väljendada ka omadust: *Seinad on värvitud*. (Valgma, Remmel 1970: 117, 407) ning peaks seega seisundipassiivi kuuluma.

EKLP toob ära ülal mainitud reeglid, kuidas eristada impersonaali passiivist. Peab kindlasti märkima, et EKLP jagabki öeldise tegumoe järgi kolmeks: öeldis isikulises tegumoes, öeldis umbisikulises tegumoes, öeldis passiivis, viimase all on veel dihhotoomia isikuline ja umbisikuline passiiv. Süntaksi osas on selles grammatikas küsitavusi, neile on tähelepanu juhtinud Ellen Uuspõld. Näiteks ei tee EKLP selget vahet *tud*-partitsiipide vahel, mis võivad kuuluda isikulisesse passiivi või olla öeldistäiteks (Uuspõld 1976: 101) nii on *Mina olen liigutatud* isikulise passiivi näitelauseks, *Kuslap oli liigutatud* aga öeldistäite näitelauseks (EKLP: 87, 134).

See, et eesti keeleteadlased 1960-ndatel aastatel passiiviküsimustega teravdatult tegelesid ning kooligrammatikad teemat vaid möödaminnes puudutasid, vihjab sellele, et passiivi temaatikas oli mitmeid lahtisi otsi. Teema on aktuaalne veel nelikümmend aastat hiljemgi: V-A.Vihman avaldas hiljuti paar artiklit impersonaali ja passiivi erinevuste kohta ja selle kohta, miks eesti keele impersonaali ei saa 4. isikuks pidada (Vihman 2001, 2002); R.Torn (2002) uuris võrdlevalt inglise ja eesti keele passiivilauseid, rõhutades eesti impersonaali omapära kõrvutatult inglise keele passiivilausedega; J.P.Blevinsi sulest on ilmunud kontrastiivset materjali eesti ja saksa keele impersonaali ja passiivi kohta (Blevins 2003a, 2003b).

Viimane akadeemiline eesti keele grammatika (EKG: 30–31) jaotab passiivilause laiemalt kolmeks: subjektita passiiv, subjektiline passiiv (puudub kasutatud korpuses ning jääb seega analüüsist välja) ja seisundipassiiv ehk passiivne adjektivatsioon. Subjektita passiiv on eesti keelele kõige iseloomulikum, sel puhul pole tegevusobjekt lauses grammatiliseks subjekti positsioonis ning see koht lauses jääb täitmata.

Subjektita passiivi morfoloogilised võimalused lauses on järgmised:

- 1) impersonaal (umbisik, erandlikult ka üldisik)
 - 2) Pl 3 (umbisik) *Räägivad, et tänavu tuleb külm talv,*
 - 3) Sg 3 (üldisik) *Selle töö teeb natukese ajaga valmis,*
 - 4) *saama* Sg 3 + *tud*-partitsiip (umbisik, perifrastiline subjektita passiiv)
Sai kõvasti tööd rabatud,
 - 5) *olema* Sg 3 + *da*-infinitiiv (üldisik, perifrastiline subjektita passiiv)
Seda oli arvata, et ta jääb hiljaks,
 - 6) *saama* Sg 3 + *da*-infinitiiv (üldisik) *Saab näha, kas ta tuleb või ei.*
- tud*-partitsiibiga seoses võib *saama* ja *olema* verb täisobjektiga arvus ühilduda.

Subjektiline passiiv

Subjektiline passiiv avaldub lauses ainult ühel morfoloogilisel moel nimelt *saama* + *da*-infinitiiviga:

Patsiendid said arsti käest noomida.

Poiss saab nõgese käest kõrvetada.

Subjektilist passiivi nimetatakse mõne käsitluse järgi ka *saama*-passiiviks ning sel juhul on teda raske eraldada *saama* + *tud*-partitsiibiga konstruktsioonidest (Torn 2002), mille EKG seisundipassiivi alla liigitab. Ometi on kahel *saama*-konstruktsioonil oluline erinevus, nimelt on *saama* + *da*-infinitiivi konstruktsioon alati dünaamilise tähendusega. Infinitiivis olev verb märgib tihti suhtumist, nt *riielda*, *peksa*, *kiita* (Torn 2002: 100). [Kusjuures *peksa*, *kolki* jms peab Rajandi *da*-infinitiivi eralisteks lühikesteks vormideks, mida just passiivsete deverbalistatsioonide puhul kasutatakse (Rajandi 1999: 204). Sellega ei saa päris nõus olla, sest vastavaid vorme kasutatakse ka aktiivsetes lausetes, nt *Suured poisid andsid mulle peksa.*]

Ülaltoodud näitelausetest näeme, et subjektilise passiivi lausetesse võib lisada ka agendi, kuid esmase tegija (noomija) väljendamine pole kohustuslik. Agendi lisamise

puhul on tavalisimad vormid $N_{\text{gen}} + \text{käest}$ või N_{abl} (Kerge 2001: 110, Torn 2002: 100). Et subjektiline passiiv on dünaamiline passiiv on näitelausetel ka aktiivivasted:

Patsiendid said arsti käest noomida.

Arst noomis patsiente.

Poiss saab nõgese käest kõrvetada.

Nõges kõrvetas poissi.

Transformatsiooni tähelepanelikumalt jälgides näeme, et aktiivilause sihitisest saab passiivilauses *saama*-abitegusõnaga ühilduv alus, aktiivilause alusest võib saada passiivilause agent eelpool nimetatud *käest*-konstruktsiooni kasutades ning aktiivsest tegusõnast saab passiivilauses *da*-infinitiivi tegusõna. Impersonaal ja subjektiline passiiv teineteist ei välista, nt *Saadakse arsti käest noomida*. Korpuses esinevad *saama* + *da*-infinitiivi konstruktsioonid on pigem modaalse iseloomuga ning kuuluvad subjektita passiivi kategooriasse, subjektiliseks passiiviks peetavat *saama* + *da*-infinitiivi konstruktsiooni korpusest ei leia ning seetõttu jääb see passiivi liik ka korpuse analüüsist välja.

Seisundipassiivi morfoloogilised võimalused:

1) <i>olema</i> + <i>tud</i> -partitsiip predikatiivina	<i>Me oleme pulma kutsunud,</i>
2) <i>saama</i> + <i>tud</i> -partitsiip seisundimääрусena	<i>Mul saab laud kaetud,</i>
3) <i>olema</i> + <i>da</i> -infinitiiv predikatiivina	<i>See on mulle teada, et ta on haige.</i>

Eituse puhul kasutatakse *saama* asemel ka *jääma*-verbi ning predikatiiviks või seisundimääruseks on siis *mata*-vorm, vrdl saksa keele *bleiben*-analoog. Täisöeldistide ühildub alusega arvus. Kujus *saama* + *tud*-partitsiip seisundimääрусena tähistab kesksõna oma ajavormi suhtes lähitulevikust lõppu (Kerge 2001: 58). Seisundipassiivi konstruktsioon on võimalik ainult transitiivsete verbidega. Seisundipassiiv kannab staatilist tähendust.

1.2 Passiivi vasteid ungari keeles

Ajalooliselt oli ungari keeles passiivi paradigma, ent praeguseks on passiivi verbivormide kasutamine minimaliseerunud. Tõlkimisel tähendab see seda, et kui ungari keel on tulekkeeleks ning lähtekeeleks on mõni keel, milles on passiivi paradigma säilinud, peab tõlkija tähenduse ekvivalentsi leidmiseks muid võtteid kasutama.

1.2.1 Passiivne verb (*szenvedő ige*)

Ungari passiivsed verbid kujunesid ladina keele mõjul välja juba varasel vanaungari perioodil. Ometi ei tohi ungari keele passiiviverbi lihtsalt ladina keele matkimiseks pidada, sest koodeksite keeles on näiteid, kus ladina keele passiivset vormi asendab ungari keeles aktiivne verb. Passiivne verb moodustati *ik*-liite lisamisega kausatiivse liitega verbile, nt *vki kínzat vmit vmivel – ő kínzatik*, kus *ő* on liikunud tegevusobjekti positsioonilt grammatilise subjekti positsioonile ning tegevussubjekt (agent) puudub või võib selle lisada lausesse määruse kujul (*ő kínzatik vkitől* või *vki miatt*). Hilisel vanaungari perioodil ilmiski passiivse verbi kõrvale agendiga konstruktsioon. Sellest perioodist alates näeme ka selliseid passiivilauseid, mida hilisem kirjakeel kasutusele ei võtnud. Ungari keele ajalooline grammatika toob hilise vanaungari perioodist järgmised passiivse konstruktsiooni näited (MNYTNY 1995: 302- 306):

1. Transitiivsest verbist või verbitüvest moodustatud passiivse tähendusega *ik*-verbid *törík, hallík, látszik*.
2. Transitiivsest verbist *-ik* ja/või *-at/-et, -tat/-tet* liitega moodustatud verbid, *lát:> láttat:> láttatik; hív:> hívat:> hívattatik*. Nende kõrval võib esineda agent kujul *-tól/-től, miatt, által*. Viimati nimetatu oli algselt kohamäärsõna ning võttis uue funktsiooni alles 16. sajandi lõpul omaks.
3. Intransitiivsetest verbidest tuletatud passiivsed konstruktsioonid, mille aluseks on nii ladina keele passiiv kui ka see, et taheti näidata, et tegevus ei juhtu iseenesest, vaid juhtub kellegi või millegi tõttu, millegi mõjul:
ha te meeltoltatol megh hallany: Si digneris audire.

(*méltóztatik* verb oli kasutusel kuni 20. sajandi alguseni).

4. Verbiprefikisiga passiivsed verbid, mille seotud laiendi määrab verbiprefiks.

be rekeztetek az clastromban.

5. *-ul/-ül* ja *-ódik/-ódik* liitelised mediopassiivsed verbid agendiga või seotud laiendiga

az iesust keresytev k aky meg fezevlt: Jesum, qui crucifixus est, quaeritis.

Kaasaegne ungari grammatika räägib passiivsetest verbidest põgusalt: passiivne verb moodustatakse transitiivsest aktiivsest verbist tuletusliite *-at(ik) /-et(ik)*, *-tat(ik) /-tet(ik)* abil, mainitakse passiiviverbi moodustamise ebaproduktiivsust ja harva esinemissagedust (MG: 88). Ungari keele käsiraamat (MNYK: 195) nimetab passiiviliidet *-(t)atik/ -(t)etik* seevastu produktiivseks verbiliiteks, mille saab lisada igale sihilisele aktiivsele verbile.

Uusim ungari keele grammatika käsitleb passiivset verbi seega aktiivse verbi transformatsioonina, lause tasandil saab aktiivilause sihitisest passiivilause alus; agendi võib lisada määrusena. Passiivsuse väljendamiseks pakutakse seal järgmisi mooduseid (MG: 88):

passiivset konstruktsiooni (<i>passzív igeneves szerkezet</i>)	<i>a ház eladatik,</i>
funktsiooni verbiga konstruktsiooni (<i>funkcióigés szerkezet</i>)	<i>a ház el van adva,</i>
ümberrötmist (<i>körülírás</i>)	<i>a ház eladásra kerül,</i>
mediaalset verbi (<i>mediális ige</i>)	<i>a ház eladódik.</i>

Järgnevalt tutvustamegi konstruktsioone, mida passiivilauseste vastetena kasutatakse.

1.2.2 *-va/-ve gerundium (határozói igenév)*

Ungari keele gerundium moodustatakse tavaliselt *-va/-ve* (ka *-ván/-vén*) tunnuse lisamisega verbi ainsuse kolmanda pöörde tüvele ning seda vormi käsitletakse kui määrust, peamiselt esineb see siis aja-, põhjus- või seisundimäärusena (MG: 238):

Befejezván a levélírást, leragasztotta a borítékot (ajamäärus);

[Lõpetanud kirja kirjutamise, kleepis ta ümbriku kinni.]

Első verse sikerén felbuzdulva, nekifogott egy egész hősköltemény megírásához (põhjusmäärus); [Innustunud oma esimese luuletuse edust, asus ta kohe kangelaslaulude kirjutamise kallale.]

A beteg felöltözve feküdt az ágyon (seisundimäärus).

[Haige lamas rietatult voodis.]

-va/-ve gerundium esineb ka koos olemisverbiga *van* ning siis on tema määratlemine mõnevõrra probleemne. Liigitamist on kahesugust (MG: 240):

- 1) peetakse olemisverbi öeldiseks ning -va/-ve gerundiumit sellele kohustuslikult liituvaks seisundit märkivaks rektsiooniks; gerundium väljendab aluse seisundit:

A föld fel van szántva; (felszántott állapotban van);

[Põld on küntud.]

- 2) peetakse kogu konstruktsiooni öeldiseks, olemisverb on abiverbi rollis, gerundium väljendab verbi leksikaalset sisu.

A föld fel van szántva. (A földet felszántották)

Kumbki neist liigitustest pole täiuslik, mõlemale on nii poolt kui vastu argumente. Gerundiumikonstruktsioon on ungari keeleteadlaste seas diskusiooni tekitanud ka oma küsitava ungaripärasuse ja liigtarbimise tõttu (Stanitz 1983, Rác 1983). Ehkki olemisverbi ja gerundiumi konstruktsioon on üsna produktiivne, tuleb märkida, et see on moodustatav vaid neist transitiivsetest verbidest, millel on seisundiline tähendus:

kipcsolja a tévét – a tévé ki van kapcsolva

[ta lülitab televiisori välja – televiisor on välja lülitatud]

*aga megnézi a képet – *a kép meg van nézve* (MG: 241).

[ta vaatab pilti – *pilt on vaadatud]

Kui gerundiumikonstruktsioon moodustatakse aktiivsest (kausatiivsest) transitiivsest verbist, siis on gerundiumikonstruktsioon passiivse staatilise tähendusega:

Felássa a kertet. → A kert fel van ásva.

[Ta kaevab aia üles. → Aed on üles kaevatud.]

Kui gerundium moodustatakse aga mediaalsest (või refleksiivsest) verbist, on tuletis mediaalse staatilise tähendusega.

Az öreg kifárad. → Az öreg ki van fáradva.

[Vanamees väsis. → Vanamees on väsinud.]

Neid suhteid saab kokkuvõtvalt illustreerida järgnevalt (MG: 241):

1. transitiivne, lõpetatud, dünaamiline tähendus — passiivne, staatiline tähendus

felás, teleír, meggyőz

fel van ásva, tele van írva,

meg van győzve

2. mediaalne, lõpetatud, dünaamiline tähendus — mediaalne, staatiline tähendus

meghízik, felnő, meggyőződik

meg van hízva, fel van nőve,

meg van győződve

Et ungari keele gerundiumikonstruktsioon väljendab seisundit, mis mingi tegevuse tulemusel sündis, peaks ta eelkõige eesti keele seisundipassiivi vasteks sobima.

1.2.3 Mediaalne verb (mediális ige, középige)

Mediaalsed verbid on verbid, mis väljendavad juhtumist (*hajlik, dobban, fagy*), seisundit (*létezik, van, fáj, tud, képvisel*) või seisundimuutust (*pusztul, megbetegszik, tágul*). Mediaalsete verbide hulka kuuluvad ka aluseta ja fakultatiivse alusega verbid (*alkonyodik, tavaszodik, havazik; esik, borul*). Suurema osa mediaalsete verbide kõrval seisab siiski ka alus, mis märgib eset või isikut, millega/kellega juhtub midagi, mis/kes elab üle mingi seisundimuutuse või mis/kes on mingis seisundis. Mediaalsed verbid on intransitiivsed, nende juures võib esineda laiend:

elfárad a munkától, tüszög az allergia miatt. (MG: 85)

[väsib tööst, aevastab allergia tõttu]

Ajalooliselt on mediaalseid verbe on nimetatud ka *verbum neutrum*iteks, seda mõistet kasutatakse nende kohta näiteks János Sylvesteri ladina keele grammatikas (1539) (Abaffy 1978: 280).

Uurali keeleteadus hakkas mediaalsete verbide küsimusega – kas võtta mediaalsed verbid eraldi tegumoeks – tegelema 1960-ndatel aastatel. Jälgi mediaalsusest leiti neljas uurali keeles: eesti, ungari, nganassaani ja eenetsi. Lauri Posti rekonstrueeris lõuna-eesti keelenäidete abil läänemeresoome keelte ainsuse ja mitmuse 3. isiku mediaalse sufiksi; Tibor Mikola leidis mediaalsuse tunnuseid samojeedi keeltes. Läänemeresoome keelte mediaalsust peetakse aga nii semantiliselt, kui ka päritolult ja morfoloogialt tihedalt seotuks refleksiiviga. (Körtvély 1997: 203).

Abaffy (1978: 285) toob eelnevate grammatikate põhjal välja kriteeriumid, mida mediaalsete verbide juures ka tänapäeval jälgitakse:

1. Mediaalne verb ei kuulu ei aktiivi ega passiivi, vaid asub nende kahe vahepeal. Mõned neist asuvad lähemal aktiivsetele verbidele, teised passiivsetele. Oluline on meeles pidada, et mediaalne verb võib ainult juhtumist, olemist või olekut märkida.

Neid mediaalseid verbe, mis lähenevad oma tähenduselt aktiivsetele verbidele, nimetatakse medioaktiivseteks, sellised on näiteks *a szív dobog, az óra ketyeg* [süda lööb, kell tiksub]. Verb näitab neis lausetes seisundit, alus on eluta (MG: 85). Ei saa tõmmata piiri mediaalsete ja aktiivsete verbide vahele, sõltuvalt kontekstist võib üks ja sama verb olla nii mediaalne kui ka aktiivne. Järgmised näitelauseid illustreerivad seda väidet:

Köhögtem, hogy rám figyeljenek. (aktiivne verb),

[Köhatasin, et mind märgataks.]

Köhögtem a füsttől. (mediaalne verb) (MG: 86; Abaffy 1978: 291).

[Köhatasin suitsust.]

Mediaalseid verbe, mis oma tähenduselt lähenevad passiivsetele verbidele, nimetatakse mediopassiivseteks, nende tuletussufiks on *-ód(ik)/-őd(ik)*, nt *az ügy elintéződik, a könyv megíródik* [asi laheneb, raamatu kirjutamine edeneb](MG: 86). Ilmselt on just

selle tähendusläheduse tõttu mediaalseid verbe ka kvaasipassiiviks nimetatud (SMNy1: 410).

2. Mediaalse verbi puhul toimub tegevus tahtmatult, ettekavatsematult.
3. Puudub väline tegija, agent ei saa lausesse panna, äärmisel juhul vaid põhjustaja liite -*tól/-től* abil, personifitseeritud agent siin ei tööta. Kui mediaalse verbi kõrval seisab siiski elus tegija, märkame analüüsi käigus, et sellega ei märgita tegijat või põhjustajat, vaid kirjeldatakse seisundit.
A gyerek megijedt a bácsitól [Laps ehmus onust] ei tähenda seda, et onu tegi midagi, mis lapse ära ehmatas, vaid kirjeldab lapse seisundit, onu ei teinud tahtlikult midagi.
4. Mediaalsed verbid on intransitiivsed, neist ei saa moodustada passiivi.
5. Mõnest neist saab moodustada transitiivse verbi, teisest mitte.
6. Mediaalsed verbid lõppevad tihti sufiksiga -*ul/-ül, -ik*.

Abaffy liigitab mediaalsed verbid nelja rühma (Abaffy 1978: 285-290):

I rühm mediaalseid verbe on aktiivsest transitiivsest verbist transformeeritavad. Mediaalsed verbid väljendavad seda, mis juhtus aktiivse verbi sihitisega ehk mis tegi alus, et sihtis sellisesse seisukorda sattus. Need verbid lõppevad tihti -*ódik/-ődik* sufiksiga, nt *a ház eladódott*.

II rühm mediaalseid verbe seisab opositsioonis kausatiivsete verbidega. Need mediaalsed verbid väljendavad seda, mis juhtus/tehti kausatiivse verbi sihitisega, et see elusa aluse tegevuse või eluta aluse mõju tõttu sellisesse seisundisse sattus. Teise rühma mediaalsed verbid on kas tuletusliiteta, samast tüvest moodustatud kui kausatiivne verb või omadussõnast moodustatud. Liite olemasolu korral esinevad tihti liited -*ul, -dik, -kodik*, nt *gyógyul* (nii *gyógyul* kui ka *gyógyít* on saadud fiktiivsest tüvest), *szomorkodik*.

III rühm mediaalseid verbe on samuti opositsioonis kausatiivsete verbidega, ent siin pole oluline seisundisse sattumine, vaid seisundis olemine, seisund ise, mille tekitab kausatiivse verbi alus. Tuletusliidetest on levinumad -*ul/-ül, -ik*, nt *látszik, hallik, érződik, van, lát* (tähenduses *pole pime*).

IV rühm mediaalseid verbe lähenevad aktiivsetele verbidele, isegi sel määral, et kontekstist sõltuvalt võib üks ja sama verb olla nii mediaalne kui ka aktiivne. Mediaalseks peetakse neid verbe siis, kui alus ei tegutse, vaid temaga juhtub midagi. Mediaalse verbi alus võib olla ka elus, sel juhul määrab mediaalsuse Abaffy mainitud teine kriteerium, tegevuse ettekavatsematus. Nii kuulub mediaalsete verbide sekka ka näiteks *elama* verb (*él*).

Aktiivsete ja mediaalsete verbide puhul on erinevus järgmine (Abaffy 1978: 290):

$$V_{\text{akt}} \rightarrow \text{cél} \qquad V_{\text{med}} \leftarrow \text{ok}$$

Mediaalseid verbe võib nii tegu- kui ka nimisõnast moodustada. Aktiivsetest verbidest tuletatakse mediaalseid nimetatud *-ód(ik)/-őd(ik)* sufiksi abil. Peamiselt saab mediaalseid verbe moodustada nendest nimisõnadest, mis mingit seisundit märgivad, levinumaiks sufiksileks on *-ul/-ül*, *-sul/-sül*, *-od(ik)/-öd(ik)*, *-sod(ik)*, *-söd(ik)*, *-sed(ik)*:

néma → *némul*, [tumm: tummaks jääma]

bátor → *megbátorodik*, [julge: julgenema]

sűrű → *sűrűsödik* [tihe: tihenema] (MG: 86).

Mediaalsete verbide moodustamiseks on kaks produktiivset võimalust:

- 1) ainenimetustest *-(I)z* liitega moodustatud verbidest, eriti kui neile saab lisada verbiprefiksi (nt *össze-*, *be-*) nt *(össze)cukrozódik*, *(be)vajazódik*;
- 2) kausatiivsetest *ít*-liitega verbidest liite *-ódik* abil, nt *ráncztalanítódik*, *zsírtalanítódik* (SMNy3: 277).

1.2.4 Alusega konstruksioonid (*alanyos szerkezetek*)

Keenan peab passiivilauseste tõlkimisel passiivita keeltesse kõige levinumaks võtteks seda, kui passiivi konstruksioon asendatakse impersonaalse mitmuse 3. pöörde isikuga, impersonaalsus tähendab siin seda, et isikuline asesõna ja/või pöördelõpp ei märgi mingit kindlasse indiviidide rühma kuulumist (In Andersen 1989: 192). Seda on ungari keele puhul levinumaks võtteks nimetanud ka Seilonen (1995: 165), Dezső (1988: 309), Dürscheid (1995: 110). Ungari tõlketeaduse spetsialist Kinga Klaudy on eelpool

nimetatutega nõus ning pakub vahendamisel teisigi alusega variante peale nimetatud mitmuse kolmanda pöörde (Klaudy 2002: 267). Tulemkeelde konstrueeritud alus võib olla nii lause loogiline, määratud, umbisikuline, kui ka üldisikuline alus.

1.2.4.1 Konstrueeritud loogiline alus (*határozott/determinált alany*)

Nagu eelnevalt märkisime, on ungari keeles puudulik passiiviparadigma, seetõttu kasutatakse passiivilause vahendamisel mingit alusega konstruktsiooni. Kõige lihtsam on passiivilausest alusega lauset moodustada siis, kui lähtekeelses passiivilauses on loogiline alus juba agendi kujul olemas:

Seda, mis *neil* ütle mata jääb, ütleb tuleleek. (Luik 20)

Amit *ők* nem mondtak el, elmondja a láng. (Bereczki 25)

Ungari keeles nagu eesti keeleski saab aluseks olla ka elutu asi:

Isa tapeti *NKVD poolt* 1944.?! aastal. (Luik 84)

Apját *az NKVD* ölte meg 1944-ben. (Bereczki 99)

Ent kuna eesti keeles pole agendiga konstruktsioonid väga levinud (vt ptk 2.4.1 *Agent eestikeelses lähtekeele tekstis*), tuleb alust enamasti mujalt otsida. Eksplitsiitse aluse võib moodustada näiteks lähtekeele määrusest:

Raadios on lubatud külma õhu juurdevoolu ülalt Põhja-Jäämerelt ka alla lõunasse. (Luik 58)

A rádió a Jeges-tenger felől hideg levegő beáramlását *ígéri*, ami délebbre is elér majd. (Bereczki 69)

Kiri võib olla koguni *käsipostiga* üle piiri sisse toodud. (Luik 13)

A levelet hozhatta *magánszemély* a határon túlról. (Bereczki 17)

Nagu eesti keeles võib ka ungari keeles ühte lausesse panna mitu erinevat alust:

Karta on, et kogu päevale jääks külge valgel alustassil lebava sneprivõtme sünge helk, kui võtit ei pistetaks taskusse. Kell saab pool üks, õunale lüüakse hambad sisse, otsus on vastu võetud. (Luik 85)

Félő, hogy az egész napra rányomja bélyegét a fehér tálcán heverő *kulcs komor csillogása*, ha [ő] nem dugja zsebre. *Az idő* fél egyre jár, *a fogak* belevágódnak az almába, megszületett *az elhatározás*. (Bereczki 100)

Nagu varem mainisime ei ole tõlkimisel lausepiir määravaks, ühest lausest tehakse tõlkes tihti mitu või vastupidi. Tähenduse ekvivalendid võib leida ka väljastpoolt lähtekeele lauset. Nii võib ka aluse võtta väljastpoolt lause piire. Järgnev näitelause näitab, kuidas tulemkeel leiab aluse lähtekeeles 3–4 lauset varem esinenud lausest, ehkki lähtekeele passiivilause kasutab alusena (kui seda elliptilist lauset seisundipassiiviks pidada) või sihitisena (kui seda elliptilist lauset impersonaaliks pidada) talle eelnenud lauses esinenud asesõna *need*, mis asendab omakorda sellele eelnenud lause alust *nende küljekondid*, kus alles *nende* on see *nad*, mida ungari keel alusena kasutab, jättes *küljekondid* ja kogu vastava lause üldse tõlkimata.

Kuna mitte keegi ei ole neid selle hetke eest hoitanud, siis on *nad* selle ees täiesti kaitsetud. Ainult selle tunni ingel üksi seisab riidenagi kõrval, mantlite varjus, ja vaatab huviga, kuidas *nad* sellest hetkest üle saavad. Ime küll, et *nende* küljekondid nii kõvad on! Isegi selle hetke järel jäävad need veel terveks. *Ei olegi puruks pigistatud ega ära lõmastatud!* (Luik 111)

Mivel senki nem készítette fel *őket* erre a pillanatra, ezért teljesen védtelenek vele szemben. Egyedül csak ennek az órának az angyala áll a ruhafogas mellett, a felöltők árnyékában, s érdeklődéssel szemléli, hogyan teszik túl magukat ezen a pillanaton! A pillanat elmúltával is épek, *nem zúzódtak porrá, nem törtek apróra!* (Bereczki 131)

Ungari keel võib määratud aluse ka ainult lekseemiga konstrueerida, alust eraldi ei esitata, ent verbilõpp reedab markeeritud aluse. Kui me eelnevast kontekstist teada võime, keda kasutatud pöördelõpp markeerib, pole tegu umb- või üldisikulise alusega. Siis ei esita lause mingit üldiselt kehtivat väidet, vaid kehtib konkreetse(te)le isiku(te)le, nt

Ültessük le egymás mögé a vizsgázókat! määratud alus

[Paneme eksaminandid üksteise taha istuma!]

Ültessünk fákat, védjük a természetet! üldisikuline alus (MG: 410).

[Istutagem puid, kaitskem loodust!]

Järgmine näide on pärit korpusest ning ehkki lauses on umbisikulisele alusele viitav kolmanda pöörde lõpp, aimame, et ei räägita üldiselt. Teise lause mitmuse kolmanda pöörde lõpp märgib siin eelmises lauses esinenud konkreetset alust. Sellist võtet kasutatakse korpuses palju, 26% ulatuses.

Eestlased Oświęcimis sõita ei taha. **Kirutakse** sosinal: “Näidaku parem neid laagreid, mis Siberis on!” (Luik 69)
Az észteknek nincs kedvük Auschwitzba látogatni. Suttogva **morgolódnak**: “Mutogassák inkább a saját szibériai táborait!” (Bereczki 82)

Kui lähtekeeles puudub vihje eksplitsiitsele (*explicit*) loogilisele alusele, tuleb leida implitsiitne (*implicit*) loogiline alus. Sellisteks alusteks võib olla umbisikuline asesõna *valaki*, *senki*, *mindenki*, geneeriline konstruktsioon *az ember*, tegusõna mitmuse esimene või kolmas pööre, ainsuse esimene, teine või kolmas pööre.

1.2.4.2 Umbisikuline alus (*határozatlan alany*)

Umbisikulise aluse tähistajaks on ungari keeles umbmäärane asesõna *valaki* või verbi 3. isiku pöördelõpp, nt *Valaki elvette a tollamat; Csöngettek* [Keegi on mu pliiatsi ära võtnud. Lastakse uksekella.] (MG: 410). Umbisikuline tegija välistab ütleja enese.

Valaki-t kasutatakse reeglina siis, kui tegijaid on eeldatavasti üks (Canisius 1994: 99), kuid võimalik on ka mitmuslik vorm *valakik*.

Ei tohi unustada, et padja all on telefon, millega ei saa rääkida enne, kui **on õpitud** salakeelt. (Luik 13)
Nem szabad elfelejteni, hogy a párna alatt ott a telefon, amelyen nem szabad beszélni, amíg **meg** nem **tanulta valaki** a titkos nyelvet. (Bereczki 17)

Otse Kolga-Jaani külje all **oli** veel 1923. **leitud** hällist sülelapse asemel elus havikala... (Luik 10)
Közvetlen Kolga-Jaani alatt **találtak** még 1923-ban is egy karon ülő gyerek helyén egy kitátott szájú csukát, ... (Bereczki 13)

1.2.4.3 Üldisikuline/ determineerimata alus (*általános/nem determinált alany*)

Üldisikulise aluse rollis võib ungari keeles olla mõni umbmäärane asesõna: *mindenki*, *bárki*, *akárki*, *semmi*, *senki* jms või mõni üldist tähendust kandev nimisõna, nt *az ember*. Pöördelõppudest kannab üldisiku tähendust mitmuse 1. ja mitmuse või ainsuse 2. isiku pööre, samuti mitmuse 3. pööre. Viimase puhul on seega raske otsustada, kas see on üld- või umbisikuline, nt *Lassan járj, tovább érsz! Hogy hívnak? Kikiáltották a köztársaságot!* (MG: 410) [Tasa sõuad, kaugele jõuad! Kuidas sind kutsutakse? Vabariik on välja kuulutatud!].

Seda *maitstakse, maigutatakse* suud, ja ühed ootavad, mis teised ütlevad. (Luik 5)
Ízlelgetik, csettintenek a nyelvükkel *az emberek*, s várják, mit mondanak mások. (Bereczki 7)

See, kuidas ta ennast kulunud hommikumantli all kerra tõmbab ja käed kurgu alla sooja paneb, võiks olla liigutav, kui seda *ei oleks* ootajate juures nii palju *nähtud*. (Luik 76)
Az, ahogy a viseltes házikabát alatt összehúzza magát, s kezét a torkánál melengeti, megható lehetne, ha *nem láttuk volna* annyiszor a várakozóknál. (Bereczki 89)

Või Jeesusega, kes on surnud, hauda pandud, kolmandal päeval üles tõusnud ja läinud taevasse, kus ta istub oma isa paremal käel ja tuleb just siis, kui teda enam *ei oodata*? (Luik 8)
Vagy Jézussal, aki meghala, és eltemetteték, harmad napon halottaiból feltámad, felméne a mennybe, ül az Atyaistennek jobbján, s akkor jön el, mikor *senki se várja*? (Bereczki 10)

[Tõlkija viimase näitelause keelekasutust on mõjutanud varasemad piiblitõlked. Üldisikulise aluse juures pole see määrav, kuid sellele eelnevates verbivormides on vanaaegne keelekasutus märgatav.]

2 ANALÜÜS

2.1 Teostest

Eestikeelseks originaaltekstiks on Viivi Luige romaan *Ajaloo ilu*, mis on kirjutatud 1990-1991 aastal ning ilmunud 1991. aastal. Romaani sündmused leiavad aset nõukogude ajal, täpsemalt 1968. aastal, mil Nõukogude Liit oma väed Tšehhoslovakkiasse viis. Peategelasega seotud tegevustik toimub Eestis ja Lätis. Peategelaseks on noor (oletatavalt umbes 20-aastane) tütarlaps. Romaan ei ole minajutustus, tegevusest jutustatakse kõrvaltvaatajana. Kuid tegevustik polegi niivõrd oluline, romaani peateemaks on mitmetasandiline sünkrooniline aeg, mineviku, oleviku ja tuleviku omavahelised seosed.

Romaan ilmus 1991. aastal, mil nõukogude tankid piirasid sisse Tallinna ja Riia teletornid. Riias ei lõppenud konflikt verevalamiseta. See on teksti laiem assotsiatiivne tähendus ning lisab ajakäsitlusele mõõdet.

Autor ise on kirjutamise kohta öelnud: “Kõik, millest ma parajasti kirjutasin, hakkas kohe ka toimuma. Kui hakkasin kirjutama seda raamatut, mille tegevus leiab aset 1968. aastal, just sel ajal, kui Nõukogude tankid lähevad Prahasse, ei teadnud ma veel aimatagi, mis hakkab toimuma 1991. aastal Baltikumis. Kirjutasin just parajasti peatükki, milles on juttu 1968. aastal Baltikumis käimas olevast salajasest mobilisatsioonist ja kutsealuste noormeeste jälitamisest, kui jõudis kätte 1990. aasta detsembri lõpp ja eesti raadio teatas, et Baltimaadesse saadetakse Nõukogude dessantväelased püüdma sõjaväeteenistusest kõrvalehoidjaid. /–/ 21. augustil 1968 saabusid Nõukogude tankid Prahasse ja 22. augustil 1991 lahkusid nad Tallinnast. /–/ Minule kui kirjanikule oli neil kolmel augustipäeval suureks üllatuseks see, et eesti raadiost jagati sõnasõnalise täpsusega neidsamu hoiatusi ja keelde, mis on kirjas minu romaanis. Need kõlavad nii: “Mitte võõrastele ust avada! Viibida korteris vaikselt, et keegi aru ei saaks, kas ollakse kodus! Telefonis tarvitada salakeelt ja valenimesid!” (Luik 1998: 25–27)

Eelnenud readki näitavad, et passiivilauseite analüüsi jaoks on Luige romaan absoluutselt tänuväärne teos. Tegevustik toimub nõukogude ajal, mil paljusid asju nimetati umbmääraselt ning mitmed (negatiivsed) teod sooritati anonüümselt. Luige tekstis on palju impersonaalseid tegijamääruseta passiivilauseid, mida kasutatakse ebahumaansete tegude kirjeldamisel. Esitan mõned sellised umbmääraste verbidega lausekatked teksti esimeselt paarikümnele leheküljelt: *laoti surnuid täis, majad pandi põlema, on püssitäägiga rehealuse värava külge löödud, on võltsitud*. Passiivilauseitega väljendatakse ka nõukogude korrale iseloomulikku salatsemist – seda, mis ei ole lubatud, mida ei tohi, mis on salajane – *salastati ära, ei maksa küsida, valvatakse, teritatakse kõrvu, kuulatakse, pole teada, ei tohi usaldada, ei maksa rääkida, on keelatud, tarvitatakse salakeelt, varjatakse*.

Kontrollkorpusena analüüsitud ungarikeelne originaaltekst, Péter Nádas *Egy családregény vége* on kirjutatud 1969–1972 ning ilmunud 1977, seega on see tekst vanem kui Luige romaan. Romaani tegevustik toimub 1950-ndate aastate alguses, Budapestis. Tegevustik antakse läbi minategelase vaateprisma. Jutustajaks on 8-aastane poiss, kes elab rahulikku, välismaailmast suhteliselt eraldatud lapsepõlve. Kuni sinnamaani, mil selle turvalise maailma rikuvad võõrad, kes viivad minema naabripere (juudid), mürgitavad koera. Sureb vanaisa, sureb vanaema. Poiss viiakse kolooniasse.

Peab ütlema, et tegu pole traditsioonilise perekonnaromaaniga (a la *Forsyte'ide saaga* või *Buddenbrookid*). Siin nagu Luigegi romaanis käsitletakse aega sünkroonselt: vanaisa jutustatud lood minevikust annavad ajale teised mõõtmised, minajutustaja räägitu pole kronoloogilises järjestuses. Raamatu mõistmiseks tuleb hästi tunda ka Piiblit ja juutide usundit.

Isegi kui nõukogude aeg Ungaris oli liberaalsem kui endistes liiduvabariikides, on ka selles tekstis valitsevad toonid pigem sünged: pikad toidujärjekonnad, läbiotsimised, koloonia kui sõjaväerežiimiga hirmuühiskonna mudel.

Keeleliselt ei peeta Nádas tekste kergelt tõlgitavateks. Nádas prantsuse keelde tõlkija Marc Martin arvab, et tulemkeeles ei tohiks nii väga originaallause struktuuris kinni olla:

Nádas sajátos stílusa nem is annyira fordítást, mintsem inkább átültetést igényel. A túlságosan szöveghű fordítás általában pont azt ronthatja el, ami a legfontosabb nála. A – mondjuk így – szó szerinti változattal Nádas franciául szentenciózusnak, nehézkesnek, okoskodónak hatna. A megragadás kulcsa, legalábbis számomra, a mondatok, pontosabban a bekezdések ritmusában rejlik. És hát vigyázni kell a mondatszerkesztés meg a szókincs egyszerre elemző és expresszív pontosságára is.
(Venczel 2005)

Viivi Luik (1946) ja Péter Nádas (1943) on ühe põlvkonna kirjanikud. Esimene neist alustas luuletajana, teine fotograafina. Kumbagi romaani ei saa kergeks lugemiseks nimetada, need tekstid pole sündmusi täispikitud romaanid. Tekstid haakuvad teineteisega temaatiliselt: mõlema tegevustik toimub sotsialismi ajas, ent mõlemad räägivad laiemast ajakontekstist. Vaatenurk on esitatud peategelase silmade läbi ning peategelaseks on nooruk või laps. Sotsialismile omast kõnepruuki võib nimetada umbmääraseks ning seda on elutruu pildi andmiseks rakendanud mõlemad autorid. Kuivõrd nad selleks passiivlauseste abi on kasutanud, selgub järgnevast analüüsist.

2.2 Eesti keel lähtekeelena, ungari keel tulemkeelena

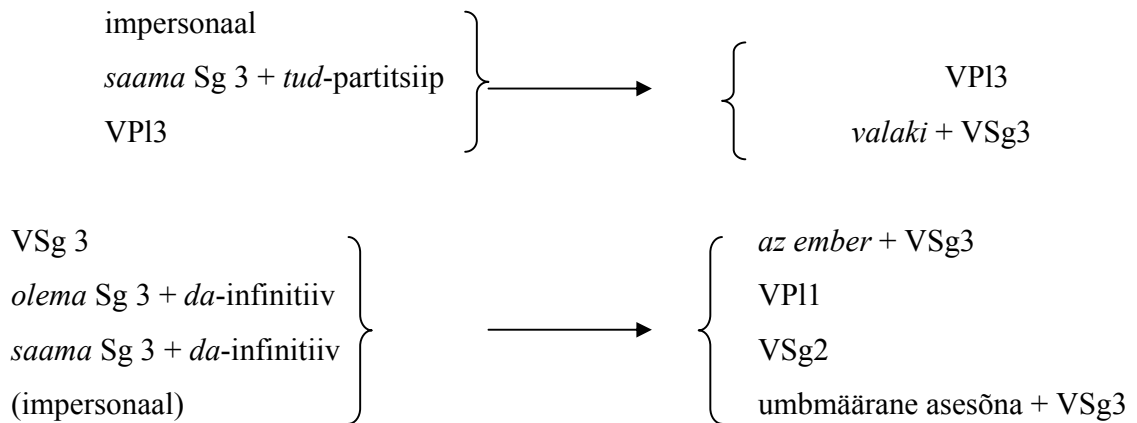
2.2.1 Eesti keele subjektita passiivilause vasted ungari keeles. Impersonaal

Esmalt toon veelkord ära subjektita passiivi morfoloogilised võimalused eesti keeles:

- 1) impersonaal (umbisik, erandlikult ka üldisik),
- 2) VPl 3 (umbisik),
- 3) VSg 3 (üldisik),
- 4) *saama* Sg 3 + *tud*-partitsiip (umbisik, perifrastiline subjektita passiiv),
- 5) *olema* Sg 3 + *da*-infinitiiv (üldisik, perifrastiline subjektita passiiv),
- 6) *saama* Sg 3 + *da*-infinitiiv (üldisik).

saama + *tud*-partitsiipi kasutatakse siis, kui tahetakse tähelepanu osutada enda osalemisele end otseselt nimetamata, lause *Eile sai kõvasti viina võetud, aga mina ei võtnud* tundub suisa absurdne (EKK: 392; Pajusalu 1999). Johannes Aavik pidas seda konstruktsiooni veaks ning soovitas sellest loobuda ning selle asemel kasutada impersonaali lihtmineviku vormi (Alvre 1993: 405). Hiljem on sama meelt olnud ka Mati Hint, tema soovitab selle vormi asendada kindla isikulise vormiga (Hint 1995: 227).

Ülal võimaluste loetelus sulgudes olev märke 'üldisik' tähendab seda, et hoolimata aluse puudumisest on potentsiaalseks aluseks kehtes inimene; 'umbisik' aga märgib seda, et aluse puudumine osutab sellele, et tegija (elus ning tegelik, mitte potentsiaalne) on olemas, kuid jäetud indefiniitseks (EKG: 227). Eesti keeles saab üldisikut veel nendele võimalustele lisaks väljendada 2. pöördega (*sina*, harva *teie*) (EKG: 227). Umbisiku väljendamiseks rohkem võimalusi pole. Ungari keel kasutab umbisiku väljendamiseks verbi kolmandat pööret või umbmäärast asesõna *valaki* ja üldisiku väljendamiseks mõnda muud umbmäärast asesõna (*bárki*, *akárki*, *mindenki*, *senki*), üldise tähendusega nimisõna *az ember* + VSg3, mõnda mitmusepööret või ainsuse teist pööret. Võiksime siit tuletada lihtsad reeglid eesti keele subjektita passiivi vastete kohta ungari keeles, kus umbisikule vastab umbisikuga konstruktsioon ja üldisikule üldisikuga konstruktsioon:

Järgnev analüüs näitab, kas reeglid on ainult teoreetilised või ka praktikas kasutatavad/kasutatud.

2.2.1.1 Ungari keeles alusega konstruktsioon

Teoreetilise keeleteaduse põhjal on subjektita passiivilause üheks sagedamaks vasteks mõni alusega konstruktsioon. Analüüsitud korpuse põhjal osutus see võtte tõesti levinuimaks. Aluse toomisel tulemkeele lausesse kasutatakse erinevaid viise.

Ilukirjanduse tõlkimisel ei ole tõlkija nii tugevalt kammitsetud originaalteksti keelekasutusest kui näiteks ametlike tekstide tõlkimise korral. Lausete tõlkimisel võib tõlkija kasutada nn sünonüümseid lahendusi, näiteks võib tulemkeeles lause aluse saada verbi muutes nii, et lähtekeele impersonaalse tegevuse asemel orienteerub tulemkeel tegevuse tulemusele: näiteks *andma* või *maksma* verb asendatakse *saama* verbiga vms. Vastavalt verbimuutusele saab tulemlauses lähtekeele valdajamäärusest alus.

Ta jutustab rõõmsalt heatujuliselt ja elavalt kulunud lugu tuhandest naisest, kellele **anti** päevas ainult üks ämbritäis vett nii pesemiseks kui ka joomiseks. (Luik 70)
 Örömmel, jókedvüen meséli a régi, megkopott történetet **az ezer nő**ről, **akik** naponta csak egy vödör vizet **kaptak** mosakodásra és ivásra. (Bereczki 83)

Kuuskedest tõuseb tumedat vaigulõhna ja mööda rada läheneb kolhoosibrigadiri väike poeg, kellele **on antud** lihtne ülesanne – ta peab vaatama, kas vaarikad on metsas valmis. (Luik 26)

A lucfenyők tömény gyantaillatot árasztanak, s az ösvényen *a kolhoz brigádvezetőjének kisle* közeledik, *aki* egyszerű feladatot *kapott*: meg kell néznie, megérett-e már az erdőben a málna. (Bereczki 32)

Pärast *makstakse* sellele mehele palka ja preemiat. (Luik 27)
Aztán fizetést és prémiumot *kap* érte. (Bereczki 33)

Tuleb välja, et poja tülikas, vanaaegne ning literatuurne pärisnimi *on* isa käsul *pandud*. (Luik 49)
Kiderül, hogy *fia* apja kívánságára *kapta* vesződséges, régies, irodalmi nevét. (Bereczki 58)

Aluse võib saada ka sihitisest ning ka siis tuleb verbi vahetada. Esimeses näitelauses on jällegi *andma* verb, ent siin ei asendata seda *saama* verbiga ega tehta alust valdajamäärusest (*Neile on antud raske ülesanne* → *Nad on saanud raske ülesande*). Aluseks võetakse hoopis sihitis: *Neile on antud raske ülesanne* → *Neil lasub raske ülesanne*. Järgnevates näidetes on kasutatud sünonüümseid lahendusvõimalusi, sest ka ungari keeles oleks normaalsed variandid ...*adtak neki* / *bíztak rá* / *feladatot kapott*, teises lauses *a medvét is megtáncoltatják*.

... ta pilk muutub äraolevaks ja käed vajuvad alandlikult rippu, sest neile *on antud* liiga raske ülesanne... (Luik 25)
... tekintete elkalandozik, keze megadóan hull az ölébe, mert túl nehéz *feladat hárul rá* - ... (Bereczki 30)

Karudki *pannakse* tantsima. (Luik 14)
A medve is *belejön* a táncolásba. (Bereczki 18)

Tema, kellele see väljakutse *määratud on*, peaks selle vastu võtma... (Luik 20)
Neki, akinek *a kihívás szól*, ezt el kellene fogadnia ... (Bereczki 25)

Kui impersonaalne verbivorm asendada sobiva fraseoloogilise väljendiga, ei muutu lause tähendus, ent asenduskonstruktsioon võib endaga kaasa tuua aluse, näiteks *Millest räägitakse?* tähendab ju sama kui *Millest jutt käib?*

Millest seal *räägitakse*, seda ei saa kunagi teada. (Luik 56)
Az, hogy miről *folyik a beszéd*, sohasem derül ki. (Bereczki 67)

Järgmises näitelauses asendatakse *aru saama* verbi impersonaal lähtekkees *end aru saadavaks tegema* verbiga ning tänu refleksiivsele ühendverbile tuleb lausesse ka alus – ainsuse kolmas isik.

Ta ei ole ka päris kindel, mis keeles siin üldse *aru saadakse*. (Luik 49)
Abban sem egészen bizonyos, milyen nyelven *értetheti meg magát*. (Bereczki 59)

Eelmisele näitele sarnaselt asendatakse *saatma* verb refleksiivse *end leidma* verbiga. Otsekõne annab võimaluse selle muudetud verbi juures ainsuse 1. pöördelist alust kasutada. See on ka kogu korpuses ainuke näide selle kohta, et lähtekeele impersonaali vasteks saadakse tulemkeeles konkreetne ainsuse 1. pöördes olev alus ehk *mina*-vorm. Ka siin on tõlkija kasutanud sünonüümset lahendust, sest normaalne oleks ka umbisikuline variant ... *el is küldtek*.

“...Küsi, kas ma kavatsen Jeesust hakata sünnitama, ja näe, *saadetigi* laagrisse.” (Luik 71)
“...Azt mondták, nyilván egy új Jézust készülök világra hozni, s itt *találtam magam*.” (Bereczki 84)

2.2.1.1.1 Aluseks lause loogiline alus

Originaali subjektita passiivilause juurde saame aluse leida laiemast kontekstist, nii võib ka verb jääda muutmata.

Vanadel poola naistel on peas pahaendelised mustad rätikud ja seljas krousitud sabadega taljes jakid, mille sarnaseid *pole* ei enne ega pärast kusagil *nähtud*. (Luik 69)
A lengyel öregasszonyok baljós, fekete fejkendőt viselnek, és korcolt derekú karcsúsított kabát van rajtuk, amelyhez hasonlót *a turisták* még sehol *sem láttak*. (Bereczki 82)

Eestlased Oświęcimis sõita ei taha. *Kirutakse* sosinal: “Näidaku parem neid laagreid, mis Siberis on!” (Luik 69)
Az észteknek nincs kedvük Auschwitzba látogatni. Suttogva *morgolódnak*: “Mutogassák inkább a saját szibériai táborait!” (Bereczki 82)

Ehkki järgnevates näitelausestes osutab alusele vaid 3. pöörde lõpp, ei ole neis ungarikeelsetes lausetes tegu umbisikulise alusega, vaid konkreetse isikuga.

Võib-olla *saab* vastu hambaid siis, kui *on* pahaaimamata *antud suud* Levile, kelle salajane päris nimi on Lion? (Luik 47)
Talán azért készítik ki, hogy mit sem sejtve *megcsókolta* Levet, akinek titkos, igazi neve Lion? (Bereczki 56)

Kuigi ta on seisnud õnnetuse lähedal, ei tea ta, kas *nähti* jalgratast või keravälku. (Luik 36)
Bár közel állt a szerencsétlenséghez, nem tudja, hogy kerékpárt vagy gömbvillámot *látott-e*. (Bereczki 44)

Kui ka teejoomise möödapääsmatu rituaal **on täidetud** ja jääkapi sisu üle vaadatud ning tädi Olga poolt tublisti **täiendatud**, ... (Luik 82)

Miután **elvégezték** a teaivás elmaradhatatlan szertartását, és **Olga néni** szemlét tartott a hűtőszekrény tartalma fölött, sőt alaposan **ki is egészítette**, ... (Bereczki 96)

Aluse võib saada ka lähtekeele kohamäärusest või viisimäärusest:

Raadios on lubatud külma õhu juurdevoolu ült Põhja-Jäämerelt ka alla lõunasse. (Luik 58)

A rádió a Jeges-tenger felől hideg levegő beáramlását **ígéri**, ami délebbre is elér majd. (Bereczki 69)

Ta võrdleb endisaegseid kukesulgedest tolmubürste nüüdsete flanell-lappidega, samuti sõjaeelseid hanetiibu praeguste põrandaharjadega ega jõua oma jutuga veel nii peagi uudisteni, mida **põlevi silmi oodatakse**. (Luik 80)

Összehasonlítja az egykori kakastoll portörölőket a mai flanelkendőkkel, ugyanígy a háború előtti lúdszárnyat a mostani partvisokkal, s egyáltalán nem siet, hogy előrukkoljon azokkal a hírekkel, amelyeket **egy lázas tekintet** oly nagyon **vár**. (Bereczki 94)

Lähtekeelde toodud aluse kõrval võib muudetud verbiks olla ka mediaalne verb. Esimeses tõlkelauses eelistatakse otsetõlkele (...**új kutyát hoztak**) ümberütlemist **kerül** verbiga. [Et ungarikeelse teksti tõlkimisel soovitatakse **kerül**-konstruktsioon tõlkida võimaluse korral mõne passiivse konstruktsiooniga (Szanyi 1997: 54), on soovitus ümberpööratud variant – eesti keele passiivilause vahendamine ungari keelde **kerül**-konstruktsiooniga – samuti aktsepteeritav.]

Lahkumise ettevalmistamine on nii palju aega nõudnud, et vahepeal **on** juba uus koer **võetud**, ... (Luik 22–23)

A távozás előkészítése olyan sok időt vett igénybe, hogy közben **új kutya került** a házhoz ... (Bereczki 28)

Ta surub telefonitoru kõvemini vastu kõrva. Selle serv **on litsutud** vastu kõrva otsekui revolvrisuu. (Luik 76)

Erősebben szorítja füléhez a kagylót. **Pereme** revolvercsőként **nyomódik** a füléhez. (Bereczki 90)

Kelner, kes samuti koos kõige Kremliga **on** hetkeks ajavoolust **välja uhutud**, keeldub võileibu kaasa müümast. (Luik 77)

A pincér, aki a Kremllel együtt szintén **partra vetődött** az idő árából, nem hajlandó elvitelre adni szendvicset. (Bereczki 91)

“Ettevaatust! Uksed **suletakse!**” (Luik 78)

“Vigyázat! **Az ajtók záródnak!**” (Bereczki 92)

2.2.1.1.2 Umbisikulise alusega konstruktsioon

Töö teoreetilises osas refereerisin keeleteadlaste arvamust, et passiivilause vahendamisel passiivita keeltesse on kõige levinumaks võtteks umbisikuline mitmuse kolmanda pöörde konstruktsioon. Analüüsitud korpuse põhjal osutub see väide absoluutselt tõeseks: just umbisikulise alusega konstruktsioon on levinuim alusega konstruktsioon ungari keele tulemttekstis eesti keele passiivilause vastena.

Õhtuti *kogunetakse* saunadesse ja suitsuahjude juurde, *näritakse* konte, *võetakse* ise viina ja õlut ning *pakutakse* ka poisikestele, *jõrisetakse* ja *räusatakse*. Tühjad pudelid *lüüakse* vastu kivi *puruks*. (Luik 16–17)

Esténként *összegyűlnek* a szaunákban, a füstölő kemencék mellett, csontot *rágcsálnak*, vodkát és sört *isznak*, a kisgyerekeket is *megkínálják* vele, *fecsegnek*, *óbégnak*. Az üres üvegeket köhöz *vagdossák*. (Bereczki 21)

Milleks siis *on* sildu *põletatud*, isade jalgedealust *õõnestatud* ja emade kartulisalatiid *ära põlatud*! (Luik 30)

Miért *égették el* a cégtáblákat, *húzták ki* az apák lába alól a talajt, s *nézték le* az anyák krumplisalátáját? (Bereczki 37)

[Eelmises näitelausesse on sisse lipsanud üks tõlkeaps. Tõlkija on *sildu* vormi pidanud mitmuse osastavaks käändeks sõnast *silt* mitte *sild*. Seega peaks ungarikeelne lause olema: *Miért égették el a hidakat...*]

Subjektita passiivilause asendamist umbisikulise alusega konstruktsiooniga ei saa automaatseks võtteks pidada. Muuta võib nii verbi tegumoodi kui ka verbiaega, näitelauses asendab täisminevikku olevik:

Talle tundub visalt, et tädi Olga püüab õhtuti ahvenaid, sest tema kuuldes *on räägitud*, et tädi Olgal valutavad õhtuti küünarnukid... (Luik 14)

Neki egyre úgy tűnik, hogy Olga néni esténként sügért fog, mert hallotta, amint arról *beszélnek*, hogy Olga néninek fáj a könyöke. (Bereczki 18)

Järgmine umbisikulise tegijaga lause järgib minevikulist verbiaega, kuid valib vasteks taaskord alternatiivse konstruktsiooni (...*megmentettek* asemel):

Hulk raamatuid *on* siiski ka *ära päästetud*. (Luik 103)

Egy csomó könyvet azért *sikerült megmenteni*. (Bereczki 121)

[Siinkohal on huvitav vaadata originaallause konteksti:

Siit ainult paari kvartali kaugusel, hämaruse varjus, külma, teravate kiirtega ehatähe all seisab Tartu Ülikool, seesama, mis paari-kolme aasta eest teadmata põhjusel *põlema on läinud* ja *põlenud* otsekui merehädaliste märgutuli. See *on olnud* tähtis tulekahi. Selle tulekahju ees *on nähtud* tahmases lumes tammumas isegi ühte ammusurnud professorit, pea norus, lips viltu. Siis *on hakanud sadama* laia lund ja kõik *kinni katnud*. Ainult mõned mustad, söestunud raamatulehed *on lennanud* minema. Hulk raamatuid *on* siiski ka *ära päästetud*. Ülikooli õhku aga *ei ole olnud* kellegi võimuses tulest päästa. Ülikooli õhk *ongi ära põlenud*. (Luik 103)

Kontekstist leiame palju täismineviku vorme. Täisminevikku kasutatakse tavaliselt siis, kui tahetakse teha kokkuvõtte mingist eelnevast tegevusest käesoleva hetke seisukohast. Kui näitelause kontekstist välja rebida, tundubki see nii olevat: käesoleva hetke seisukohast on raamatud päästetud. Konteksti lähemalt silmitsedes, võiks seda lauset aga kvotatiiviks e kaudseks teateks pidada, kus impersonaali täisminevik esineb lihtmineviku ajalises plaanis. EKG (lk 36) järgi saab kaudset teadet väljendada enneminevikuga, täismineviku juures sellist funktsiooni ei nimetata. Konkreetse lause puhul on aga just täisminevik kaudse teate vormiks, vastasel korral võiks kasutada lihtminevikku: konkreetset ajahetke väljendades ütleme ju pigem *paari-kolme aasta eest käisin Ungaris*, mitte *paari-kolme aasta eest olen käinud Ungaris*. See võib olla vihje paradigmade segunemisele. Kvotatiivi *vat*-verbivormi kasutus on harv, selle kõneviisi funktsiooni on üle võtnud teised konstruktsioonid (*da*-infinitiiv, kindla kõneviisi enneminevik, *pidama*-verbi lihtminevik + *ma*-infinitiiv, konstruktsioonid määrsõnaga, nt *kuuldavasti*) (vt Toomet 1998). Näiteid paradigma funktsioonide segunemisele leiame teistestki keeltest, võtkem näiteks saksa keele verbiaegade süsteem: ka saksa keeles on olemas kolm minevikuaega, kuid tendents näitab, et kõnekeeles kasutatakse neist enamasti ainult ühte, lihtminevikku.]

2.2.1.1.3 Üldisikulise alusega konstruktsioon

Kui subjektita passiivilause asendada üldisikulise alusega konstruktsiooniga, võib selles konstruktsioonis olla nii mitmuse esimese pöörde verbivorm kui ka üldist tähendust kandev nimisõna *az ember(ek)*.

See, kuidas ta ennast kulunud hommikumantli all kerra tõmbab ja käed kurgu alla sooja paneb, võiks olla liigutav, kui seda *ei oleks* ootajate juures nii palju *nähtud*. (Luik 76)

Az, ahogy a viseltes házikabát alatt összehúzza magát, s kezét a torkánál melengeti, megható lehetne, ha **nem láttuk volna** annyiszor a várakozóknál. (Bereczki 89)

Nagu juba **öeldud**, täidab kogu korterit tihe, peaaegu silmaga nähtav vaikus. (Luik 76)
Mint **említettük**, az egész lakást sűrű, szinte szemmel látható csend tölti be. (Bereczki 90)

Et korraga tõuseb taevasse terav kirikutorn ja **ollaksegi** Eestis, Kolga-Jaani alevis, kus ühte ärakadunud hauda on saja aasta eest maetud vana Pika-Mihkli-Ell, kes kogus kust, koerarasva ja kõrvenõgeseid... (Luik 10)
Hogy egyszerre csak hegyes templomtorony szökik az ég felé, s már Észtországbán **vagyunk**, Kolga-Jaani községben, ahol egy mára már eltűnt sírba eltemették Pika-Mihkli-Ellt, aki húgyot, kutyahajat, csalánt gyűjtött ... (Bereczki 13)

Seda **maitstakse**, **maigutatakse** suud, ja ühed ootavad, mis teised ütlevad. (Luik 5)
Ízlelgetik, **csettintenek** a nyelvükkel **az emberek**, s várják, mit mondanak mások. (Bereczki 7)

Selles kummitustega täidetud rõskes kaubamajas on üllatav näha kindaid, millega raudteejaamas ja lennuväljal **viibatakse**, mida **unustatakse** küll kohvikutesse, küll taksodesse... (Luik 35)
Meglepő látni ebben a szellemekkel teli rideg áruházban azokat a kesztyűket, amelyekkel a kezükön a vasútállomásokon, repülőtereken **várakoznak az emberek**, amelyeket a kávézókbán **felejtének** meg a taxiban - ... (Bereczki 42)

Siiski sõna “muld” teise suus teeb teda tähelepanelikuks ja toob kahtlaste soovkujutluste riigist tagasi elavasse ellu, kus oma kõige salajasemaid mõtteid **varjatakse**, kus iga asi toimub seatud viisil ja kus ei saa ühtegi pulsilööki ega ühtegi elutundi vahele jätta. (Luik 21)
A másik száján elhangzó “anyaföld” szó azonban felrázza, a kétes vágyálmok birodalmából visszahozza az élő életbe, amelyben minden titkosabb gondolatát **takargatja az ember**, ahol minden a maga elrendelt módján megy végbe, ahol nem lehet egyetlen szívdobbanást, egyetlen életórát sem kihagyni. (Bereczki 26)

2.2.1.2 Ungari keeles -va/-ve gerundium

Teoreetilises osas passiivilauseste ungarikeelseid variante lahates tõdesime, et -va/-ve gerundium on staatilise iseloomuga ning süntaktiliselt peetakse teda ühe teooria järgi seisundimääruseks. See peaks olema piisav alus selleks, et seda konstruktsiooni peaasjalikult seisundipassiivi vasteks pidada. Korpuse analüüsist selgub aga, et -va/-ve gerundiumit kasutatakse peaaegu võrdsel määral nii subjektita passiivilauseste (19 korral) kui ka seisundipassiivilauseste vastena (21 korral). Silma torkab see, et impersonaali vastena kasutatakse seda konstruktsiooni valdavalt sel juhul, kui verb on täisminevikus, st verbivorm on kergesti segiaetav seisundipassiivi olevikuga.

Eriti lühikest aega säilivad toiduained **on** skeemil **mürgitud** numbritega, mille juurde viivad jämedad kõverad jooned. Näiteks pirnid **on mürgitud** numbriga viis. (Luik 66)

Elsősorban a rövid ideig elálló élelmiszerek **vannak megjelölve** a vázlaton számokkal, amelyekhez vastag, görbe nyilak vezetnek. A körték például ötös számmal **vannak jelölve**. (Bereczki 78)

On isegi natuke pettunud, et üks siimaani ees seisab ja et seda **pole sisse löödud**. (Luik 66)

Sőt kissé csalódott, hogy az ajtó még áll, **nincs betörve**, a sarkából kifordítva. (Bereczki 78)

Siiasamasse juuste lähedusse **on välja pandud** ka saapad, prillid, hambaharjad ja kruusid. (Luik 70)

Itt, a hajhalom közelében **vannak kiállítva** a bakancsok, szemüvegek, fogkefék és bögrék. (Bereczki 83)

Lihatukid **on mühitud** pudedasse valgesse paberisse, millest vereplekid läbi imbuvad. (Luik 87)

A húsdarabok könnyen szakadó, fehér papírba **vannak bugyolálva**, amelyen vérfoltok ütnek át. (Bereczki 102)

... jaamapeldikust, mille seinale **on** valget õlivärvi kokku hoidmata **võõbatud** sügavamõtteline värsirida: "Koeraperse karvane kassiperse sarnane". (Luik 93)

... a vasúti budiból, amelynek falára sem spórolva az olajfestékkel mélyértelmű verssor **van pingálva**:" Szörös a kutyasegg, olyan, mint a macskasegg." (Bereczki 109)

2.2.1.3 Ungari keeles nominaalne predikaat

Subjektita passiivilauseste asenduste seas on ainult üks juhtum, mil lähtekeeles vastena nominaalpredikaati kasutatakse ning ka siis on see üldisikulise *az ember* konstruktsiooni kõrval.

Öösiti siin **valvatakse**. (Luik 6)

Éjjelenként itt **éberék az emberek**. (Bereczki 8)

Vaste valikul on tõlkija kasutanud üht alternatiivset võimalust, lause oleks võinud tõlkida ka umbisikulise alusega: ...*őrt állnak, ügyelnek*.

2.2.1.4 Ungari keeles kell + InfPx konstruktsioon

Vastavalt lähtekeeles verbi või konstruktsiooni tähendusele kasutab tõlkija tulemkeeles mõnel harval juhul *kell* + InfPx konstruktsiooni. Ungari keeles toimib *pidama* Sg3 + infinitiiv, konstruktsioon nii, et *kell* jääb muutumatuks, ent infinitiivi lõppu lisatakse veel possessiivsufiks, nt lause *Ma pean minema* saame ungari keeles nii: *mine/ma* 'men/ni', Sg1 infinitiivi possessiivsufiks on vastavalt vokaalharmoniale antud juhul *-nem*, seega

Men/nem kell. Lausesse võib lisada ka vastava isikulise asesõna daativi vormi, nt *Nekem mennem kell.*

Nüüdsest peale hakatakse Eestis, Lätis ja Leedus ehitama ainult suuri ja väga suuri hooneid. Iseäralist suurust **nőutakse** karjalautadelt ja koolidelt. (Luik 16)

Ettől fogva csak nagy és nagyon nagy épületeket emelnek Észtországban, Lettországbán és Litvániában. A téhenistállóknak és az iskoláknak **kellelt** különösen nagyoknak **lenniük**. (Bereczki 20)

Kõik kümme paneb ta ise pedantselt oma taskuraamatusse kirja, sest kõigile kümnele **on antud minna idanema** ning juba juulikuus suurel arvul väate ja õisi kasvatada. (Luik 59)

Mind a tízet pedánsan bejegyzí a noteszába, mert mind a tíznek **ki kell csíráznia**, s már júliusban számos kacsot és virágot növesztenie. (Bereczki 70)

2.2.1.5 Ungari keeles muu konstruktsioon

Seninimetatud võtetele lisaks võib asendamisel rakendada ka vähemlevinud muid konstruktsioone.

- a) Originaali subjektita passiivi impersonaalsest verbivormist saab teha vastavalt verbiajale mõne partitsiibi (oleviku puhul *participium imperfectum*, täismineviku puhul *participium perfectum*) ning selle siis lausesse täiendi positsioonile paigutada:

Lauale unustatud leivanuga annab oma vastuhelgi sõnadele, mis laua ääres **lausutakse**. (Luik 38)

Az asztalon felejtett kenyérvágó kés visszfényt ad az **elhangzó** szavaknak. (Bereczki 45)

Seda savi tasub lähemalt vaadata, sest see savi on elavam kui ükski muu savi, mida siiani **nähtud**. (Luik 46)

Érdemes közelebbről megnézni ezt az agyagot, mert ez az agyag előbb, mint bármely más eddig **látott** agyag. (Bereczki 55)

- b) Asenduste seas on paar näidet selle kohta, kus tulemkeeles lähtekeele impersonaalse öeldise asemele viisimäärus või nominaalverbaalne predikaat tekib:

Sugulastest **ei räägita**. (Luik 30)

A rokonokról **nem** is **beszélve**. (Bereczki 36)

Minnakse isikutunnistustest, juuditähtedest ja surmaotsustest **mööda**, õue **tagasi**. (Luik 71)

A személyigazolványok, zsidócsillagok, halálos ítéletek mellett **elhaladva visszajutnak** az udvarra. (Bereczki 84)

Siin ei ole telefoni **ega tarvitata** salakeelt. (Luik 20)

Itt nincs telefon, *nincs szükség* titkos nyelvre. (Bereczki 25)

- c) Järgmine näitelause näitab, kuidas lähtekeelde on moodustatud passiivset tähendust kandev konstruktsioon seninimetatud vahendite abita. Ehkki lauses on nii alus kui öeldis, viitab agendi lausesse jätmine passiivsusele. Selline passiivi asendav konstruktsioon sarnaneb varemmainitud *kerül*-konstruktsiooniga.

Kuna saatuse poolt *pole* koer Kinskile käsi *ette nähtud*, ... (Luik 55)

Mivel *a sors részéről nem történt gondoskodás* Kinski kezéről, ... (Bereczki 65)

- d) Mõnel harval juhul näeme asenduste seas ka täielikku ümberütlemist. Seegi võte on nõ alternatiivne passiivi asendusvõte, sest ka ungari keeles saaks kasutada passiivset verbi *meghallgattatott*.

Tšehhoslovakkia partei- ja riigitegelaste, kommunistide ja tööliste läkitust *on kuulda võetud*, sõbralike vennasmaade väed on jõudnud Tšehhoslovakkiasse.” (Luik 17)

A csehszlovák pártemberek és államférfiak, a kommunisták és a munkások kérése *meghallgatásra talált*, a testvéri országok csapatai megérkeztek Csehszlovákiába.” (Bereczki 22)

- e) Paaril korral on tõlkija passiivilauseid ignoreerinud, ilmselt on need tal märkamatuks jäänud. Näited saan siinkohal tuua vaid nii, kui lisan lauset ümbritseva konteksti:

Tädi Olga võtab varem kokkulepitud korras sõna. Ta ütleb: “Nüüd ei tule Lion enam meie juurde tagasi.” *See, kellele sõnum on määratud, küsibki nii, nagu stsenaarium ette näeb, tõsise ja teesklemata hirmuga: “Miks?”* Tädi Olga vastus on aga pärit hoopis teisest ajast ja teisest paigast. (Luik 57)

A korábban megbeszélt sorrend szerint először Olga nénié a szó. „Lion most már nem jön vissza hozzánk”, mondja. Olga néni válasza egészen más korból és helyről érkezik. (Bereczki 67)

Saanud vastuseks ebaleva ja tõrksa “Ei tea”, osatab ta “Ei tia, ei tia... ega sa siin majas jah muud sõna ei kuulegi. *Teevad irmust kurja, aga kui küsitakse, kis tegi, siis ei tia*. Mis sie Volli sinust täna ültse siia tõi? Siin põle sinu koht...” (Luik 105)

Amikor habozó, kelletlen „Nem tudom” a válasz, a takarítónő őt utánozva ismétli meg: „Nem tudom, nem tudom... más szót nem is hall az ember ebben a házban. Minek hozott ide Volli? Nem a te helyed...” (Bereczki 123)

- f) Umbisikulise tegumoe vasteks võib olla ka konstruktsioon modaalse abitegusõnaga *lehet*:

Nähakse välku ja vikerkaart. (Luik 103)

Látni lehet majd villámot és szivárványt. (Bereczki 121)

Päise päeva ajal *on* siin *kuuldud* vanakuradit raadios kõnet pidamas. (Luik 6)

Világos nappal *lehet hallani* az ördögök rádióbeszédét. (Bereczki 8)

2.2.2 *Subjektita passiivi muud morfoloogilised võimalused*

Lisaks impersonaalile on eesti keeles veel morfoloogilisi võimalusi subjektita passiivi väljendamiseks (vt ptk 1.1 *Eesti keele passiivilause*). Esimese subjektita passiivi väljendamise võimaluse – impersonaali – vasteid analüüsisin pikemalt, nüüd annan ülevaate ülejäänutest. Teiseks võimaluseks on umbisikuline konstruktsioon mitmuse kolmanda pöördega. Korpusest leidsime ühe sellise näitelause. Et ka tulemkeel opereerib samasuguse umbisikulise konstruktsiooniga, verbivormis muutusi ei toimu:

"*Ära tapsivad* isa-ema ainukese poja." (Luik 109)

"*Megölték* apja-anyja egyetlen gyerekét." (Bereczki 127)

Kolmandaks morfoloogiliseks võimaluseks on ainsuse kolmanda pöörde kasutamine, ka sellele on ungari keeles sarnased umbisikulised vasted. Eesti keele näitelaused on suures osas vaegisikulised (kuid öeldisverb on markeeritud ainsuse 3. pöördes) ning eitavad.

Ei maksa küsida, miks. (Luik 4)

Nem érdemes megkérdezni, hogy miért. (Bereczki 6)

Teist *ei tohi usaldada*. Endast *ei maksa* midagi *rääkida*. (Luik 13)

Nem szabad megbízni senkiben. *Nem érdemes* magunkról *beszélni*. (Bereczki 16)

Ei tohi unustada, et padja all on telefon, millega *ei saa rääkida* enne, kui on õpitud salakeelt. (Luik 13)

Nem szabad elfelejteni, hogy a párna alatt ott a telefon, amelyen *nem szabad beszélni*, amíg meg nem tanulta valaki a titkos nyelvet. (Bereczki 17)

Seda savi *tasub* lähemalt *vaadata*, sest see savi on elavam kui ükski muu savi, mida siiani nähtud. (Luik 46)

Érdemes közelebbről *megnézni* ezt az agyagot, mert ez az agyag élőbb, mint bármely más eddig látott agyag. (Bereczki 55)

Ei maksa võpatada igakord, kui ust avatakse. (55. lk)

Nem érdemes minden alkalommal *összerezenni*, amikor kinyitják az ajtót. (Bereczki 65)

Kui tegu pole abitegusõna ja infinitiivi konstruktsiooniga, vaid lihtsalt kolmandas pöördes oleva verbiga, kasutab ka ungari keel kolmandapöördelist verbivormi, mis kontekstist lähtuvalt osutab aga konkreetsele tegijale, mitte umbisikule.

Midagi *ei näe*. (Luik 14)
Semmit *sem lát*. (Bereczki 18)

Ühel juhul asendatakse lähtekeele ainsuse kolmanda pöörde vorm ungari keeles üldisikulise konstruktsiooniga, täpsemalt mitmuse esimese pöördega:

Neid *võib meelde tuletada* palju tahes, kuid nad jäävad igaveseks tumeda rauakõmina varju. (Luik 4)
Bármennyire is *szeretnénk felidézni* õket, a komor vasdübörgés maga alá temeti mind. (Bereczki 6)

Neljandaks subjektita passiivi väljendamise võimaluseks on *saama* Sg3 + *tud*-partitsiibi konstruktsioon. Ainsuse kolmandas pöördes olev aktiivne *saama*-verb märgib siin küll umbisikut, kuid tegelikult hõlmab konstruktsioon endasse tegijana (ka) lausuja. “Selliseid lauseid kasutatakse siis, kui tahetakse osutada iseenda (so. kõneleja) osalemisele tegevuses ilma ennast otse nimetamata.” (EKK: 392) Korpusest leidsin kaks näidet selle konstruktsiooni kohta, mõlemas on *tud*-partitsiibiks *öeldud* vorm. Ungari keeles asendatakse väljend üldisikulise mitmuse 1. pöörde vormiga. Ehkki lähtekeeles näevad kaks lauset üsna identsed välja, on tulemkeeles kasutatud erinevaid verbe ja erinevaid määrsõnu:

Nagu juba enne *sai öeldud*, issanda ingel ei ole veel tema jaoks oma vitsu soolvette pannud. (Luik 6)
Amint *említették*, az Úr angyla még nem áztatta be számára a kötelet. (Bereczki 9)

Nagu juba *sai öeldud*, alustab tädi Olga kaugelt, palderjanijuurtest, ... (Luik 63)
Mint már *jeleztük*, Olga néni messziről kezdte, a valeriánagyökerektől, ... (Bereczki 75)

Viiendaks subjektilise passiivi väljendamise võimaluseks on *olema* Sg3 + *da*-infinitiivi konstruktsioon (üldisik, perifrastiline subjektita passiiv). Perifrastilist passiivi *olema* + *da*-infiniitiv saab moodustada verbidest *nägema*, *kuulma*, *arvama*, *lootma*, *kartma* jms, sisult

sarnanevad nad passiivsete adverbidega: *nähtavasti*, *kuuldavasti*, *arvatavasti*, *loodetavasti*, *kardetavasti* jms. Ungari keeles nende asendamise suuri raskusi pole, seal esineb samuti modaalverbi ja infinitiivi konstruktsioon:

Millal müütiline ema ja saladuslik tädi Olga nähtavale ilmuvad, seda *ei ole teada*. *Teada on* ainult nii palju, et nad istuvad suvilas... (Luik 29–30)

Hogy mikor kerül elő a mitikus anya és a titokzatos Olga néni, azt *nem lehet tudni*. Csupán annyit *lehet tudni*, hogy a nyaralóban tartózkodnak... (Bereczki 36)

Asenduseks võib olla ka eitussõna + Inf, kusjuures tegelikult on see *lehet* + Inf eitav elliptiline konstruktsioon, millest *lehet* lihtsalt välja on jäetud:

Pole teada, kust nad on tulnud ja kuhu tuul nad välja ajab. (Luik 11)

Nem tudni, honnan jöttek, s hova sódorja őket a szél. (Bereczki 14)

Tainast ja seinalehte *pole* küll kusagil *näha*. (Luik 102)

Tésztát és faliújságot persze sehol *se látni*. (Bereczki 120)

Kuna *olema* + *da*-infinitiivi konstruktsioon sarnaneb sisult passiivsete adverbidega, võib vasteks olla ka mõni adverb:

Näha on, et ta tunneb kapist paistvate karskete pesuvirnade ning hoole ja armastusega valmistatud kroogitud suudega lõhnakotikeste ees ebamugavust ning kohmetust. (Luik 29)

Látnivaló, hogy kényelmetlenül, esetlenül érzi magát a szekrényből előtűnő fehérneműtőszok, valamint a gonddal, szeretettel készített, ráncolt szájú levendulás zacskócskák előtt. (Bereczki 36)

Karta on, et kogu päevale jääks külge valgel alustassil lebava sneprivõtme sünge helk, kui võtit *ei pistetaks* taskusse. (Luik 85)

Félő, hogy az egész napra rányomja bélyegét a fehér tálcán heverő kulcs, komor csillogása, ha *nem dugja* zsebre. (Bereczki 100)

Seda mehed teavad, mida Moskva endast kujutab ja mida sealt *oodata on*. (Luik 62)

A férfiak tudják, mi az, hogy Moszkva, és mi *várható* onnan. (Bereczki 73)

Harvem lahendus on alusega konstruktsiooni loomine. Esimeses näitelauses tehakse originaali sihitisest alust; teises lauses kasutatakse vaegpöördelist verbi, aluseks on juurdemõeldav näitav asesõna *az*:

Isegi kraani tilkumist *ei ole* enam *kuulda*. (Luik 76)

Még *a csap csepegése sem hallatszik*. (Bereczki 90)

Tema näoilimest *on mürgata*, et ta teab sellest ühte ja teist. (Luik 58)

Arckifejezéséből **kitetszik**, hogy tud egyet s mást erről. (Bereczki 68)

Kuuendaks ja viimaseks võimaluseks on perifrastiline konstruktsioon *saama* Sg3 + *da*-infinitiiv (üldisik). Seda, et *saama* + *da*-infinitiiv ei ole sage (passiivi) konstruktsioon, näitab ka nende vähesus minu uuritud korpuses. *saama* + *da*-infinitiiv küll esineb korpuses, aga passiivilaused on need konstruktsioonid seetõttu, et modaalverb on ainsuse kolmandas pöördes ning osutab üldisikulisele alusele. Seega kuuluvad need laused pigem subjektita passiivi väljendamise kolmandasse rühma. Ungari keelde tõlgitakse need laused samuti modaalsusest lähtuvalt, *szabad* + Inf ja *lehet* + Inf konstruktsiooni kasutades. Viimasesse näitelausesse toob tõlkija aluse ning kasutab potentsiaalsust märkivat verbiliidet *-hat/-het*.

Ei tohi unustada, et padja all on telefon, millega ***ei saa rääkida*** enne, kui on õpitud salakeelt. (Luik 13)
Nem szabad elfelejteni, hogy a párna alatt ott a telefon, amelyen ***nem szabad beszélni***, amíg meg nem tanulta valaki a titkos nyelvet. (Bereczki 17)

Siiski sõna “muld” teise suus teeb teda tähelepanelikuks ja toob kahtlaste soovkujutluste riigist tagasi elavasse ellu, kus oma kõige salajasemaid mõtteid varjatakse, kus iga asi toimub seatud viisil ja kus ***ei saa*** ühtegi pulsilööki ega ühtegi elutundi ***vahale jätta***. (Luik 21)

A másik száján elhangzó “anyaföld” szó azonban felrázza, a kétes vágyálmok birodalmából visszahozza az élő életbe, amelyben minden titkosabb gondolatát takargatja az ember, ahol minden a maga elrendelt módján megy végbe, ahol ***nem lehet*** egyetlen szívdobbanást, egyetlen életórát sem ***kihagyni***. (Bereczki 26)

Kui ta lõpuks vaksali ette jõuab, siis ***ei saa öelda***, et ta selle üle eriti õnnelik oleks. (Luik 88)
Amikor végre a vasútállomás elé ér, ***nem monhatná***, hogy különösebben boldog. (Bereczki 103)

2.2.3 Eesti keele seisundipassiivi vasted ungari keeles

Toon veelkord ära morfoloogilised võimalused, mida EKG järgi seisundipassiivi määratlemise aluseks pean:

- 1) *olema* + *tud*-partitsiip predikatiivina, eituses ka kujul *olema* + *mata*,
- 2) *saama* + *tud*-partitsiip seisundimääрусena, eituses ka *jääma* + *mata*,
- 3) *olema* + *da*-infinitiiv predikatiivina.

Predikatiiv ehk öeldistäide ühildub alusega arvus.

Näitelauseid tuues ei vaatle ma seisundipassiivi kolme morfoloogilist võimalust eraldi. Põhjuseks on see, et ülekaaluliselt leidsin seisundipassiivi esimest morfoloogilist võimalust, teist võimalust on kasutatud seitsmel korral (5%) ning neist enamik on eitavad vormid (*jääma* + *mata*-konstruktsioon). Kolmanda morfoloogilise võimaluse kohta leidsin ainult ühe näitelause:

Ainult üks maagiline lause *on* tal *teada*, ja see kõlab ... (Luik 45)

Csupán egyetlen mágikus mondatot *ismer*, amely így hangszik: ... (Bereczki 54)

Ungari keel tõlgib siin eesti keele perifrastilise passiivi selle aktiivse vastega: passiivis *Tal on teada*, aktiivis *Ta teab*, ungari keeles *ismer*. Sama võtet kasutatakse järgmise perifrastilise *saama* + *tud*-partitsiibi konstruktsiooni puhul: *Ta saab silmad pestud* võiks aktiivis olla *Ta peseb silmad puhtaks*, tõlkija kasutab tulemkeeles refleksiivset verbi *megmosakszik*.

Magaja äratatakse üles, seni kuni see ükskord silmad *pestud saab*, *on* tädi Olgal juba põrand niiske lapiga *üle võetud*. (Luik 80)

Az alvót felébresztik. Mire *megmosakszik*, *Olga néni* egy vizes ronggyal már *föltörölte* a padlót. (Bereczki 94)

Ülejäänud *saama* + *tud*-partitsiibi konstruktsioonid toon näidetena *olema* + *tud*-partitsiibi näidete kõrval. Liigituses lähtun tulemkeeles asendustest.

2.2.3.1 Ungari keeles alusega konstruksioon

Kõige levinumad võtteks on eesti keele seisundipassiivi lausete tõlkimisel see, et tulemkeeles tuuakse lausesse alus. Selleks võib olla lause loogiline alus või umbisik. Eitavates lausetes näeme lähtekeeles *saama* asemel *jääma*-verbi ja *tud*-partitsiibi asemel *mata*-vormi.

2.2.3.1.1 Aluseks lause loogiline alus

Loogilise aluse saab tuletada lause tähendusjada jälgides. Võtkem näiteks järgmine näitelause ning selle ungarikeelne ekvivalent:

Kiri **võib olla** koguni käsipostiga üle piiri **sisse toodud**. (Luik 13)
A levelet **hozhatta magánszemély** a határon túlról. (Bereczki 17)

Sellise tulemuseni jõudes võis tõlkija mõte lihtsustatult kulgeda umbes nii: *Kes toob kirja? – Postiljon. Kes toob kirja käsipostiga? – Postiljon või kesiganes. Kes võib olla see kesiganes? – Erasik. See jada on loomulikult spekulatsioon, sest samamoodi oleks võinud tõlkija jääda kesiganes-versiooni juurde stoppama ning võinud lause umbisikulise alusega valaki või mitmuse kolmanda pöördega tõlkida, kohustust konkreetse aluse leidmiseks tõlkijal ei lasu.*

Tulemkeelde saab lause moodustada lähtekeele agendist:

Vahekauguste võim ja tähtsus **on** juba täna nende poolt **välja naerdud**. (Luik 118)
Az elválasztó távolságok hatalmát és fontosságát **ők** már ma **kinevették**. (Bereczki 139)

Enne **on** tal siiski üks sahtel **jäänud läbi uurimata**. (Luik 32)
Egy fiókot még **nem kutatott át** az előbb. (Bereczki 39)

Seda, mis neil **ütlemata jääb**, ütleb tuleleek. (Luik 20)
Amit **ők nem mondtak el**, elmondja a láng. (Bereczki 25)

Muudeks variantideks on see, kui lähtekeel loobub transitiivsest verbist ning toob lausesse *olema*-verbi, mis ühildub lause konkreetse alusega:

Puulehed akna taga mustendavad, nagu **oleksid** nad **rauast tehtud**. (Luik 4)
Az ablakon túl **falevelek** sötétlenek, mintha **vasból lennének**. (Bereczki 6)

Samuti saab lausesse aluse verbi muutes. Verbi muutmine tähendab siinkohal ka leksikaalse muutmisevõtte rakendamist. Näiteks *andma* – *võtma* paari puhul muudetakse vaatepunkti, st originaallause tegevus muudetakse tegevuse tulemuseks: *jäi kaasa andmata* → *ei võtnud kaasa*, loomulikult muutuvad ka lause muud osad. Ehkki järgmine näitelause on eitav ja eituses pole impersonaali ja seisundipassiivi eristamisel raskusi, on kahe keele vahendamisel siiski seisundipassiivi tõlkimisel kasutatud neid võtteid, mis omased umbisikulise tegumoe vahendamisele:

See mahalõigatud pats *jäigi* lõpuks vanaisale *kaasa andmata*. See *pidi pandama* ükskord vanaisa kirstu, kui vanaisa ära sureb. (Luik 33)

Ezt a levágott copfot *nem vitte el a nagyapa*. Úgy volt, hogy annak idején a koporsójába *teszik*, ha majd meghal. (Bereczki 39–40)

[Näitelausest leiame veel ühe põneva passiivi konstruktsiooni, nimelt *pidi pandama*, mis on perifrastilise (*pidama* Sg3 + *ma*-infinitiiv) kaudse kõneviisi umbisikulise tegumoe oleviku vorm, *pandama* on *ma*-infinitiivi passiiv (Pomozi 1998: 10). Ungari keelde on see ühend tõlgitud umbisikulise alusega VPl3 *tesz*-verbist.]

Tulemkeele konstrueeritud aluse kõrval võib seista ka mediaalne verb. Esimeses kolmes näitelauses esineb verb *megszületik* (*sündima*), et sellele lähtekeeles kolm erinevat verbi vastab, püüdsin selle verbi eestikeelseid vasteid jälgida ka ümberpööratult, st kui lähtekeeleks on ungari keel, kuid ei leidnud paraku ühtegi sellist lauset.

Siis *on nõu peetud*. (Luik 52)

Aztán *megszületik az elhatározás*. (Bereczki 62)

Siis *on* otsus *tehtud*. (Luik 108)

Aztán *megszületik* a döntés. (Bereczki 127)

Kell saab pool üks, õunale lüüakse hambad sisse, otsus *on vastu võetud*. (Luik 85)

Az idő fél egyre jár, a fogak belevágódnak az almába, *megszületett* az elhatározás. (Bereczki 100)

... pajude kuivad oksad *on* otsekui tuletegemiseks *loodud*. (Luik 20)

... *a* kiszáradt *fűzfák gallyai* egyenesen tüzrakásra *teremtődtek*. (Bereczki 25)

Matusetalituski *on* juba *ära peetud*. (Luik 114)

Mostanra már *a temetési szertartás* is *lezajlott*. (Bereczki 133)

2.2.3.1.2 Umbisikulise alusega konstruktsioon

Alusega konstruktsioonide seas nägime subjektita passiivi käsitlevas peatükis, et eesti keele umbisikulise tegumoe lausete vasteks on ungari keeles kõige tüüpilisemalt umbisikulise alusega laused, umbmäärast asesõna ei kasutata, verb on mitmuse kolmandas pöördes. Ehkki see võte on omane eelkõige subjektita passiivi lausete korral, leiame mõne näite selle võtte rakendamisest ka seisundipassiivi lausete tõlkimise juures. See, et umbisikuline konstruktsioon seisundit märkiva konstruktsiooni vasteks saab olla, näitab ühest küljest seda, et eesti keeles on subjektita (sh umbisikulise tegumoe paradigma) passiivi ja seisundipassiivi vahel vahe tegemine probleemne, teisalt näitab see muidugi tõlkija vabadust otsuste tegemisel.

Huvitav on esimene lähtekeele näitelause sellepärast, et ühes lausepooles on subjektita passiiv, täpsemalt verb umbisikulises tegumoes, teises pooles kasutatakse seevastu seisundipassiivi. Ungarikeelses tõlkelauses näeme konsekventsust verbivormide kasutusel: mõlemad verbid on kindla kõneviisi oleviku mitmuse kolmandas pöördes, seega on mõlemal juhul kasutatud vastena umbisikulist alust. See, et mõlemad verbivormid on olevikus, näitab pigem tõlkijavabaduse kasutamist, mitte seda, et tõlkija oleks seisundipassiivi segi ajanud umbisikulise tegumoe täisminevikuga.

Või *võetakse* jääkapist välja, leib *on lõigatud*. (Luik 28)

Kiveszik a hűtőszekrényből a vajat, kenyeret *vágnak*. (Bereczki 34)

Ka järgmised näitelause^d on tõlkijavabaduse illustreerimiseks. Lähtekeeles on mõlemas lauses kasutatud seisundipassiivi. Esimeses lauses esineb *olema*-verb tingivas kõneviisis ning see kõneviis on säilitatud ka ungarikeelses umbisikulises mitmuse kolmanda pöörde vastes. Teise lause seisundipassiivi on tõlkija gerundiumiga vastandanud, kusjuures ungari keeles toimub *olema*-verbi eituse puhul jällegi kohustuslik asendus: *van védve* 'on kaitstud' → *nincs védve* 'ei ole kaitstud' lisaks saab eitussõnast *nincs* rõhulises positsioonis *sincs* (*is* + *n*-alguline eitussõna).

Iseoma nägugi tundub paljas ja kardetav, otsekui *oleksid* luu ja liha sealt pealt *ära võetud*. Nüüd ei kaitse seda nägu mitte miski ja selle näo eest *ei ole kaitstud* mitte keegi. (Luik 11)

A saját arcát is csupasznak, rémisztőnek érzi, mintha **leszedték volna** róla a csontot és a húst. Most semmi sem védi ezt az arcot, és senki **sincs védve** ettől az arctól. (Bereczki 15)

Umbisikulise konstruktsiooni kasutamise põhjusi ei pea aga alati kontekstist otsima. Tutvustan *on unustatud*-vormi tõlkimist. Kahel korral on see mitmuse kolmanda pöördega tõlgitud. Tahaks teha järelduse, et see asendus on tingitud konkreetsest verbist, kuid kolmas näide, mis annab vasteks kindla alusega idiomaaatilise väljendi, näitab järelduse tõtakust.

Ta lehitseb paha aimamata mitut keelatud raamatut ja avab klõpsuga musta sirklikarbi, mille sametises sisemuses pole peidus mitte sirkel, vaid on eriti kange unerohupulber, mille olemasolugi ammu **unustatud**. (Luik 68)

Semmi rosszat nem sejtve belelapoz néhány tiltott könyvbe, felkattint egy fekete körzőtartót, amelynek bársonyos belsejében nem körző rejtőzik, hanem rendkívül erős altatópor, amelynek a létezéséről már régen **megfeledkeztek**. (Bereczki 80)

Vahialune *on* täiesti **unustatud**. (Luik 104)

Az őrizetesről teljesen **megfeledkeztek**. (Bereczki 122)

Inimsõõja tegutsemise ajal *on* ülikooli põlemine juba täielikult **unustatud**. (Luik 104)

Az emberevő ténykedése idején az egyetemi **tűzvész** már rég **feledésbe merült**. (Bereczki 122)

Järgmise näite neljast seisundipassiivist on tõlkija kolm umbisikulise konstruktsiooniga (täpsemalt VPI3) edasi andnud. Kolmanda seisundipassiivi on ta ungari keeles *habeo*-konstruktsiooniga asendanud: *a megbeszélésnek vége* ‘nõupidamistel (on) lõpp’.

Tundub, et kõik, mis veel teha andis, *on* nüüd **tehtud**. Võimalik, et kõik nõupidamised *on* juba **ära peetud**, kõik läbirääkimised *on lõpetatud* ja kõik lepingud *on alla kirjutatud*. (Luik 56–57)

Úgy tűnik, hogy ami tennivaló volt, már **elvégezték**. A tanácskozás **lezajlott**, a megbeszélésnek **vége**, az egyezményeket **aláírták**. (Bereczki 67)

Tõlkija ei jää ühele asendusvõttele truuks ka sellise ilusa rea juures, vaid kasutab oma vabadust – ilukirjanduse tõlkimisel ei saa anda reegleid, pigem võib rääkida tendentsidest.

Ühel korral on tõlkija kasutanud umbmäärast isikulist asesõna *valaki*:

(Kuid alles siis, kui **käidud on** kaks kilomeetrit. /–/) (Luik 9)

(De csak akkor, ha **valaki** legalább két kilométert **megtesz** bennük. /–/) (Bereczki 12)

2.2.3.1.3 Üldisikulise alusega konstruktsioon

Seda, kui seisundipassiivi vastena esitatakse ungari keeles üldisikuline alus, võib julgeks võtteks pidada, sest üldisik kannab ka seda tähendust, et tegijaks on kesiganes meist. Asendustes näemegi just mitmuse esimese pöörde verbi.

“Kuigi Dubček ei tõkestanud revisionistlikke ja sotsialismivastaste jõudude tegutsemist, **on** sellest hoolimata rahvusvahelise imperialismi mahitatud kontrrevolutsiooni plaanid **nurja aetud**. /–/” (Luik 17)
“Bár Dubček nem akadályozta meg a revizionista, szocializmusellenes egyéb csoportok tevékenységét, **meghiúsítottuk** a nemzetközi imperializmus burkolt ellenforradalmi terveit. /–/” (Bereczki 22)

Tähelepanuväärne on see, et üldist tähendust kandvat *az ember* konstruktsiooni seisundipassiivi vastena ei leia.

2.2.3.2 Ungari keeles -va/-ve gerundium

Töö teoreetilises osas ütlesin, et ungari keele -va/-ve gerundium on staatilise tähendusega, väljendab seisundit ning peaks seega sobima eelkõige eesti keele seisundipassiivi lausete vasteks. Impersonaali vasteid käsitlevas alapeatükis (vt ptk 2.2.1.2 Ungari keeles -va/-ve gerundium) nägime, et nimetatud konstruktsioon sobib ka eesti keele impersonaali vasteks, eriti just verbi liitaegade puhul. Varem püstitaud hüpotees peab siiski paika, eesti keele seisundipassiivi tõlkimisel ungari keelde on minu korpuse andmete põhjal tõesti üheks levinumaks võtteks gerundiumi kasutamine.

Tema lillad ja valged õied ehivad põlluvagusid otsekui kalmukünkaid, kuhu **on maetud** ajalugu ja suur unustus. (Luik 11)
Lila és fehér virágai úgy díszítik a feltöltött sorokat, mint sírhalmokat, ahova a történelem és a nagy feledés **van temetve**. (Bereczki 14)

Mis sellest, et maa nende ümber **on ära neetud**. (Luik 23)
Mit nekik, hogy az ország körülöttük **el van átkozva**! (Bereczki 29)

Selles soojendab ta ikka veel nuga, mille punane sile külg **on** täiesti **rikutud**, kuna sinna **on** vildakalt ja ülearu suurte tähtedega **kraabitud** nimi LEV. (Luik 88)
Ebben a kezében melengeti még mindig a zsebkést, amelynek sima, piros nyele teljesen **tönkre van téve**, mivel ferdén és túlságosan nagy betűkkel az **van belekarcolva**: LEV. (Bereczki 104)

Väiksem ja vilkam, madalakontsaliste koolilapsekingadega tüdruk vannutab suuremat, kellel **on** kõrgemad kontsad ja **suugi värvitud**: ... (Luik 91)
A kisebb és elevenebb lány, aki lapos sarkú, iskolásgyereknek való cipőt visel, győzködi a nagyobbbat, akinek magasabb a cipősarka és a szája is **festve van**: ... (Bereczki 107)

Järgnevatest näidetest näeme, kuidas tõlkija seisundipassiivi tõlkimise kõrval veel teisigi kohustuslikke ülekandevõtteid rakendab – asendab kindla kõneviisi tingivaga, kasutab mitmuse asemel ainsust ja ainsuse asemel mitmust seal, kus tulemkeel seda nõuab.

Kõik lambid **on kustutatud**, ainult televiisor, mida ta enne märganudki ei ole, valgustab tühja tuba, ... (Luik 37)
Minden lámpa **le van olva**, csak a tévékészülék, amelyet korábban észre sem vett, világítja be az üres szobát, ... (Bereczki 44)

Sellel on mitu korda ümbertehtud silmalaud ja mitu korda ümbertehtud ninaots. Isegi kõrvald **on ümber tehtud**. (Luik 4)
Többször átformált szemhéja, többször átformált orrhegye van. Sőt a füle is **át lett formálva**. (Bereczki 7)

... kahtluseseeme **on külvatud** ja kohe tõmbuvadki õied pruuniks... (Luik 42)
A gyanakvás magvai **el vannak vetve**, s nyomban barnára változnak a virágok... (Bereczki 50)

Seda aga ei anna võrreldagi New-Yorgiga, kus tuul ajab Plaza hotelli ees edasi-tagasi prügikotikilet, mille must läikiv pind **on** otsekui **loodud** selleks, et Issanda ingel võiks sinna teha mõned märkmed maailma lõpu kohta. (Luik 72)
Ez azonban megint csak semmi New-Yorkhoz képest, ahol ide-oda fújja a szél a Plaza szálló előtt a nylon szemeteszsákot, amelynek feketén csillogó oldala mintha éppen arra **lenne szánva**, hogy az Úr angyala feljegyzéseket írjon rá a világ végét illetően. (Bereczki 85)

Eituse puhul näeme lähtekeeles siin nii **tud**-partitsiipi, kui ka **mata**-vormi. Ungari keeles tuleb kindla kõneviisi olevikus jälle **van** asemel **nincs**-i kasutada.

Ta silmitseb põlastusega lauda, mida ka kõige parema tahtmise juures ei saaks pidada kurikuulsaks ülekuulamiste lauaks. Kui see laud **ei oleks** nii **kriimustatud** ja täis liimiplekke, siis võiks seda pidada lauaks, millel pereema triigib pesu või rullib saiatainast. (Luik 102)
Lenézõn mustrálja az asztalt, amelyet a legjobb akarattal sem lehetne annak a hírhedt kihallgatási asztalnak tartani. Ha **nem lenne** annyira **összekarcolásza** s ragasztónyomokkal teli, akkor egy olyan asztalnak lehetne nézni, amelyen a családanya fehérneműt vasal vagy tésztát gyúr. (Bereczki 119–120)

Võib aga olla, et tädi Olga **ei olegi pühendatud** kõigesse, mis tegelikult teoksil on. (Luik 81)
Az is lehet, hogy Olga néni **nincs** mindenbe **beavatva**, ami folyamatban van. (Bereczki 96)

Paljaks aetud peaga poisid kiristavad hambaid ja arvavad, et vabaduse ainuke tunnus on see, kui inimesel **on** juuksed peast **maha ajamata**. (Luik 75)

A lecsupaszított fejű fiúk fogukat csikorgatját, s úgy gondolják, hogy a szabadság egyetlen ismertetőjele, ha *nincs lenyírva* az ember haja. (Bereczki 88)

See tähendab, et aknakardinad tubades *on* endiselt *eest ära tõmbamata*. (Luik 110)
Ez azt jelenti, hogy a szobában továbbra *sincsenek széthúzva* a függönyök. (Bereczki 130)

Stilistilistel kaalutlustel võib nii eesti keeles kui ka ungari keele gerundiumis *olema*-verbi ära jätta:

Suud *on* lukus ja silmad *maha löödud*. (87. lk)
A szájuk lakat alatt, a szemük *lesütve*. (Bereczki 102. lk)

Järgmises eestikeelses seisundipassiivi lausesse on lisatud modaalsust tegusõnaga *võima*, ungari keeles vastab sellele potentsiaali liide *-hat/-het*, ent tõlkija ei liida seda *olema*-verbile (*lenni, lehet*), vaid *jääma*-verbile (*maradni, maradhat*).

Riigi tegelik elu *võib* juhusliku pealtnägija silma eest *olla* niisama *varjatud* nagu hauatagune elu. (Luik 54)
Az állam valódi élete ugyanúgy *rejtve maradhat* az alkalmi szemlélő előtt, mint a síron túli élet. (Bereczki 64)

2.2.3.3 Ungari keeles nominaal(verbaal)ne predikaat

Seisundipassiivi vasteks võib ungarikeelses tulemttekstis olla ka öeldistäide. Öeldistäiteks on järgnevates näitelausetes verbi *participium perfectum* vormid (*tilt*, 'keelab': *tilt/ott*; *megjelenik* 'ilmub': *megjelen/t*) või deverbalse noomenituletusliite abil saadud omadussõna (*visel* 'kannab': *viselt/es*; *betakarít* 'koristab': *betakarít/atlan*).

Raamat *võib olla keelatud*, koguni ehk välismaal *trükitud*, paberid on seesama mis dokument, aga dokument *võib* alati *olla võltsitud*. (Luik 13)
A könyv *lehet tiltott*, sőt külföldön *megjelent*, a papír ugyanaz, mint az igazolvány, s az igazolvány mindig *lehet hamisított*. (Bereczki 17)

... tema militaarroheline pagunitega sark *on* võrdlemisi *ära peetud*. (Luik 9)
Vállpántos, katonazöld inge *viseltes*. (Bereczki 12)

..., sest saagid *jäid* alatasa *koristamata*. (Luik 64)
..., mert folyton *betakarítatlan maradt* a termés. (Bereczki 76)

2.2.3.4 Ungari keeles passiivne verb

Seisundipassiivi vastete seas kasutatab tõlkija neljal korral ungari keele passiiviverbi. Et nende verbide kasutus üsna haruldane on, toon ära kõik neli näidet:

Veel enne, kui päike kõõgiaknani jõuab ja kell üks saab, **on** kõik, mis siin tulevikus sünnib, **ära otsustatud**,(Luik 83)

Még azelőtt, hogy a nap elérné a konyhaablakot és elérkezne az egy óra, minden **elhatároztatott**, ami a jövőben végbemegy. (Bereczki 98)

Selle palmiku saatus **on** nüüd juba **otsustatud** ja sellest ta ei pääse. (Luik 118)

A hajfonat sorsa most már **elvégeztetett**, s ez elől nem menekülhet. (Bereczki 138)

Või Jeesusega, kes **on** surnud, **hauda pandud**, kolmandal päeval üles tõusnud ja läinud taevasse, kus ta istub oma isa paremal käel ja tuleb just siis, kui teda enam ei oodata? (Luik 8)

Vagy Jézussal, aki meghala, és **eltemetteté**k, harmad napon halottaiból feltámadva, felméne a mennybe, ül az Atyaistennek jobbján, s akkor jön el, mikor senki se várja? (Bereczki 10)

Ähvardus: “Mullast **oled** sa **võetud** ja mullaks pead sa saama” ... (Luik 21)

Az a mondás, hogy “porból **vétettél** és porrá leszel” ... (Bereczki 27)

Viimased kaks lauset on pärit klassikalisest kirikutekstist, st need pole modernse teksti katked. Ungari keeles on laused kinnistunud just sellisel kujul, passiivse verbiga. Viimases lauses on tähelepanuväärne veel see, et passiivne verb on ainsuse teises pöördes ja kannab üldisikulist tähendust.

2.2.3.5 Ungari keeles kell + InfPx konstruktsioon

Ilmselt verbi tähendusest lähtuvalt, on tõlkija tulemkeeles kahel korral seisundipassiivi vasteks saanud *kell* + InfPx kombinatsiooni. Kui esimene ungarikeelne lause eesti keelde tagasi tõlkida, saame lause *Kõik on teisiti, kui peaks olema*, mis oma tähenduselt on originaalilähedane, ehkki ka kindel kõneviis on asendatud tingiva kõneviisiga.

Kõik on teisiti kui **ette nähtud**. (Luik 108)

Minden másképp van, mint ahogyan **lennie kellene**. (Bereczki 126)

Teise lause puhul on asendusrida keerulisem, kuna eesti keeles on kõrvallauses isegi neli verbi, millest tulemkeeles jääb järele vaid kaks. Konstruktsioonid *sundima*-verbiga on passiivi/impersonaali käsitlustes mitmel korral jutuks olnud (nt Rajandi 1999: 64–68, Hint

1995: 226), kuna neis lausetes pole kohustuslikku elusat “sundijat”, ei peeta konstruktsiooni ilmtingimata impersonaali paradigmasse kuuluvaks. Sellised laused “esindavad kõigis loomulikes keeltes täheldatud süntaktilist mitmetähenduslikkust” (Rajandi 1999: 68). Rajandi järgi (1999: 97) oleks järgnev lause erilise infiniitse reksiooniga passiivne adjektivisatsioon.

Kui ta selgesti näeb, et tema suuandmine ei ole haava parandanud, tekib tema näole iseäralik, pigem keskendunud kui murelik ilme, otsekui *oleks* ta *sunnitud* silmapilk ja siinsamas *hakkama* seda pead *ümber tegema*. (Luik 113)

Mikor látvan látja, hogy a csók nem gyógyította be a sebet, sajátos, inkább összpontosított, semmint gondterhelt kifejezés ül ki az arcára, mintha egy pillanat alatt és itt helyben *át kellene formálnia* ezt a fejet. (Bereczki 133)

2.2.3.6 Ungari keeles muu konstruktsioon

Leidsin ka ühe täieliku asenduse seisundipassiivi tõlkimise kohta – tõlkija kasutab ungari keeles fraseologismi. Tulemlauset tagasi lähtekeelde tõlkides saaksime variandi *Ta võtab rõõmuga teatavaks*, ..., mis ei ole samuti semantiliselt eriti kaugel originaallausest.

On rõõmsalt *üllatatud*, kui ta järjekordselt veendub, et tädi Olgal ei ole savi kastmine ikka veel ununenud. (Luik 114)

Örömmel *veszi tudomásul*, amikor újfent meggyőződik róla, hogy Olga néni még mindig nem feledkezett meg az agyag megöntözéséről. (Bereczki 133)

2.2.4 Passiivilaused, mida raske liigitada

Ehkki enamiku lausete kohta võib öelda, kas see kuulub impersonaali või passiivi paradigmasse, on siiski mõned laused, milles on sihiline verb ning mille juures ka kontekst ei paku toetuspunkti selle kohta, kas oluline on tegevusprotsess (st lause on impersonaalis) või tegevuse tulemus, seisund (st lause on seisundipassiiv). Probleem peaks esile kerkima ainult jaatavate lausete puhul, sest eitavas lauses näitab käände kasutus kätte selle, kumba kategooriasse lause kuulub. Siiski leiame allpool esinevate näidete seast ka ühe elliptilise eitava lause, mille kohta ei saa öelda, missuguses käändes see väljajäetud lauseosa tingimata on.

Luige korpuses on seitse vormi, mille kohta käesoleva töö autor seisukohta ei tihanud võtta. Tõlkijal tuli siiski seisukoht võtta ning tema pidi valima variantidest kas ühe või teise. Kahel juhul on ta originaallause verbivormis seisundi märkimist näinud ning lause ungari keelde staatilise *-va/-ve* konstruktsiooniga tõlkinud.

Sellele *on* paks roheline sohvapadi *peale visatud*. (Luik 4)
Vastag, zöld díványpárna *van rádobva*. (Bereczki 6)

See seisab kõõgis aknalaua ja *on täidetud* mullaga, milles kasvab lopsakas, veripunane alpi kannike. (Luik 45)
A konyha ablakpárkányán *áll* földdel *töltve*, amelyben dús, vérvörös ciklámen nő. (Bereczki 53)

Et keeles peetakse normaalseks alusega lauseid, võib tõlkija seda võtet kasutada nii impersonaalsete kui ka seisundipassiivi lausete tõlkimisel. Aluse võtab lähtekeel kontekstist. Kui järgmist näitelauset vaadata, siis näeme sisulist erinevust eesti ja ungari lause vahel.

Terve mõistus *on* majas *säilitatud* veel ainult tänu isale. (Luik 81)
Az egész házban csak az *apa őrizte meg* a józan eszt. (Bereczki 96)

Eesti lauses ei öelda, et terves majas on ainult isa see, kel on kaine mõistus. Tõlkija interpreteerib seda lauset aga just nii ning kui me originaali eelnevat ja järgnevat konteksti vaatame polegi see sisuliselt vale.

Isegi triikraua on ema peaaegu kolmeks tunniks ilma järelvalveta sisse unustanud. Terve mõistus on majas säilitatud veel ainult tänu isale. Kui nüüd isa ei oleks olnud, ei tea, mis siis üldse oleks saanud. (Luik 81)

Ka järgmises näites saadakse alus kontekstist. Kuigi ungari lauses pole esimese verbi juures alust, ei saa seda umbisikuliseks alusega konstruktsiooniks pidada, sest eelnevast kontekstist teame, kes on need *nemad*, kes teed jõid, samuti seda, et kõõgisaskeldaja ja kapi sisu revideerija on tädi Olga.

Kui ka teejoomise möödapääsmatu rituaal *on täidetud* ja jääkapi sisu *üle vaadatud* ning tädi Olga poolt tublisti täiendatud, ... (Luik 82)
Miatán *elvégezték* a teaivást elmaradhatatlan szertartását, és *Olga néni szemlét tartott* a hűtőszekrény tartalma fölött, sőt alaposan ki is egésszítette, ... (Bereczki 96)

Järgmisest näitelausest oli eespool juba juttu. Originaalis on sihiliste verbidega elliptiline lause ning ei saa öelda, kas autor on välja jätnud lause aluse (eitavas lauses *need*) või lause sihitise (eitavas lauses *neid*). Täenduslikult poleks erinevus nii suur kui eelpool toodud näitelauses *Teie püksid on varastatud*.

Ime küll, et nende *küljekondid* nii kõvad on! Isegi selle hetke järel jäävad *need* veel terveks. *Ei olegi puruks pigistatud ega ära lõmastatud!* (Luik 111)

Mivel senki nem készítette fel *őket* erre a pillanatra, ezért teljesen védtelenek vele szemben. Egyedül csak ennek az órának az angyala áll a ruhafogas mellett, felöltök árnyékában, s érdeklődéssel szemléli, hogyan teszik túl magukat ezen a pillanaton! A pillanat elmúltával is épek, *nem zúzódtak porrá, nem törték apróra!* (Bereczki 131)

Siiani nägime, et verbid, mille kohta on raske otsust langetada, on kõik sihilised. Aga näiteks *käima* verbi peetakse reeglina sihituks ning sel juhul saaks temast ainult impersonaali moodustada. Ent see verb võib olla ka sihiline: *käib pikka maad, käib kahekümnendat aastat* (Viitso 2005: 190), *käib kahte kilomeetrit*. Kas siis vorm *kaks kilomeetrit on käidud* kuulub impersonaali või seisundipassiivi? Viitso (2005: 190) sõnul ei saa neist mitteisikulisi, st impersonaalseid lauseid moodustada ning seega kuulub järgnev lause EKG liigituse alusel seisundipassiivi, Viitso liigituse järgi tehtavikku.

(Kuid alles siis, kui *käidud on* kaks kilomeetrit. /–/) (Luik 9)

(De csak akkor, ha *valaki* legalább két kilométert *megtesz* bennük. /–/) (Bereczki 12)

2.3 Eesti keel tulemkeelena, ungari keel lähtekeelena

Péter Nádas romaani *Egy családregény vége* tõlkimisel on eesti keel tulemkeeleks ja ungari keel lähtekeeleks. Romaani tõlkijaks on mitmeid ungari teoseid eesti keelde vahendanud Leidi Veskis. Tõlkija valdab ungari keelt ja teeb tõlkeid otse originaalist. Tõlkimisel on ta passiivilause erinevaid võimalusi kasutanud kokku 234 juhul, suurema osa neist moodustavad impersonaali vormid.

Oma analüüsi käigus lähtun nii tulem- kui ka lähtekeele vormidest. Tulemkeelest lähtun seetõttu, et eesti keele passiivi vormid on markeeritud. Originaaltekstist ehk lähtekeelsetest vormidest lähtun teisejärguliselt ning seepärast, et leida need konstruktsioonid, mida pole eesti keelde regulaarselt passiiviga tõlgitud (vt ptk 2.3.4 *Tulemuseks muu konstruktsioon*).

Toon välja printsiibid, mida tõlkija peaks jälgima. Tõlkija ei saa ju kõiki ungari keele aktiivi lauseid eesti keele passiivilausetega tõlkida, ta peab tegema mingi valiku.

Klaudy nimetab konstruktsioonid, mida ungari keelest tõlkija peaks tõlkima passiiviga (Klaudy 2002: 270–273):

- 1) üld- või umbisikulise alusega laused;

A negyedik emeletről **kidobtak** egy karos gyertyatartót. (Nádas 10)

Viiendalt korruselt **visati alla** üks kandelaaber. (Veskis 10)

Soha **ne félj**, ha **kinevetnek**. (Nádas 38)

Ára kunagi **karda**, kui sind **välja naerdakse**. (Veskis 33)

- 2) laused, mille alus on eluta (sest mitte kõigis keeltes pole eluta alus normikohane – eesti keeles on eluta alus normaalne ning see printsiip ei aita meie tõlkijaid);

De a Mindenható ellenünk fordította akaratát, s a mi pénzünkéből vásárolt **fegyverek** legelébb nem a távoli mohamedánokat, hanem bennünket **ölnek** halomra. (Nádas 116)

Kuid Kõigevägevam on oma tahte pööranud meie vastu, ja meie raha eest ostetud sõjariistadega **täpetakse** kõigepealt maha mitte kauged muhameedlased, vaid meid endid. (Veskis 99)

- 3) laused, kus alus on reema positsioonis;

És hajó gyomrába préselve **úsztak le** a Dunán **a zsidók**. (Nádas 122)

Ja **juudid saadeti** laevakõhtu topitult mööda Doonaud allavoolu. (Veskis 104)

- 4) kui lause on mitmeosaline ning neil osadel on erinevad alused (ka seda printsiipi ei pruugi eesti keelde tõlkija jälgida, sest eesti keeles pole mitme erineva alusega laused ebatavalised).

Amikor a rokonoknál *kimentünk* a temetőbe, ahol *a nagymama szülei nyugsznak*, ott is gyertyákat *gyújtottak*. (Nádas 34)

Kui *me* sugulaste pool *läksime* surnuaiale, kuhu *on maetud vanaema vanemad*, *panime* sealgi küünlad *põlema*. (Veskis 30)

Lisame neile näpunäidetele veel Gy.Szanyi instruktsioonid selle kohta, millise ungarikeelse lause puhul peaks saksa keeles passiivikonstruktsiooni kasutama (Szanyi 1997: 52–54):

- 5) deverbalse noomeni puhul, mis on seotud funktsiooniverbiga;

... aznap este mindenütt a menekülés emlékének szentelt sietős, élvezet nélküli *evés*; a bárány vérért megenni nem szabad, bűn! (Nádas 79)

...selle päeva õhtul *süüakse* põgenemise mälestuseks igal pool rutakalt, toitu nautimata; talleverd süüa ei tohi, see on patt! (Veskis 68–69)

- 6) mediaalse või refleksiivse verbi puhul;

Nem akarom, hogy az ő bűnéért azok bűhődjenek, akik még *meg sem fogantak*! (Nádas 71)

Ma ei taha, et tema pattu peavad lunastama need, kes *pole* veel *sigitatudki*! (Veskis 61)

- 7) verbi *kerül* puhul;

Tekstist leiame ainult ühe *kerül*-verbiga näitelause, kuid verb on selles oma normaaltähenduses ega kutsu passiivset konstruktsiooni kasutama:

Így került a kalifa udvarába (Nádas 110)

Nõnda sattus ta kaliifi õukonda. (Veskis 94)

Selle konstruktsiooni kohta saan näitelause tuua hoopis korpusest, kus eesti keel lähtekeeleks:

Lahkumise ettevalmistamine on nii palju aega nõudnud, et vahepeal *on* juba uus koer *võetud*, ... (Luik 22–23)

A távozás előkészítése olyan sok időt vett igénybe, hogy közben *új kutya került* a házhoz ... (Bereczki 28)

Sarnasteks võib pidada verbe *jár* ja *zajlik*. Samuti võiks siia eelmise alapeatüki näidete põhjal võtta verbi *megszületik*.

Kettõ *járt*. (Nádas 151)
Ette oli nähtud kaks tükki. (Veskis 129)

Nagy asztalnál *zajlott az ebéd*. (Nádas 140)
Lõunat söödi suure laua taga. (Veskis 119)

8) umbisikulise öeldise *lehet* või *kell* puhul;

Ha a falból kibújik, akkor *tudni lehet*, hogy abban a szobában valaki meghal. (Nádas 21)
Kui ta seina seest välja ronib, siis *on teada*, et selles toas keegi sureb. Veskis 19)

9) passiivse verbivormi puhul (kuna selle kasutus on üliharv, pole kumbki keeleteadlane seda nimetadagi julgenud).

Mert ennek a névnek, Simon, vagy régiesebben: Simeon, kettős értelme van, s e kettő *egybefoglaltatik*; egyik értelme: az Úr szavát meghallja e név jogosultja, a másik értelme: e név jogosultjának szavát meghallja az Úr. (Nádas 73)
Sest sellel nimel Simon, või vanapärasemalt Siimeon, on kahesugune tähendus, ja need kaks *on ühendatud*; üks tähendus on: selle nime kandja kuuleb Issanda sõnu, teine tähendus on: Issand kuuleb selle nime kandja sõnu. (Veskis 63)

Mõne lause puhul mõjutab passiivilause kasutamist ilmselt rohkem kui üks tegur. Järgmises lauses on alus eluta ning lisaks reema positsioonis:

A víz tetején vastag porréteg *aludt*. (Nádas 24)
Veepind *oli kaetud* paksu tolmukorraga. (Veskis 21)

Või siis järgmises näitelauses on mitu alust, üks neist umbisikuline ning ühes lauseosas on alus(ed) reema positsioonis:

Csak *nem tudtam* tovább ezt játszani, mert *nem ment ki* a fejemből, hogy *tudom*, nekem *megmutatták*, hol *vannak eldugva az ékszerek*; és *a zongora*; és *a japán kép*; és *a kard*; és *a puska*. (Nádas 52)
Aga *ma ei suutnud* seda enam kaua mängida, sest mul *keerles* koguaeg peas, et *ma tean*, mulle *näidati* kuhu *on peidetud* ehted; ja klaver; ja jaapani pilt, ja mõõk; ja püss. (Veskis 44)

2.3.1 Tulemuseks subjektita passiivilause eesti keeles

Eesti keele subjektita passiivilause liikide seast kasutab tõlkija kõige enam impersonaalset passiivi. Impersonaali kasutatakse kõige sagedamini siis, kui originaalne ungarikeelne tekst kasutab mõnda aluseta konstruktsiooni, st üld- või umbisikulist alust.

Umbisikulisest mitmuse kolmanda pöörde alusest saab eesti keeles impersonaalne lause:

"Ide **nyomják** a tejfölt, hogy a mamának ne legyen gyereke!" (Nádas 22)

"Siia **topítakse** hapukoort, et ema last ei saaks!" (Veskis 20)

... Rufust és Ráchelt a medence vizébe **fújtatták** az átrium közepén, ahol a szép szökőkút csobog; és **nem kegyelmeztek** a rabszolgáknak sem, pedig azok nem is vártak sem megváltóra, se semmire. (Nádas 88)

... Ruuhvus ja Raahel **uputati** bassinivette aatriumi keskel, kus suliseb ilus purskkaev; ja **ei halastatud** isegi orjadele, ehkki nemad ei oodanud lunastajat ega midagi. (Veskis 76)

Azt hittem, pénzt **rejtettek** a ruha alá. (Nádas 22)

Arvasin, et kleidi voodrisse **on peidetud** raha. (Veskis 19)

A falon hosszú tükröt **hagytak**, aranykeretben. (Nádas 23)

Seinale **oli jäetud** kõrge peegel, kuldses raamis. (Veskis 21)

Nagu eelnevatest näitelausetest näeme, kasutatakse impersonaali kindla kõneviisi paradigmata igas ajakategoorias. Mõne näite saame tuua ka impersonaali tingiva kõneviisi kasutusest:

Tudtam, ha **üldöznének**, ezen a titkos ajtón megmenekülhetnék. (Nádas 23)

Teadsin, et kui mind **taga aetaks**, saaksin selle salaukse kaudu ära põgeneda. (Veskis 21)

Ha akkor **nem zúzzák szét** az ajtót a baltával, ha akkor sikerült volna, akkor most nem kellett volna fölébrednem. (Nádas 30)

Kui tookord **poleks** ust kirvega **maha löödud**, kui mul tookord oleks õnnestunud, siis ei oleks mul praegu tarvitsenud ärgata. (Veskis 26)

Tõlkija kasutab ka impersonaali käskivat kõneviisi, aga et see pole ungari keele aluseta konstruktsiooni vasteks, esitame selle näite hiljem.

Umbisikulise lause tõlkimine eesti keele impersonaali vormiga on kõige sagedam võtte, mida tõlkija rakendab.

Üldisikulise alusega *mindenki* või *senki* lauseid pole eesti keelde passiiviga tõlgitud.

Impersonaal on ainult üks ungari keele umbisikulise alusega lause vastetest. Lihtsam on selline ülekanne, kus ka eesti keeles kasutatakse umbisikulist alust:

Ha **valaki** bekopog hozzád, soha nem tudhatod. (Nádas 89)
Kui **keegi** koputab su ukse taga, sa ei või iial teada! (Veskis 77)

Az ember a pincében szarik. (Nádas 92)
Inimene situb keldris. (Veskis 79)

Olyan jó barátok, hogy már el sem képzelhette őket **senki** egymás nélkül. (Nádas 15)
Nii head sõbrad, et **keegi** ei kujutanud enam üht ilma teiseta ette. (Veskis 13)

Üldisikulise *az ember* konstruktsiooni vasteks on eesti keeles kahel juhul subjektita passiivi vorm ainsuse kolmandas pöördes:

A savanyucukrot én is nagyon szerettem, mert *az ember szopogtatta* egy ideig, *csúsztotta* ide-oda a szájában... (Nádas 8)
Minagi armastasin väga karamellkompekke, sest neid *sai* hulk aega *lutsida*, ühest põsest teise *lūkata*... (Veskis 8)

Tõlkimisel on võimalik teha loogikapõhiseid leksikaalseid tähendusülekandeid. Sellised ülekanded on fakultatiivsed ega sõltu keelepaarist (Klaudy 2002: 125). Tähenduse ülekande liike on mitmeid, passiivi kasutamise seisukohalt nimetaksin järgmised: näiteks võib tegevuse protsessi asendada tegevuse tulemusega ja vastupidi – tegevuse tulemuse tegevuse protsessiga:

Pöttyös bögrében kakaó, akkor még nem tudtam, hogy minden reggel *ez a reggeli*, de olyan forró, hogy csak lassan ihattuk. (Nádas 151)
Mummulises kruusis kakao, siis ma veel ei teadnud, et seda *antakse* igal hommikul hommikueineks, aga nii kuum, et juua saab ainult vähehaaval. (Veskis 129);

staatilise tegevuse dünaamilisega (see on ka grammatiline kategooria) ja vastupidi:

Amikor a rokonoknál kimentünk a temetőbe, ahol a nagymama szülei *nyugosznak*, ott is gyertyákat gyújtottak. (Nádas 34)

Kui me sugulaste pool läksime surnuaiale, kuhu *on maetud* vanaema vanemad, panime sealgi küünlad põlema. (Veskis 30)

tegevuse tegevuse (umbisikulise) sooritajaga jne:

És hajó gyomrába préselve *úsztak le* a Dunán a zsidók. (Nádas 122)

Ja juudid *saadeti* laevakõhtu topitult mööda Doonaud allavoolu. (Veskis 104)

A nagymama letépte a fejről a fehér kalapot, és mindenki láthatta, hogy majdnem egészen kopasz, és akkor előbb *kaptunk*. (Nádas 59)

Vanaema rebis valge kübara peast ja kõik nägid, et ta on peaaegu päris kiilakas, ja siis *lasti* meid ettepoole. (Veskis 51);

Ráchel közben gyönyörű lány lett, és Samuel, aki a levél írójának a házában *kapott* szállást, természetesen nyomban belészeretett. (Nádas 89)

Raahelist oli vahepeal saanud imekaunis neiu, ja Samuel, kellele *anti* õömaja kirja kirjutaja majas, armus temasse loomulikult kohe ära. (Veskis 77)

Nádasi romaani tõlkes ei esine lauseid, kus eesti keeles oleks saadud tulemuseks subjektiline passiivilause. Seega vaatleme järgmises alapeatükis kohe seisundipassiivi.

2.3.2 Tulemuseks seisundipassiiv eesti keeles

Seisundipassiiviga tõlgitud lausetes esineb ainult *olema* + *tud*-partitsiibiga vorme, kuid see on ka levinuimaks seisundipassiivi vormiks eesti keeles.

Et ungari keele *-va/-ve* gerundium esineb seisundimääрусena, siis on selle tõlkimine eesti keelde seisundipassiiviga täiesti ootuspärane:

Egy bársonytáskát, ami gyöngyökkel **volt kihímezve** és belül jó puha bőr. (Nádas 22)
Üks sametist käekott, mis **oli** pärlitega **tikitud** ja seestpoolt hea pehme nahk. (Veskis 20)

A ládák **le voltak szögelve**. (Nádas 33)
Kastid **olid kinni naelutatud**. (Veskis 29)

A nagymama azt mondta nekem, ez a kiszolgálónő mindenkit becsap és **szőkére van festve** a haja. (Nádas 59)
Vanaema ütles, et see müüja petab kõiki ja ta juuksed **on blondeeritud**. (Veskis 51)

Järgmises näitelauses on näha, kuidas tõlkija on ungari keele *-va/-ve* gerundiumist ja sellele järgnevast määrsõnast kombineerinud versiooni, milles määrsõna laiendab seisundipassiivi *tud*-partitsiipi:

A gyerekszobában az ágy szénával **vetve, rendesen**, puhára. (Nádas 46)
Lastetoas on heintest voodi, **korralikult tehtud**, pehme. (Veskis 40)

Samuti ei ole seisundipassiiviga tõlkimine üllatuslik, kui ungari keelses lauses on nominaal(verbaal)ne predikaat:

Ez a mondat oly **tömör**, hogy akár jelmondatnak is választhatná valaki, a legszármazottak közül. (Nádas 117-118)
See lause **on** nii **kokkusurutud**, et mõni järglane võiks selle kas või endale deviisiks valida. (Veskis 100)

Az a férfi, akit egyszer a templomban láttam, simogatta a szőke nő haját, ami **festett**. (Nádas 60)
See mees, keda olin ükskord kirikus näinud, silitas naise heledaid juukseid, mis **olid blondeeritud**. (Veskis 52)

Ha pedig nem hallgatsz az Úrnak, a te Istenednek a szavára, **átkozott lesz** a városban és **átkozott** a mezőn. **Átkozott lesz** a te kosarad és a te sütőteknőd. **Átkozott lesz** a te méhednek gyümölcse és a te

földednek gyümölcse, a te teheneidnek fajzása és a te juhaidnak ellése. *Átkozott leszesz* bejöttödben és átkozott leszesz kimentedben. (Nádas 72)

Kui sa Jehoova, oma jumala sõna mitte ei kuule, siis *ära neetud oled* sa linnas ja *ära neetud oled* sa maal. *Ära neetud on* su korv ja su leivaküna. *Ära neetud on* su ihu vili ja su maa vili, su härgade sigi ja su pudulojuste sugu. *Ära neetud oled* sa sisse tulles ja ära neetud oled sa välja minnes. (Veskis 62)

Ha az emberek, maguk is az Úr *teremtményei*, nem a teremtőt imádják, hanem a kiválasztott teremtményeket. (Nádas 89)

Kui inimesed, kes *on* ka ise Issanda *loodud*, ei kummarda mitte Loojat, vaid väljavalitud sünnitisi. (Veskis 77)

Nagu eelpool mainitud on ungari keele passiivvormid rariteetsed, kuid mõni üksik on neist ilukirjanduslikes teostes siiski kasutusel (eriti siis kui teksti stiil seda soosib, nagu me eespool Viivi Luige teose juureski kogesime). Ning kui nii lähte- kui ka tulemkeeles on olemas passiiviparadigma (olgugi, et puudulik) on loomulik ja loogiline, kui passiivilause passiivilausega tõlgitakse.

Mert ennek a névnek, Simon, vagy régiesebben: Simeon, kettős értelme van, s e kettő *egybefoglaltatik*; egyik értelme: az Úr szavát meghallja e név jogosultja, a másik értelme: e név jogosultjának szavát meghallja az Úr. (Nádas 73)

Sest sellel nimel Simon, või vanapärasemalt Siimeon, on kahesugune tähendus, ja need kaks *on ühendatud*; üks tähendus on: selle nime kandja kuuleb Issanda sõnu, teine tähendus on: Issand kuuleb selle nime kandja sõnu. (Veskis 63)

Mõne lause tõlkimisel on vahetatud välja verb. Ungari keele seisundit näitav (mediaalne) verb on eesti keeles asendatud verbiga, mis veel seisundieelset tegevust näitab ning sellest verbist on seisundipassiivi vorm tehtud. Sel juhul varieeritakse loomulikult ka lause alust. See võte näitab jällegi seda, kuivõrd on eesti impersonaal ja seisundipassiiv ikkagi seotud – siin pole sugugi lihtne otsustada, kumb aspekt on olulisem kas seisund või selle saavutamist eeldav tegevus.

A víz tetején vastag *porréteg aludt*. (Nádas 24)

Veepind oli kaetud paksu tolmuorruga. (Veskis 21)

Mintha már *por lepte volna be* a házat. (Nádas 51)

Maja oleks justkui juba tolмага *kaetud*. (Veskis 44)

Nem akarom, hogy az ő bűnéért azok bűnhődjenek, akik még *meg sem fogantak!* (Nádas 71)
Ma ei taha, et tema pattu peavad lunastama need, *kes pole* veel *sigitatudki!* (Veskis 61)

Kahel korral kaustab tõlkija *olema*-verbi pöördelist vormi + *sunnitud* + *ma*-infinitiivi. *sundima*-verbiga väljendatakse seda, et tegevus ei juhtu vabatahtlikult, sellel on põhjustaja. Esimeses lauses on põhjustaja nimetatud (*ere päike*), teises lauses põhjustajat ei nimetata.

Fújtam a fűvet, legyen vihar, fújtam és ordítottam, ordítottam és csúsztam a fűvön, aztán a hátamra vettem magam és beleordítottam az égbe, de *be kellett hunynom a szemem*, mert úgy sütött a nap. (Nádas 49)

Puhusin rohu peale, et oleks torm, puhusin ja mõirgasin vastu taevast, kuid *olin sunnitud silmad sulgema*, sest päike paistis nii eredalt. (Veskis 42)

Az egyik alig néhány hónapja érkezett, Nisan elején, de amikor mesterét megfeszítették, mert messiásnak, a zsidók királyának mondotta magát, egy időre ez a Simon ott *rekedt*. (Nádas 74)

Üks oli tulnud alles mõne kuu eest, nisani alguses, aga kui tema õpetaja oli risti löödud, sellepärast, et ta oli pidanud ennast messiaks, juutide kuningaks, *oli* see Siimeon *sunnitud* mõneks ajaks *paigale jääma*. (Veskis 64)

Tõlkija ei asenda ainult vorme ega vali sõnu, vaid valitseb ka lauseid ja lauseüksusi. Ta võib lauseid ja lauseüksusi liita ja lühendada, lauseosi üldse tõlkimata jätta (nagu näeme näiteks eelmisest lausest). Järgnevas näites on tõlkija ungari keele 6-osalauselisest lausest ka eesti keelde saanud kuus osalause, kuid on tõlke alguses ühe originaali osalause teise sulatanud ning hiljem “kompenseerib” ta seda võtet sellega, et teeb originaali määrusest eesti keelde veel viimase osalause. Sealt leiamegi seisundipassiivi vormi:

Őt megkértem, haladéktalanul intézkedjen, hogy Kolozsvári tartalékos honvédet azonnal távolítsák el a laktanyából, hiszen ő az egyetlen, aki rajtam kívül mindent tud és általa az összeesküvők idő előtt tudomást szerezhetnek a *lelepleztetésükről*. (Nádas 134)

Ma palusin tal otsekohe abinõud tarvitusele võtta, et reservväelane Kolozsvári otsekohe kasarmust eemaldataks, sest tema on ju ainuke, kes teab peale minu kõike, ja tema kaudu võivad vandenõulased enne õiget aega teada saada, et nad *on paljastatud*. (Veskis 114)

Ühel juhul, ma arvan, pole leitud ekvivalentset aktiivset verbi ning on seepärast passiivi kasutatud (*vki kápráz – kellelegi viirastub*). Teisel juhul ei ole eesti keele deverbiaalne tuletis produktiivne (olema hõivatud: hõivatus) ning seepärast kasutatakse adjektiviseerunud verbivormi:

Az utasok *kápráztak*, de nem érinthették. (Nádas 64)
Inimesed *olid* tema ilust *pimestatud*, kuid ei puutunud teda. (Veskis 55)

Ha a nagypapának *nem lenne* más *elfoglaltsága*. (Nádas 34)
Kui vanaisa juhtumisi muuga *hõivatud ei ole*. (Veskis 29)

Järgmises näitelauses on originaalis kasutatud kahte mediaalset verbi ning kolmas verb on aktiivne (*összegyűr* – kärtsutama, kagardama). Kontekstist selgub, et lause alus on surmaeelses seisundis lamav vanaisa – nii võib põhjendada ka passiivikasutust tõlkes sellega, et tõlkija ilmselt ei tahtnud kahe mediaalse verbi kõrvale üht aktiivset panna, kui tegija nagunii enam aktiivne pole. Tõlkija kasutas tõlkijavabadust ning lahendas olukorra sellega, et tegi sihitisest aluse ning verbist partitsiibi:

A szája nyitva volt és nézett a szeme és az öklében *összegyűrte* a takarót a melle fölött. (Nádas 137-138)
Tal oli suu lahti ja silmad vaatasid ja tekk *oli* rinnal rusikasse *kagardatud*. (Veskis 117)

Nagu järgmine lause osutab, tehakse seisundipassiiviga asendusi ka seal, kus ungari keeles leiame umbisikulise aluse:

Jeruzsálem pusztulása óta a végtelen körön hat kört már *megfutott*. (Nádas 123)
Jerusalem linna hävitamisest alates *on* lõpmatuse ringis juba kuus ringi *läbitud*. (Veskis 105)

Järgmise näitelause puhul tundub mulle, et tõlkija on segadusse sattunud ungari keele asesõnadest, omastusliidetest ja verbivormidest ning seega lause passiiviga tõlkinud, isikut esile tõstmata. Et see on üks rohkete asesõnadega narratiiv, esitan pikema tekstikatke:

Én ettem a halat. A nagypapa azt mondta, vigyázni kell a hal szálkáival. A nagymama azt mesélte, hogy egyszer otthon, amikor az édesapját még nem gázolta halálra a ló, amikor a kocsiról leesett, pénteken, ették a halat, és egyszer csak látják, hogy az édesapa arca kék. Mintha az élet kiszállt volna belőle, nem kapott lélegzetet, csak ült. Mindenki kiabált. Akkor eszébe jutott neki, amit mesélt valaki, a Zöld Béla mesélte, ha a szálka megakad, a hátát kell ütni, attól köhög és a szálka vagy lemegy, vagy visszajön. Ő ütötte az édesapja hátát, a szálka visszajött és továbbették a halat. De amikor már *megették*, az édesanyám felállt és adott nekem egy nagy pofont és azt kiabálta: hogy merted megütni az apád? Én nevettem, mert elképzeltem, hogy a nagymama kapja a pofont. (Nádas 128)
Mina sõin kala. Vanaisa ütles, et väikeste kalaluudega peab ette vaatama. Vanaema rääkis ühe loo oma kodust, kuidas ükskord, kui tema isa polnud veel hobuse alla jäänud, kui ta vankrist maha kukkus, olid nad reedel kala süüdnud, ja korraga näevad, et isa on näost sinine. Tal oleks nagu hing välja läinud, ta ei saanud õhku, lihtsalt istus. Kõik pistsid karjuma. Siis oli tal meelde tulnud, mida keegi oli rääkinud, Béla

Zöld oli rääkinud, et kui luu jääb kurku kinni, tuleb vastu selga taguda, see ajab kõhima ja luu läheb kas alla või tuleb välja. Tema oli tagunud isa vastu selga, luu tuli välja ja nad sõid edasi. Aga kui kõik ***oli ära söödud***, tõusis minu ema püsti ja andis mulle korraliku kõrvakiilu ja karjus: kuidas sa julgesid oma isa lüüa? Mina naersin, sest kujutasin ette, kuidas vanaema saab kõrvakiilu. (Veski 110)

2.3.3 Passiivilause, kuid milline neist?

Kontrollkorpuses on tulemkeeles st eesti keeles vähem selliseid lauseid, mille kohta ei saa otsustada, kas nad on impersonaali liitajas või väljendavad seisundipassiivi. See pole üllatav tulemus, kuna ungari keeles puuduvad vastavad kategooriad ning tegija on suhteliselt selgelt määratud, ka umbisikulisele või üldisikulisele tegijale viitab vähemalt pöördelõpp. Kahte keelesüsteemi tundes, võiks probleem teoreetiliselt tekkida ainult siis, kui lähtekeeles on minevik (ungari keeles on ainult üks minevikuaeg) ning tegija on umbisikuline või üldisikuline.

Veskise tõlgitud tulemkeele lausete seas on kaks sellist, mille kohta ei saa selgelt otsustada, millisesse passiivikategooriasse nad kuuluvad. Esimene neist on just selline, mis tulemkeele seisukohast nimetatud weakategooriasse võib kuuluda, sest ungari keeles kasutatakse umbisikulist alust ning verb märgib tegevuse dünaamilisust:

A szobrokat *kivített és ripityára törték*. Bizony nehéz munka volt, három napig is bajmólódtunk, míg sikerült leszedni a fejét. Az új császár, a Claudius nevű, nem csak a szobrokat törteti, de Istennek legyen hála, alaposan felforgatja a régi rendet is;.. (Nádas 85)

Lause tõlkimisel on segavaks teguriks ilmselt saanud see, et esimeses lauses viitab umbisikulisele alusele mitmuse kolmandas pöördes seisev verb. Järgmises lauses, kus räägitakse teise verbiga samast tegevusest, on alus mitmuse esimeses pöördes. Ilmselt on seda kasutatud stilistilises mõõdus: algul vaadatakse tegevust – kujude lõhkumist – eemalt ning alles hiljem tunnistatakse üles enda osalemine selles. Lause tõlkimisel kerkib esile ilmne paradoks: kuidas saab ühes konkreetses tegevuses olla tegijaks esmalt keegi umbisik ning samal ajal ka jutustaja, kes on ilmselgelt hõlmatud teise lause mitmuse esimesse pöördesse?! Tõlkija on olukorra meisterlikult lahendanud ning kasutanud *olema + tud-*partitsiibi kombinatsiooni, mida võib tõlgendada seisundipassiivina ehk siis tähenduses *Kujud on nüüd katki*, aga mida võib tõlgendada ka impersonaali täisminevikuna ning sel juhul jääb tegija ka tulemkeeles varjatuks.

Kujud *on välja viidud ja kildudeks lõhutud*. See oli tõesti raske töö, *me* jändasime kolm päeva, enne kui läks korda tal pea otsast lüüa. Uus keiser Claudius ei lase üksnes kujusid purustada, vaid, tänu Jumalale, pöörab ka vana korra põhjalikult pea peale;.. (Veskis 73)

Selle lause tõlkimisel oleks sobivaks lahenduseks ehk olnud *saama* Sg3 + *tud*-partitsiip, mis hõlmab endasse ka kõneleja. Lause kõlaks siis nii: *Kujud sai välja viidud ja kildudeks lõhutud...*

Teine näitelause ei tohiks lähtekeele järgi probleemikohta esile kutsuda, aluse kõrval seisab ungari keeles nominaalverbaalne predikaat:

A hír estére *érkezik*, a csata *elveszett*, a királyné *megözvegyült*, mindenki *menekül*, akinek lába *van*, augusztus harmincadikán. (Nádas 121)

Teade *jõuab kohale* õhtul, lahing *on kaotatud*, kuninganna *on leseks jäänud*, kõik, kelle jalad *kannavad, põgenevad*, kolmekümnendal augustil. (Veskis 103)

Võib-olla võiks seda lauset siis ka eesti keeles pikemalt mõtlemata seisundipassiiviks pidada? Ent võimalus kahtluseks jääb seetõttu, et lause teised verbid on olevikus (*jõuab kohale, kannavad, põgenevad*) või täisminevikus (*on leseks jäänud*) ning sel põhjusel võiks impersonaali täisminevikus pidada ka vormi *on kaotatud*.

2.3.4 Tulemuseks muu konstruktsioon

Teatud ungarikeelsete konstruktsioonide puhul soovitati nende tõlkimist passiiviga (vt ptk 2.3), kuid see pole rusikareegel ning tõlkija võib seda soovitust eirata. Nii sünnivad sellised lausepaarid, kus ungari keeles on passiivilause esile kutsuv konstruktsioon, kuid tulemkeeles on selle vaste mingi muu lahendus, mitte passiivilause.

Ungari keele umbisikulise aluse vasteks võib eesti keeles olla ka alusega konstruktsioon:

Biztosan fönn, de az ajtót *becsukták lakatra*. (Nádas 58)

Üleval kindlasti on, aga uksel *on tabalukk ees*. (Veskis 49)

Näeme, et eesti keelde tõlkimisel lähtutakse lause semantilisest mitte süntaktilisest struktuurist ning eesti keeles on otsetõlke asemel vasteks hoopis alternatiivne tõlkimisvõimalus.

Konkreetset alust võib märkida ka verbipöördega:

Amikor a rokonoknál kimentünk a temetőbe, ahol a nagymama szülei nyugsznak, ott is gyertyákat **gyújtottak**. (Nádas: 34)

Kui me sugulaste pool läksime surnuaiale, kuhu on maetud vanaema vanemad, **panime** sealgi küünlad **põlema**. (Veskis: 30)

Ungari keeles saab kasutada umbisikulist konstruktsiooni, kui öeldakse, mis on kellegi nimi (-*nak/-nek hívták, becézték, nevezték*). Eesti keeles on tavapärasem mõni alusega lause, kuid ka eesti keeles võib kasutada umbisikulist konstruktsiooni:

Kéfasnak **nevezték**, ami annyit tesz: köszikla. (Nádas 85)

Talle **pandi nimeks** Keeva, mis tähendab: kalju. (Veskis 74)

Korpuses on 9 sellist nimega seotud lausepaari, kus ungari keeles on umbisikulise konstruktsioon, eesti keeles aga alusega konstruktsioon. Toon siinkohal ära kõik erinevad näited, mida tõlkija on kasutanud.

Egyszer egy nő, akit Kleopátrának **hívtak**, nagy melegben feküdt a szobájában. (Nádas 16)

Kord lamas üks naine, kelle **nimi oli** Kleopatra, suure leitsakuga oma toas. (Veskis 14)

Azt, aki kihajolt az ablakon, Frigyes bácsinak **hívták** és a nagypapának nem csak az életét mentette meg az Isten, hanem megajándékozta egy jó baráttal is. (Nádas 33)

See, kes aknast välja vaatas, **oli** onu Frigyes, ja Jumal ei päästnud mitte ainult vanaisa elu, vaid kinkis talle pealekauba veel hea sõbra ka. (Veskis 29)

Tehát valamennyi idővel a teremtés után, ami annyit tesz: nagyon régen és nagyon messze, élt akkor a folyó, a nagy folyó, milyen folyó? akkor még **nem nevezték néven** a folyókat! de később ezt a folyót Gangának **becézték**; élt itt a parton egy égi tündér. (Nádas 62)

Niisiis, mõni aeg pärast loomist, mis tähendab: väga ammu ja väga kaugel, elas tollal jõgi, suur jõgi, mis jõgi; tollal **polnud** jõgedel veel **nimesid**! Aga pärastpoole **sai** see **jõgi nimeks** Ganges; selle kaldal elas üks taevalik haldjas. (Veskis 53)

Ungari keele umbisikulise alusega võib eesti keeles vastata üldisikulise alusega (VSg3) lause:

Ha valami történik, **elreteszellheték** a nagykaput. (Nádas 70)

Kui midagi juhtub, **saab** õuevärava riivi **panna**. (Veskis 60)

Umbisikulise alusega lause vasteks võib aga olla ka lihtsalt infinitiiv:

Megtanultam, hogy a kobra fogában méreg rejtezik, s ez meggyógyítja a lépfenét, és a sündisznó májából, ha **megszáritják**, **megtörik** és csillámporral gondosan **elkeverik**, kitűnő gyógyszer készíthető, ha beteg a számár. (Nádas 107)

Sain teada, et kobra hambas on mürki, mis aitab ravida põnatõbe, ja et kui siili maksa **kuivatada**, **purustada** ja hoolikalt maarjajäapulbriga **segada**, saab sellest suurepärase arstirohu haige eesli jaoks. (Veskis 91)

Ungari keele umbisikulise öeldisega lause (*lehet* + Inf) võiks eesti keelde tõlkida sarnaselt (*võima* Sg3 + Inf), kuid on ka muid võimalusi. Korpusest leidsime näiteid selle kohta, mil tõlkelauses on loobutud abiverbist ning kasutatakse põhiverbi ainsuse kolmandat pööret:

Az utcáról **nem lehetett látni**. (Nádas: 8)

Tänavalt seda **ei näinud**. (Veskis: 8)

Volt ott mindenféle, ám egyikről **se lehetett tudni**, hogy milyen. (Nádas: 11)

Oli seal nii- ja naasuguseid, ühestki **ei saanud aru**, mis ta õieti on. (Veskis: 11)

Kuid modaalse verbi võib ka alles jätta, kuid muuta selle pööret, korpuses on nimelt ühel korral kasutatud ainsuse esimest pööret:

Be lehetett látni az ujjamba. (Nádas: 31)

Võisin vaadata oma sõrme sisse. (Veskis: 27)

Konstruksioonist *lehet* + Inf saab eesti keeles modelleerida alusega konstruktsiooni. Tõlkija on esimese näitelause tõlkimisel kasutanud originaalist täiesti erinevat konstruktsiooni ning muutnud ka lause sisu, alus on leitud väljastpoolt lause konteksti; teises näitelauses on alus tehtud originaallause üttest.

A boltból **lehetett bemenni** a nappali szobába. (Nádas 70)

Poeruumist **läks uks** elutuppa. (Veskis 60)

Ezt **nem** is **lehet tudni** nagypapa, mert ennek egyáltalán nincsen értelme, ez nem jelent semmit. (Nádas 77)

Vanaisa ei saagi seda **teada**, sest sellel pole üldse mõtet, see ei tähenda midagi. (Veskis 67)

Ühes lauses on ungari keeles passiivne verb, mis on eesti keelde tõlgitud normaalse alusega lausega, tõlkija on kõrvale jätnud kõik passiivilause võimalused. Kuna ungari passiiviverbi kõrvale ongi alus, pole eesti keeles aluse lisamine üllatav.

A bölcs mozdulatlan, azt kérdezte magamagától: kicsoda ez, **aki** úgy **láttatik**, mint egy hajnal, szép, mint a hold, tiszta, mint a fény, szagos, miként a tavaszi napforduló éjszakája? (Nádas 62–63)

Tark ei liigu paigat, küsib endalt: kes on see, **kes näeb välja** nagu koidik, kaunis nagu kuu, puhas nagu valgus, lõhnav otsekui kevadise pööripäeva öö? (Veskis 54)

Üldisikulisele *bárki* konstruktsioonile võib ka eesti keeles vastata üldisikuline lause (VSg3):

A biztosítási gyűrűn csak az időben megadott jelszóval **haladhat át bárki**. (Nádas 132)
Julgestusröngast **pääseb läbi** ainult õigeaegselt antud parooliga. (Veskis 113)

Üldisikuline VP11 vorm võib eesti keeles vasteks saada lihtsalt infinitiivi:

Ha egy háztetőről **leszedjük** a cserepet, a műveletet fönn, a gerincnél kell kezdeni. (Nádas 125)
Kui **hakata** katuselt kive **eemaldama**, tuleb seda alustada ülalt, selgroo juurest. (Veskis 107)

Eelpool nimetatud võtte toimib ka vastupidi: ungari infinitiiv võib eesti keeles vasteks saada üldisikuga lause (VSg3):

Innen **lútni** a falat és a Déli-kaput, ahol az érkezők csapatai letáboroznak, porfelhőt kevernek. (Nádas 78)
Siit **näeb** müüri ja Lõunavärvat, kus tulijate rühmad asutavad laagrisse, tolmutpilvi üles tõstes. (Veskis 68)

Korpusest näeme, et ungari nominaalverbaalse predikaadiga lausest saab eesti keeles moodustada alusega lause, kus aluseks on üldine asesõna:

És **az köztudott**, hogy ezen a vonalon csak Budapesttel lehet beszélni. (Nádas 131)
Ja **kõik teavad**, et sellel liinil saab rääkida ainult Budapestiga. (Veskis 112)

2.4 Agendiga konstruktsioonid

Agendi mitte-kasutamine passiivilauses on normaalne. Agendiga konstruktsioonid pole levinud, Brinkeri andmetel (1990: 120) esineb näiteks saksa kirjakeele passiivilauseis 14% ulatuses tegijat. Huddlestoni andmetel on inglise keele passiivilausetest 20-30% agendiga (In Torn 2002: 86). Käesolevas töös analüüsitud korpuse põhjal on see protsent eesti keeles veel väiksem, 2–3%.

Kui passiivilausesse lisada tegevussubjekt, siis ei esine see lauses grammatilise subjektina. Transformatsioonigrammatikud teevad aktiivilausest passiivse sel moel, et asetavad aktiivse lause aluse passiivilausesse agendina, nt *Peter schlägt Paul* → *Paul wird von Peter geschlagen*. Agendi segamine passiivilausesse on ebaloomulik ja sunnitud, enamasti on agendi mittekasutamine just nimelt tahtlik või suisa ainuvõimalik (*Es wurde getanzt*) (Vermeer 1971: 72–74). Kui aga meie passiivsest näitelausest agent välja jätta ja lähtuda passiivilausest *Paul wird geschlagen* ei jõua me ainuvõimaliku variandini, et lõõjaks oli just nimelt Peter ning mitte keegi muu. Agendi lisamine konkretiseerib tegija ning konkretiseerimise vajaduse üle otsustab lause looja.

Ungari keeles on agendiga konstruktsioonid võõrapärased ning isegi ametlikus kõnepruugis veidrad (Dezső 1988: 294). Ungari keeles saab agendi lisada kujul *-tól/-től, miatt, által*. Agendiga konstruktsioone esines ladina keele mõjutustel juba koodeksite perioodil, 19. sajandil nende kasutus vähenes ning kui varem võis ühes lauses koos esineda nii *miatt* kui ka *-tól/-től*, siis nüüd enam tegijamäärusena esinevaid vorme omavahel ei kombineerita (MnyTNy: 303). Agendi asemel eelistatakse pigem mediaalse või refleksiivse verbi kasutust.

Ungari keeles saab tegijat väljendada ka pragmaatiliste vahenditega – tegija paigutatakse reema positsiooni: *Der Hase wird von Peter gejagt. A nyulat Péter kergeti* (Dürscheid 1995: 114).

Eesti keele passiivilausesse on võimalik tegija lisada mitmel moel (EKG: 65–66; Rajandi 1999: 208):

- 1) $N_{\text{gen}} + \textit{poolt}$ -konstruktsiooni kasutatakse peamiselt elusa tegija korral ja kirjakeeles *Ta saadeti valitsuse poolt maalt välja,*
- 2) $N_{\text{gen}} + \textit{käest} *Lapsed said õpetaja käest kiita,*$
- 3) seestütleva käändega väljendatakse nii elus kui eluta tegijat *Kristust kiusati kuradist,*
- 4) omastava käändega *Pahandus oli poisi tehtud,*
- 5) alaleütleva käändega *See on neile teada,*
- 6) alalütleva käändega *Meil on ülesanded lahendatud,*
- 7) alaltütleva käändega *Haiged said arstilt noomida.*
- 8) $N_{\text{gen}} + \textit{läbi} *Mina aga sobitusin sellega, mis mulle teiste mõistuse läbi oli antud. (Veskis 82)*$

Impersonaalsetes lauses saab kasutada kas esimest või kolmandat agendi lisamise moodust.

Indoeuroopalikku *poolt*-konstruktsiooni peavad eesti keeleteadlased (Aavik, Kerge 2001, Mäearu 1996, Nemvalts 1998) soovimatuks. Johannes Aavik pakkus oma keeleuendusprogrammis (In Tauli 1982: 25) *poolt*-konstruktsiooni leviku tõkestamiseks välja uue käände: *n-* või *nt*-lõpulise tegijakäände *e* agentaalkäände, nt

lainete poolt kaldale uhutud esemed → *lainein kaldale uhutud esemed* /
laintent kaldale uhutud esemed /
laineint kaldale uhutud esemed

Aaviku ettepanekud ei leidnud aga piisavat poolehoidu ning ei tulnud käibele.

Ülemäära kasutatud *poolt*-tarind soovitatakse asendada:

- 1) isikulise tegumoega

Tähtsaid minevikusündmuse kirjeldatakse Russowi poolt põnevalt ja köitvalt. → Tähtsaid minevikusündmuse kirjeldab Russow põnevalt ja köitvalt.

Küttesüsteemid olid majavaldatajate poolt sisse lülitamata. → Majavaldatajad ei olnud küttesüsteeme sisse lülitanud. (Mäearu 1996: 64–65)

2) sõnajarje muutmisega

Leping on mõlema poole poolt alla kirjutatud → Lepingule on alla kirjutanud mõlemad pooled (Kerge 2001: 111)

3) seestütleva käändega

Muru on trampivate jalgade poolt üles küntud → Muru on trampivatest jalgadest üles küntud (Mäearu 1996: 65)

Agendi kasutamine passiivilausetes pole soovitud. Nii võiks oletada, et

- a) tõlkija on pädev keeletundja (pädevam ehk kui mõni ilukirjandusliku teose autor), kes püüab keelekorraldusi soovitusi järgida, ning seega leiame juhul, kui tulemkeeleks on eesti keel, passiivilausetest vähem agendiga konstruktsioone kui siis, kui eesti keel on originaalkeeleks;
- b) tõlkija on liiga kinni originaalis ning juhul kui tulemkeeleks on eesti keel ei suuda ta tõlkimisprotsessis keelekorralduslikke soovitusi perfektselt jälgida.

Kuna Leidi Veskis on kogenud tõlkija ja keeleinimene, oletan, et paika peab esimene versioon, st kui võrrelda näitelausete arvu ja agendiga lausete arvu suhet siis on see suurem siis, kui eesti keel on lähtekeeleks ja mitte tulemkeeleks.

Keelte lõikes on mu hüpoteesiks see, et ungari keeles on agendiga konstruktsioonid vähem levinud kui eesti keeles.

Teades, et ungari keeles on passiivsuse väljendamiseks teised võimalused kui eesti keeles ning agendi lisamine veel vähem levinud, siis jääb tõlkija otsustada, millisesse lausesse ta lisab tegija ning millisesse mitte. Sellele küsimusele otsime vastust korpuse näidete põhjal ning üritame välja tuua mõned märgatavad tendentsid.

2.4.1 Agent eestikeelses lähtekeeles tekstis

Põhjuseid, miks eesti keelses tekstis vahel agendiga konstruktsiooni kasutatakse, ei hakka me välja selgitama, olgu see kirjaniku vabadus. On märgata, et seda vabadust ta väga ei kasuta, kokku on romaanis vaid 8 agendiga passiivilauset. Teose ungari keelde tõlkijal on nendega sellevõrra lihtsam: agent muudetakse aluseks aktiivse verbi kõrval. Luik kasutab alalütlevas käändes, seestütlevas käändes ning $N_{\text{gen}} + \text{poolt}$ konstruktsiooniga tegijamäärust.

Vitsad, mis *Issanda inglil* ammu *valmis olid pandud*, vihisevad nüüd läbi õhu. (Luik 47)
A vesszők, amelyeket *az Úr anyala* rég *előkészített*, most megsuhogtatják a levegőt. (Bereczki 56)

Magaja äratatakse üles, seni kuni see ükskord silmad pestud saab, *on tädi Olga* juba põrand niiske lapiga *üle võetud*. (Luik 80)
Az alvót felébresztik. Mire megmosakszik, *Olga néni* egy vizes ronggyal már *föltörölte* a padlót. (Bereczki 94)

Kui ka teejoomise möödapääsmatu rituaal *on* täidetud ja jääkapi sisu üle vaadatud ning *tädi Olga poolt* tublisti *täiendatud*, ... (Luik 82)
Miután elvégezték a teaivást elmaradhatatlan szertartását, és *Olga néni* szemlét tartott a hűtőszekrény tartalma fölött, sőt alaposan *ki* is *egészítette*, ... (Bereczki 96)

Isa *tapeti NKVD poolt* 1944.?! aastal. (Luik 84)
Apját *az NKVD ölte meg* 1944-ben. (Bereczki 99)

Vahekauguste võim ja tähtsus *on* juba täna *nende poolt välja naerdud*. (Luik 118)
Az elválasztó távolságok hatalmát és fontosságát *ők* már ma *kinevették*. (Bereczki 139)

Järgmises näitelauses kasutab eesti kirjanik *määrama*-verbi sünonüümi, millel on passiivi morfoloogia ja passiivi tähendus. Korpuses kasutatakse *määrama* ja *ette nägema* verbi passiivivormide ekvivalentidena ungari keeles järgmisi leksikaalseid vahendeid: *szól, meghatározva van, ahogyan lennie kell*. Nádasí tekstist leiame neile lisaks veel *jár*-verbi. Nimetatutest ei sobi ükski järgneva näitelause tõlkimiseks, sest lähtekeeles lauses on välja toodud ka tegija – *saatus*. Bereczki on olukorra väga oskuslikult lahendanud, tegija

lisamiseks kasutab ta N + *rész*NPx + *-ről* konstruktsiooni – agendi lisamise võimalust, mida ungari keele erialane kirjandus isegi ei nimeta.

Kuna *saatuse poolt pole* koer Kinskile käsi *ette nähtud*, ... (Luik 55)

Mivel *a sors részéről nem történt gondoskodás* Kinski kezéről, ... (Bereczki 65)

Lähtekeele seestütlevakäändelise agendi tõlkimisel tuleb tõlkijal ühel juhul kohustuslikult samaks jätta kohakäände suund, sest selle tingib verbirektsioon, ning nii kasutab ta ungari keeles varianti *-tól/-től*; teisel juhul teeb ta agendist grammatilise subjekti:

Eriti *haaratud on* ta aga praegu *oma* kuumuse käes õhetama lõõnud *näonahast ning* vannitoa nõrgas valguses mustadena näivatest *silmateradest*. (Luik 37)

Különösen a forróságtól kipirult *arcbőrétől van elbűvölve*, és a gyenge fürdőszobai világításban feketének tűnő *szembogarától*. (Bereczki 44)

Igal juhul *on* ta suurest *kirsimoosipurgist rabatud*. (Luik 30)

A nagy *lekvárosüveg* mindenesetre *megrázta*. (Bereczki 36)

Impersonaali lausesse saab alati juurde mõelda (umbisikulise, üldisikulise) tegija, ent lauses saab seda impersonaalse verbivormi kõrval esitada vaid erandjuhtudel. Tavaliselt agentti umbisikulise lauses ei esitata, viite tegija(te)le saame laiemast kontekstist. Peale konkreetse tegijamääruse kasutamise saab tegijale viidata ka lokaliseerimisega, kohamäärusega. Tõlkija võib sellised viited ungari keelde tõlkimisel ka ära kasutada ning et ungari keeles on ka eluta alus normipärane, teeb ta kohamäärusest aluse:

Raadios on lubatud külma õhu juurdevoolu ülalt Põhja-Jäämerelt ka alla lõunasse. (Luik 58)

A rádió a Jeges-tenger felől hideg levegő beáramlását *ígéri*, ami délebbre is elér majd. (Bereczki 69)

Kuid seda printsiip ei pruugi tõlkija jälgida igal juhul. Valdavalt jäetakse kohamäärus ka tõlkimisel kohamääruseks:

Raadios räägitakse vaesest seitsmeaastasest, kes eksles koduteed otsides hilisel talveõhtul võõras alevis, ei julgenud kellegi käest teed küsida ja leiti järgmisel hommikul bussipeatusest, külm ja kange, ranits truult seljas. (Luik 16)

A rádióban hírt adtak egy szerencsétlen hétéves gyerekről, aki a hazavezető utat keresve télen, késő este egy idegen községben bolyongott, és senkitől sem merte megkérdezni az utat. Másnap reggel a buszmegállónál találtak rá, hideg volt és merev, az iskolatáska hűségeseen simult a hátához. (Bereczki 20–21.)

Mida *laias maailmas* praegu *tehakse*? (Luik 3)
Mit *tesznek* most széles *e világon*? (Bereczki 5)

Kioskites müüakse rasvaseid pirukaid, külmi keedetud kanamune, sardelle ja viinereid. (Luik 88)
A kioskokban zsíros bélesek, hideg főtt tojást, szafaládét és virslit *áruznak*. (Bereczki 104)

2.4.2 Agendi lisamine kui tulemkeeleks eesti keel

Tulemkeeles on tegija lisamise vajalikkust kõige lihtsam märgata siis, kui lähtekeel kasutab mõnda oma harvadest tegijamääruse lisamise võimalustest. Nádas ei pilla tegijamäärusi heldelt, tema tekstist leiame vaid ühe tegijamäärusega lause, eesti keelde tõlgitakse see venepärase *läbi*-konstruktsiooniga:

Én pedig belesimultam abba, ami nékem *más elmék által adatott*. (Nádas 95)
Mina aga sobitusin sellega, mis mulle *teiste mõistuse läbi oli antud*. (Veskis 82)

Mõned ungarikeelsed alusega ja aktiivse verbiga laused vahendatakse eesti keelde passiivilausega, mille juures esineb tegijamäärus. Tegijamäärus on siis alalütlevas käändes:

A *nagypapa* sokat *mesélt* nekem. (Nádas 9)
Vanaisal oli mulle alati palju *jutustada*. (Veskis 9)

Amíg a nagypapa élt, *nem főztünk* zsírral, csak olajjal, mert nem bírta a gyomra. (Nádas 31)
Vanaisal eluajal *ei praetud meil* mitte rasva, vaid õliga, sest tema magu rasva ei talunud. (Veskis 27)

Egy télen négy disznót is *vágtak*, mindig volt elég zsír. (Nádas 31)
Ühe talve jooksul *tapeti neil* koguni neli siga, rasva oli alati küllalt. (Veskis 27)

Sötét éjszaka volt, csak a tanyát *világítottuk* meg egy jelzőlámpával, hogy az érkezők aszerint tájékozódhassanak. (Nádas 133)
Õõ oli pime, *meil oli* maja külge *üles pandud* ainult üks signaallamp, et saabujad võiksid selle järgi orienteeruda. (Veskis 113)

Ungari keele järellisandiga lause tõlgitakse vahel eesti keelde seisundipassiiviga. Harvem lisatakse sinna ka tegija, mis on sel juhul omastavas käändes:

Ha az emberek, maguk is *az Úr teremtményei*, nem a teremtőt imádják, hanem a kiválasztott teremtményeket. (Nádas 89)
Kui inimesed, kes *on* ka ise *Issanda loodud*, ei kummarda mitte Loojat, vaid väljavalitud sünnitisi. (Veskis 77)

Järgmise ungarikeelse näitelause alusest tehakse eesti keeles määrus. Eesti keeles harilikult kohamääruseks peetavat *sealtpoolt* pean siinkohal pigem tegijamääruseks, sest *sealt* näib

selles lauses olevat asesõna *nende* asendajaks. Teine lausepool kõlaks siis nii: *kõik antakse mulle nende poolt*, kusjuures isikuline asesõna ei ole konkretiseeritud:

Ez azt mondta, hogy semmit nem kell magammal hoznom, mert ott *meglesz* mindenem. (Nádas 147)
See ütles, et mul pole tarvis mitte midagi kaasa võtta, sest kõik *antakse* mulle *sealtpoolt*. (Veskis 126)

Järgnevas näites näeme, kuidas tõlkija tulemkeeles eksplitseerib. Originaallause ütleb sisuliselt seda, et reisijatele viirastus miski, kuid nad ei tohtinud tüdrukut puudutada.

Az utasok *kápráztak*, de nem érinthették. (Nádas 64)

Alles laiemast kontekstist näeme, miks reisijate silmad neid petsid:

És két nap alatt felnőtt a lány és szép volt. Haja fekete, mint az éj, szeme sugaras, akár a folyó tükre a legfényesebb órán, bőre sima selyem. (Nádas 63)
Ja tüdruk kasvas kahe päevaga suureks ja oli kaunis. Juuksed mustad kui öö, silmad kiirgavad nagu jõepeegel kõige heledama päevapaistega, nahk sile kui siid. (Veskis 54–55)

Tõlkija lisab tulemkeelesse eksplitsiitsust, seletab viirastuse põhjuse – tüdruku ilu – hiljem veelkord ära. Verbivalik otsustab ka rektsiooni, tulemkeeles lausest leiame tegijamääruse seestüleva käände kujul.

Inimesed *olid tema ilust pimestatud*, kuid ei puutunud teda. (Veskis 55)

Kokkuvõtvalt tuleb öelda, et arvuliselt on eestikeelses korpuses agendiga konstruktsioone nii tulemkeeles kui lähtekeeles võrdselt. Aga kui arvestame passiivilause vormide arvu ja agendiga konstruktsioonide arvu suhet (nii Luigel kui Veskisel 8 agendiga konstruktsiooni), siis Luige korpuses on passiivilause vormide juures agendi esinemissagedus 2,6% ning Veskisel 3,4%.

Ungarikeelses korpuses on agendiga konstruktsioone vähem kui eestikeelses korpuses, kokku kõigest kolm. Kui eesti keel on lähtekeeles ning kasutab mõnda agendiga konstruktsiooni, teeb ungari keel agendist lause grammatilise aluse, st muudab lause aktiivseks. Täpsemaid tõlkimismustreid vt ptk 3.3 *Tegija lisamise mustrid*.

3 TÖLKIMISMUSTRID

3.1 Lähtekeeleks eesti keel

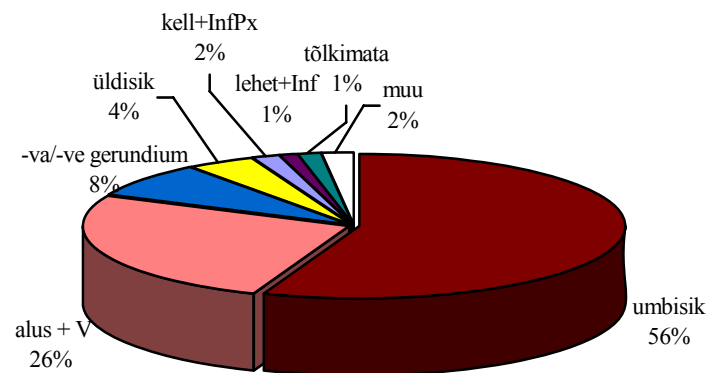
3.1.1 *Subjektita passiiv*

Subjektita passiivi võtete seas kasutatakse kõige rohkem umbisikulist tegumoodi ehk impersonaali. Impersonaali leidsin kokku 242 korral. Enamikul juhtudel (135 korral, so. 56%) kasutas ungari keel vastena samuti umbisikulise alusega konstruktsiooni, kus alust otseselt ei nimetata, verbilõpp osutab mitmuse kolmandale pöördele. Ühel juhul kasutatakse umbisikulise alusena *valaki*-konstruktsiooni.

Veeranditel juhtudest (63 korral, so. 26%) tuuakse tulemkeele lausesse alus, milleks võib olla lause loogiline alus (nimisõna või 3. pöörde isikuline asesõna) või verbi muutmisest tingitud tegija. 19 korral (8%) kasutatakse impersonaali vastena *-va/-ve* gerundiumi, märkimisväärne on see, et *-va/-ve* gerundiumi kasutatakse erandlikult impersonaali täis- või ennemineviku korral. Üldisikulise konstruktsiooni kasutatakse 10 korral (4%), neist kuuel juhul on üldisikuliseks aluseks üldine nimisõna *az ember(ek)*, 4 korral on üldistavaks väljundiks mitmuse esimese pöörde lõpp ehk *meie*-vorm. Abitegusõna ja infinitiivi konstruktsiooniga asendatakse impersonaal kokku 7 juhul, 4 juhul on selleks *kell* + InfPx, 3 korral umbisikuline *lehet* + Inf. Impersonaalivorm jääb tõlkimata 3 korral (1%). Perifeerseid lahendusi leiame 5 korral, nendeks on ainsuse 1 pöördeline alus, verbist tuletatud viisimäärus või lause täielik ümberkonstrueerimine.

Impersonaali vastena ei leia me ungari keeles kordagi passiivset verbi.

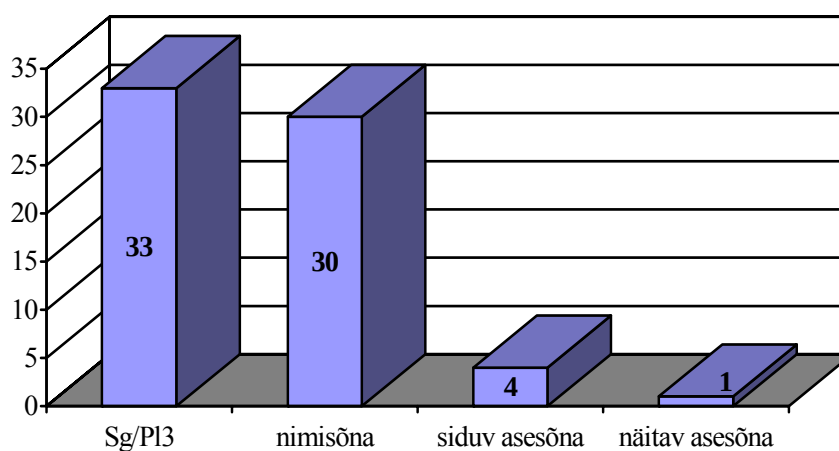
Joonisel 1 näeme impersonaali ungari vastete protsentuaalset jagunemist.

umbisik	alus + V	-va/-ve gerundium
üldisik	kell+InfPx	lehet+Inf
tölkimata	muu	

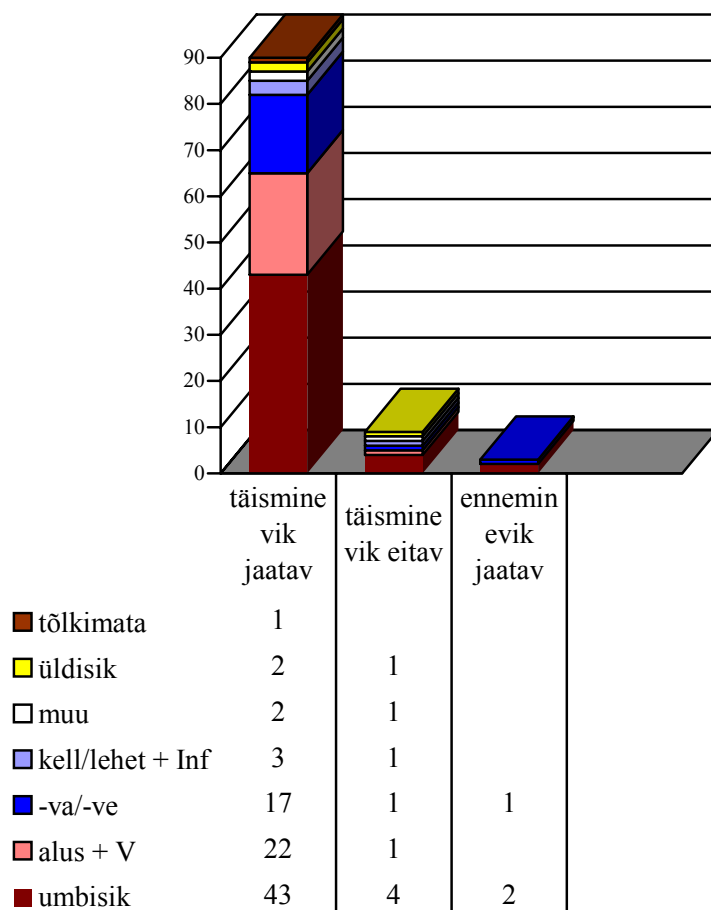
Joonis 1
Impersonaali vasted ungari keeles

Alusega konstruktsioone lähemalt silmitsedes selgub, et pooltel juhtudel kasutatakse alusena mõnd konkreetset nimisõna, peaaegu pooltel juhtudel osutab alusele kolmanda pöörde lõpp. Kontekst näitab, et neil kordadel ei osuta pöördelõpp umbisikulise tegijale, vaid märgib konkreetset, kontekstist tuntud tegijat. Mediaalse verbi leiame seistmest alusega konstruktsioonist.

Joonis 2
Impersonaali vastena esinenud alusega konstruktsioonid

Järgnevalt vaatame eraldi impersonaali liitaegu, mille paradigma kattub näiliselt seisundipassiivi paradigmaga. Impersonaali liitaegu kasutatakse kokku 102 korral, 99 neist täismineviku 99 (90 jaatavat, 9 eitavat vormi) ja enneminevikku 3 korral (mõlemad jaatavad). Graafikul näeme, kuidas nende ungari vasted jaotuvad.

Joonis 3
Impersonaali liitaegade vasted

Kui võrdleme joonise 3 andmeid joonise 1 andmetega, näeme, et kui impersonaali tõlkimisel kasutatakse ungari keeles seisundit märkivat *-va/-ve* gerundiumi (19 juhul), tehakse seda reeglina ainult impersonaali täis- või ennemineviku puhul. See avastus kinnitab meile, et eesti keele impersonaali liitajad – aga eriti just täisminevik – on vahel eristamatu seisundipassiivi paradigmast.

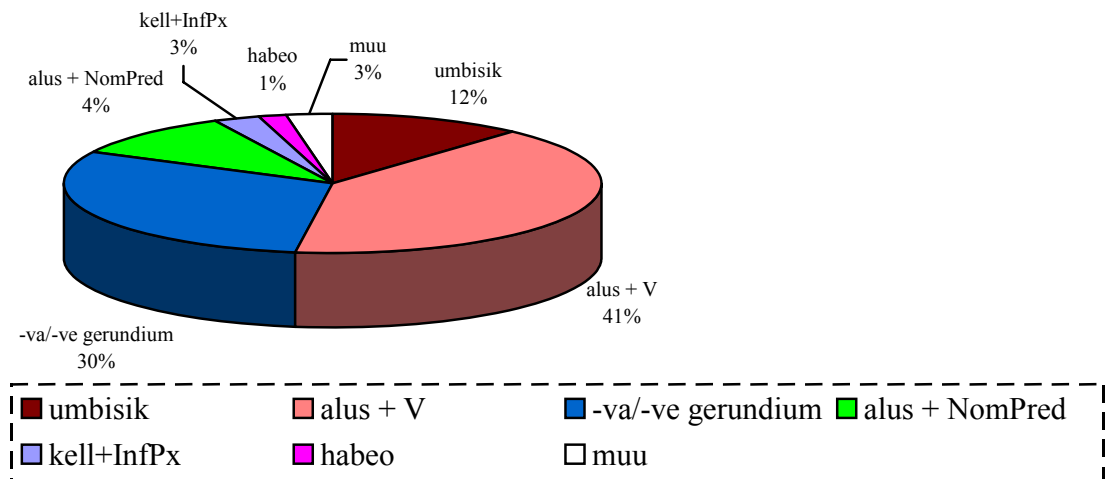
Impersonaal pole küll ainukeseks subjektita passiivi võimaluseks, kuid käesolevas peatükis ma teisi liike joonisel ei käsitle, kuivõrd neid oli korpuses tunduvalt vähem ning ungari keel opereerib neile vastete leidmisel eesti keelele sarnaste vahenditega. Pikemalt

oli neist juttu 3.2.2. Siin tootsin kokkuvõtvalt ära vaid korpuses esinenud tõlkimisvõimalused:

umbisikuline VPI3	→	umbisikuline VPI3;
üldisikuline VSg3	→	umbisikuline konstruktsioon (<i>szabad, érdemes</i>);
	→	üldisikuline VPI1;
	→	alus + VSg3;
umbisikuline <i>saama</i> Sg3 + <i>tud</i>	→	VPI3;
üldisikuline <i>olema</i> Sg3 + <i>da</i> -infinitiiv	→	umbisikuline konstruktsioon (<i>lehet</i> + Inf, <i>nem</i> + Inf)
üldisikuline <i>saama</i> Sg3 + <i>da</i> -infinitiiv	→	umbisikuline konstruktsioon (<i>lehet</i> + Inf, <i>nem</i> + Inf, <i>szabad</i> + Inf)

3.1.2 Seisundipassiiv

Seisundipassiivi leidsime Luige korpusest kokku 69 korral. Levinud malliks on see, et ungari keel teeb seisundipassiivi vasteks mõne alusega konstruktsiooni. Alus võib olla nii lause loogiline alus, kui ka umbisikuline alus (joonisel on umbisikuline VPI3 vorm eraldi liigiks võetud). Kui lausesse on lisatud alus võib originaali verbist saada ka öeldistäite (*hamisított, betakarítatlan*). Verbidest võib aluse kõrval seista mediaalne verb (*megszületik, teremődik, lezajlik, kapcsolódik, összehavarodik*) kui ka passiivne verb (*eltemetteték, vétettél, elhatároztatott, elvégeztetett*). Kategooriasse “muu” kuulub siin üks ümberütlev väljend ja üks täiendiga konstruktsioon. Nagu me ka jooniselt näeme, üldisikulist (nt *az ember*) konstruktsiooni me seisundipassiivi vastena ei leia.

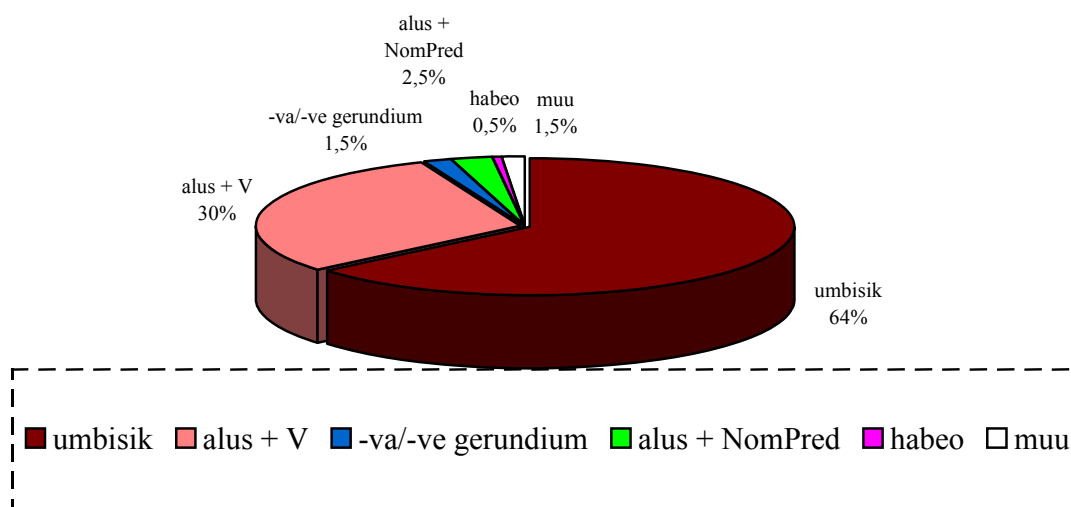
Joonis 4
Seisundipassiivi vasted ungari keeles

Impersonaali vastete ja seisundipassiivi vastete joonistel (1 ja 4) jätsin samaks konstruktsioonide spektrivärvid. Kahte joonist võrreldes näeme, et kui impersonaali vastena eelistatakse ungari keeles umbisikulist konstruktsiooni kujul VP13, siis seisundipassiivi puhul püütakse lausesse valdavalt tuua alus.

3.2 Tulemkeeleks eesti keel

3.2.1 Subjektita passiiv

Kui Luige korpuses oli impersonaali paradigmasse kuuluvaid lauseid 242, siis Nádas kontrollkorpuses on neid mõnevõrra vähem, nimelt 200. Joonis 5 näitab, mille vastena eesti keele impersonaali vorm esineb.

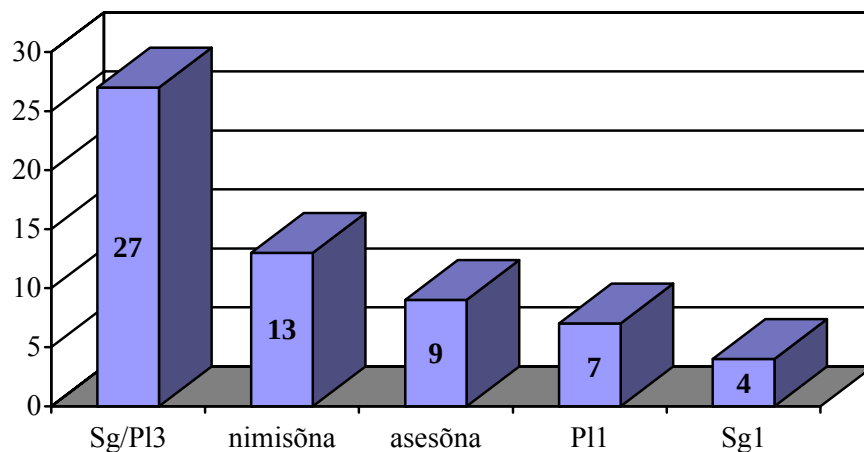
Joonis 5

Konstruksioonid, mille vasteks impersonaal eesti keeles

Kahte impersonaali käsitlevat korpusepõhist graafikut (joonis 1 ja 5) kõrvutades saavad selged nende ühisjooned ning saab kinnitust ka varasem hüpotees, mille kohaselt impersonaali vasteks on ungari keeles kõige sagedamini umbisikuline VPI3 verb. Kontrollkorpuse kinnitab ka seda, et teiseks levinumaks vasteks on konkreetse alusega konstruksioon, kontrollkorpuses on neid 30%, Luige korpuses 26%. Vastete protsentuaalsust jälgides langeb ka kolmas vaste ühte: olemisverbile liidetud *-va/-ve* gerundium on mõlemas korpuses suuruselt kolmandaks võtteks. Edasised võrdluse andmed enam ei ühti. Eesti keel lähtekeelena kasutab rohkem impersonaalseid vorme, ungari keel tulemkeelena on nende vastete otsimisel laiahaardeline. Vastupidisel juhul see tendets paika ei pea. Kui me ungari keeles lähtekeelena leiame konstruksioone, mis Luige

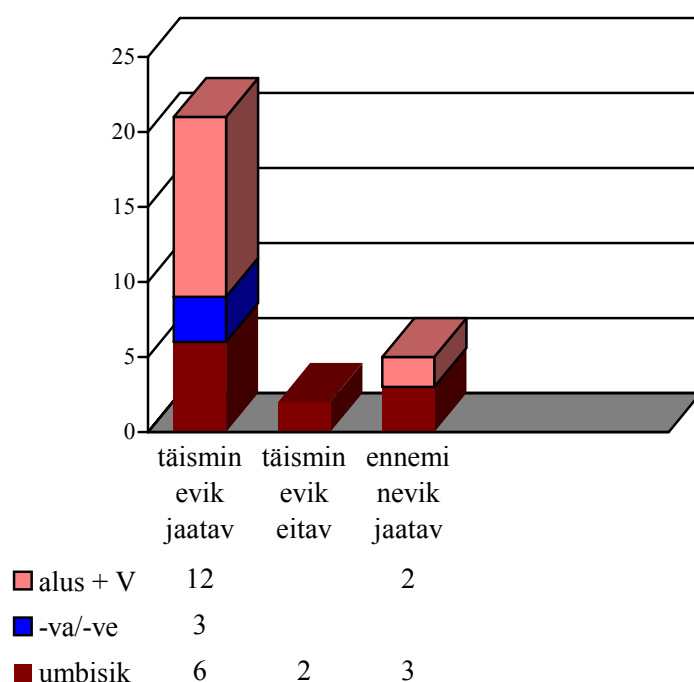
korpuses vastavad eesti keel tulemkeelena impersonaalile, siis kontrollkorpuses ei näe me sama rikkalikku paletti.

Vaatleme lähemalt neid juhtumeid, kus eesti keeles tulemkeelena on saadud vasteks impersonaal mõnele ungari keele alusega lausele. Lause loogilisele alusele võib viidata pöördelõpp (Sg1, Sg3, Pl1, Pl3). Ent lauses võib ka esineda alus kas nimisõna või asesõna kujul. Asesõnadest näeme nii näitavaid kui küsivaid kui üldiseid asesõnu. Aluse kõrval võib seista mediaalne (*kinyílik, zajlik*) või passiivne verb (*adatik, taláztatik, elintéztetik*).

Joonis 6
Alusega konstruktsioonid, mille vasteks impersonaal

Järgmine joonis (nr 7) näitab tulemkeele impersonaali liitaegade vasteid lähtekeeles. Kokku on impersonaali liitaegu saadud tõlkes 28 korral, neist 23 täisminevikus (21 jaatavat ja 2 eitavat) ning 5 enneminevikus (kõik jaatavad).

Joonis 7
Impersonaali liitaegade vasted

Kui võrdleme joonist 7 Luige korpuse põhjal tehtud joonisega 3, näeme mõningaid sarnasusi. Nádasi kontrollkorpus kinnitab, et *-va/-ve* gerundiumi vasteks on ainult impersonaali täisminevik. Samuti näeme, et ehkki sageli on impersonaali täismineviku (ja ennemineviku) vasteks ungari keele umbisik (VPI3), on kõige sagedamaks vasteks mõni muu alusega konstruktsioon.

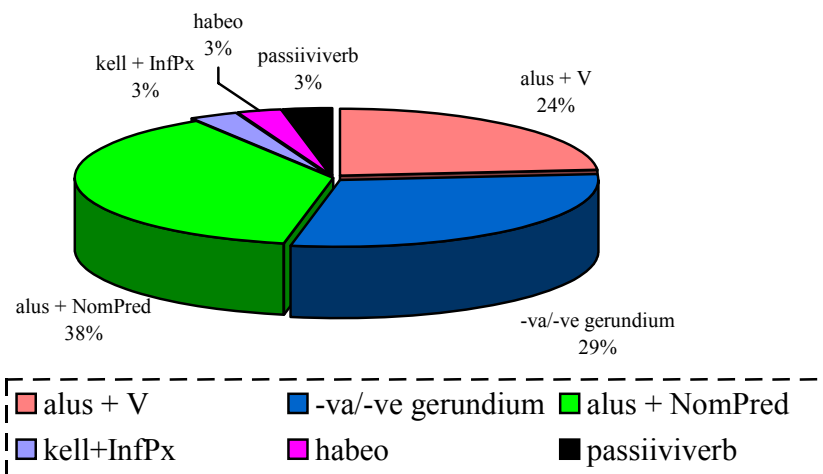
Kontrollkorpuse juures on huvitav see, et mineviku liitaeg võib olla vasteks mõnele ungari keele olevikus seisvale verbile, nt. *nem zúzzák szét – poleks maha löödud*.

Teiste subjektita passiivi liikide vastetest on esindatud korpuses järgmised:

umbisikuline VPI3	←	umbisikuline VPI3,
üldisikuline VSg3	←	umbisikuline VPI3,
	←	umbisikuline konstruktsioon (<i>lehet</i> + Inf, <i>kell</i> + Inf, Inf),
	←	üldisikuline <i>bárki</i> + VSg3;
üldisikuline <i>olema</i> Sg3 + <i>da</i> -infinitiiv	←	umbisikuline konstruktsioon (<i>lehet</i> + Inf, <i>nem</i> + Inf),
	←	umbisikuline (<i>valaki</i> +) VSg3,
üldisikuline <i>saama</i> Sg3 + <i>da</i> -infinitiiv	←	umbisikuline konstruktsioon,
	←	alusega konstruktsioon.

3.2.2 Seisundipassiiv

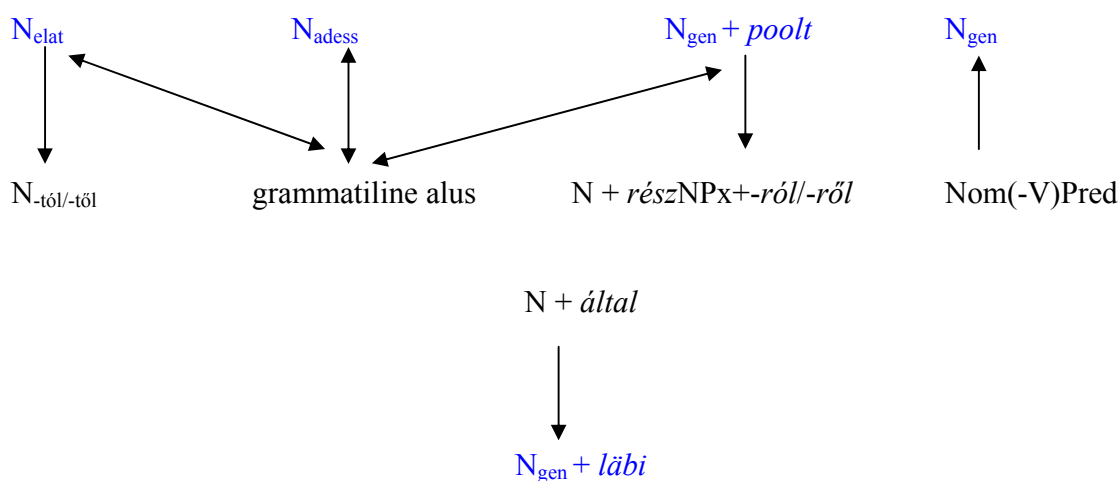
Kontrollkorpusel leidub seisundipassiiviks tõlgitud lauseid poole vähem kui Luige korpusel, arvuliselt 34 Luige 69 kõrval. Protsentuaalses jagunemises näeme, et nii alusega konstruktsioon kui ka *-va/-ve* gerundium moodustavad mõlemal juhul umbes veerandi või ligi kolmandiku vastetest: *alus* + V Luige korpusel 41%, kontrollkorpusel 24%; *-va/-ve* gerundium Luige korpusel 30%, kontrollkorpusel 38%. Mõlemal juhul võtavad väikse osa vastetest endal alla *kell* + InfPx (3% mõlemas korpusel) ja *habeo*-konstruktsioon (1% ja 3%). Luige korpusel ei paku tõlkija seisundipassiivi vasteks ungari passiivivebri. Kontrollkorpusel esinenud passiiviverb (*egybefoglaltatik*) on ühel korral saanuks vasteks eesti keele seisundipassiivi. Märkimisväärne on see, et seisundipassiiviga ei tõlgita eesti keelde ei ungari keele üldisikulist (VPI1) ega ka umbisikulist konstruktsiooni (VPI3). Kõige sagedamaks on eesti keeles seisundipassiiv mõne ungari nominaal(verbaal)se predikaadi vasteks (38%), Luige korpusel oli see protsent tunduvalt tagasihoidlikum (4%).

Joonis 8
Konstruksioonid, mille vasteks seisundipassiiv eesti keeles

3.3 Tegija lisamise mustrid

Agendiga passiivikonstruktsioonid on harvad, nende kasutamist ei soosita, ungari keeles peetakse agendi lisamist sobimatuks isegi ametlikus stiilis. Järgnev joonis (joonis X) näitab agendiga konstruktsioonide rakendamise tendentse analüüsitud korpuse põhjal. Sinise värviga on märgitud eesti keele agendi konstruktsioonid, noole suund näitab, kumb keel on lähte- ja kumb tulemkeeleks.

Joonis 9
Agendiga konstruktsioonide seosed

Analüüsitud korpuse andmed on liiga väiksed selleks, et neid arvuliselt esitada, kuid ühe tendentsi sõnastaksin siiski. Nimelt on eestikeelse agendiga konstruktsiooni kõige sagedamaks ungarikeelseks vasteks alusega konstruktsioon. Alusega konstruktsiooni vasted võivad olla erinevad agendiga konstruktsioonid, nagu näeme jooniselt, samuti ei sõltu selle rakendamine tõlkesuunast. Teiste võtete rakendamisel näib olevat seos tõlkesuunaga (nt $N_{\text{elat}} \rightarrow N_{\text{-től/-től}}$, $N + \textit{által} \rightarrow N_{\text{gen}} + \textit{läbi}$, $N_{\text{gen}} + \textit{poolt} \rightarrow N + \textit{részNPx+ -ról/-ről}$, $\text{Nom}(-V)\text{Pred} \rightarrow N_{\text{gen}}$).

Hüpotees, mille järgi on ungarikeelseid agendiga konstruktsioone korpuses vähem kui eestikeelseid, pidas paika. Eelpool nimetatud ungari keele kolmest agendi esitamise

võimalusest (-*tól/-től*, *miatt*, *által*) näeme joonisel vaid kahte, *miatt*-iga konstruktsiooni korpuses ei leidunud. Küll aga leidsin ühe lisavõimalise agendi esitamiseks, nimelt kujul N + *részNPx+-ról/-ről*, mida senine erialalkirjandus eraldi ei esitanud.

Näitevormide arvu ja agendiga konstruktsioonide arvu suhet vaadates selgub, et siis kui eesti keel on lähtekeeleks, on agendiga konstruktsioonide osakaal väiksem kui siis kui eesti keel on tulemkeeleks.

Analüüsitud korpus on liiga väike ja ühekülgne selleks, et mingeid kaugemale ulatuvaid järeldusi teha tegija lisamise reeglitest või traditsioonidest. Ka eesti keele puhul pidas paika, see et agendi kasutamine passiivilausetes pole levinud. Esitatud kaheksast variandist oli korpuses esindatud ainult viis. Arvuliselt esines kõige rohkem kuju N_{adess}, järgnesid ebasoositud *poolt*-tarind ja agent N_{elat} kujul.

KOKKUVÕTE

Käesolev magistritöö uurib eesti keele passiivilauseste vastete võimalusi ungari keeles ilukirjanduse korpuse põhjal. Uurimuses kasutatakse nii kontrastiivse keeleteaduse kui ka tõlkeaduse seisukohti.

Eesti ja ungari keel on geneetiliselt ja teatud määral ka tüpoloogiliselt sarnased. Neid keeli on kontrastiivsetes keeleteaduslikes uurimustes võrreldud varemgi. Eesti ja ungari keele tõlkimisvõtete rakendamise uurimisega pole käesoleva töö autori andmetel varem tegeletud. Enamik seniilmunud tõlkimisvõtteid puudutavaid kontrastiivseid uurimusi tegeleb indoeuroopa keelte ja ungari keele võrdlusega.

Empiirilise materjalina kasutab käesolev magistritöö kakskeelsete tekstide korpust (nn *comparable corpora*). Korpus sisaldab nii ungari kui eesti keelt kord lähte-, kord tulemkeelena. Korpus koosneb kahest romaanist ning nende tõlgetest: Viivi Luik *Ajaloo ilu / A történelem szépsége* (tõlkinud Gábor Bereczki) ja Péter Nádas *Egy családregény vége / Ühe perekonnaromaani lõpp* (tõlkinud Leidi Veskis).

Kui ungari keeles pole passiivikonstruktsioon eriti produktiivne, st verbil puudub passiivi / umbisikuline paradigma, siis eesti keeles on passiivilauseste kasutus üsna levinud. Eesti keele passiiv on kõneainet pakkunud pikka aega, erialakirjandus käsitleb passiivi liigitamise probleeme juba aastakümneid. Käesolev töö võtab liigitusaluseks viimases eesti keele akadeemilises grammatikas esitatud jaotuse, mille kohaselt on eesti keeles kolme tüüpi passiivilauseid: subjektita passiiv, subjektiline passiiv ning seisundipassiiv. Analüüsitud korpuses leiti subjektita passiivi ja seisundipassiivi erinevaid morfoloogilisi võimalusi ning vaadeldi nende vasteid ungari keeles.

Eesti keele passiivilauseste ungari keelde tõlkimisel on mitmeid võimalusi. Nende võimaluste segunemine erinevate eesti keele passiivilauseste liikide juures näitab, et tegu ei ole automaatse tõlkimisvõttega. Pööratud korpus (nn kontrollkorpus, kus eesti keel on tulemkeeleks) annab vastuse küsimusele, kas tõlkimisel saab määravaks tõlkimissuund. Töö eesmärgiks on tõlkimismustrite esitamine.

Erialakirjanduse järgi on ungari keeles passiivsuse vahendamiseks järgmised vahendid: passiivne või mediaalne verb (*szenvedő ige, mediális e középige*), *-va/-ve* gerundium (*határozói igenév*), mõni alusega konstruktsioon (*alanyos szerkezetek*). Korpusest leidsime teisigi võimalusi: nt *habeo*-konstruktsioon, aluse ja nominaal(verbaal)se predikaadiga ühend, abiverbi ja infinitiivi ühend.

Seniilmunud seisukohtade põhjal võiks oodata, et eesti keele passiivilause vahendatakse ungari keelde mõne alusega konstruktsiooni abil, nt seisundipassiivi tegevussubjektist tehakse sihitis, verb muudetakse aktiivseks ning kontekstist leitakse lausesse ka alus (Klaudy 1997: 266). Analüüsi tulemused tõestavad, et alusega konstruktsioon on tõepoolest kõige sagedam ungari keele vaste. Kuid lausesse lisatud aluse kuju varieerub, see võib olla lausesse konstrueeritud loogiline alus, umb- või üldiskuline alus.

Eesti keele subjektita passiivi kõige sagedamaks kujuks on impersonaal, mille levinuimaks ungarikeelseks vasteks oli umbisikulise alusega konstruktsioon (VP13). Sageduselt järgmiseks vasteks on lausesse toodud loogiline alus. Kuid impersonaalile võib vastata ka üldisikulise alusega konstruktsioon (VP11, *az ember*), *-va/-ve* gerundium, abiverbist ja infinitiivist moodustatud ühend või mõni muu tõlkija kasutatud alternatiivne võimalus (nt fraseologism või lauseosa tõlkimata jätmine). Huvitav on see, et seisundit märkiv *-va/-ve* gerundium on eranditult impersonaali täis- või ennemineviku vasteks. Põhjuseks võib olla see, et just impersonaali paradigma täis- ja ennemineviku kuju sarnaneb seisundipassiivi paradigmaga.

Korpuse see osa, kus lähtekeeleks oli ungari keel ning tulemkeeleks eesti keel, näitas vastete sageduses samasuguseid eelistusi. Erinevused peituvad selles, missugustest konstruktsioonidest saadakse eesti keelde impersonaali kasutatav subjektita passiivi lause. Impersonaalina tõlgitakse näiteks mõni *habeo*-konstruktsioon või aluse ja nominaal(verbaal)se predikaadiga ühend. Näiteid selle kohta, kus ungarikeelne üldisikuline mitmuse esimese pöördega verbivorm, umbisikuline *valaki*-konstruktsioon või abiverbi ja

infinitiivi ühend oleks eesti keelde impersonaaliga tõlgitud, me korpusest ei leia. Seega ei saa korpuse põhjal öelda, et passiivlausetega tõlkimine ei sõltu tõlkimissuunast.

Ülejäänud eesti keele subjektita passiivlausetega morfoloogilistele võimalustele vastavad ungari keeles umb-või üldisikulisel konstruktsioonil, mõnel harvemal juhul on lausesse lisatud ka loogiline alus või on verb asendatud partitsiibiga (nt *on oodata – várható*).

Eesti keele seisundipassiivi vorme esineb korpuses tunduvalt vähem kui subjektita passiivi, sh impersonaali vorme (eesti keele lähtekeelekorpuses 242 impersonaali vormi, 69 seisundipassiivi vormi, eesti keele tulemkeelekorpuses 200 impersonaali vormi, 34 seisundipassiivi vormi). Ungari keeles on seisundipassiivi vasteks kõige sagedamini mõni alusega konstruktsioon või seisundit märkiv *-va/-ve* gerundium. Võimalikud on ka umbisikuline VPI3, aluse ja nominaal(verbaal)se predikaadi ühend, abiverbi ja infinitiivi ühend, *habeo*-konstruktsioon või mõni alternatiivne lahend. Vastupidist korpust (eesti keele tulemkeeleks) analüüsides ei leia me näidet, kus umbisikuline VPI3 kuju annaks vasteks seisundipassiivi lause, kuid leiame ühe näite, kus ungarikeelne passiivne verb saab vasteks seisundipassiivi (*egybefoglaltatik – on ühendatud*).

Esitan siinkohal kokkuvõtvalt tõlkimismustrid ja –suunad. Eespool on need võtted, mis avaldusid mõlemas tõlkimissuunas. Neile järgnevad võtted, mis esinesid siis, kui lähtekeeleks oli eesti keel ning tulemkeeleks ungari keel. Lõpuks toon ära võimalused, mida kasutati siis, kui eesti keel oli tulemkeeleks ning ungari keel lähtekeeleks. Tõlkimissuuna-siseselt on järjestuses jälgitud esinemissagedust.

Eesti keeles subjektita passiivi vorm ↔	umbisikuline VPI3
↔	alusega konstruktsioon (loogiline alus + V)
↔	<i>-va/-ve</i> gerundium
↔	üldisikuline VPI1
↔	umbisikuline (<i>valaki</i>) + VSg3

	↔	umbisikuline konstruktsioon (abiverbi ja infinitiivi ühend, nt <i>lehet</i> + Inf, <i>kell</i> + Inf etc)
	↔	muu alternatiivne võtte (nt fraseologism)
	↔	alus + Nom(-V)Pred
	→	üldisikuline <i>az ember</i> + VSg3
	←	üldisikuline <i>bárki</i> + VSg3
	←	<i>habeo</i> -konstruktsioon
Eesti keeles seisundipassiiv	↔	alusega konstruktsioon (loogiline alus + V)
	↔	-va/-ve gerundium
	↔	alus + Nom(-V)Pred
	↔	<i>habeo</i> -konstruktsioon
	↔	umbisikuline konstruktsioon (abiverbi ja infinitiivi ühend, nt <i>lehet</i> + Inf, <i>kell</i> + Inf etc)
	→	umbisikuline VPI3
	→	üldisikuline VPI1
	→	muu alternatiivne võtte (nt fraseologism)
	←	passiiviverb

Näeme, et subjektita passiivi ja seisundipassiivi tõlkimisel avalduvad erinevad eelistused. Samuti esineb tõlkimisvõtteid, mida kasutatakse ainult üht liiki passiivilause vastena.

See, et ungari keele lähtekeelekorpus ei anna umbisikuline VPI3 eesti keeles tulemuseks passiivilauset, ning see, et eesti keele tulemkeelekorpus on vähem neid lauseid, mille kohta on raske öelda, kas tegu on seisundipassiviga või impersonaali vormiga, võiks olla põhjendatav eesti keelde tõlkija parema emakeeltunnetusega. Emakeelne tõlkija näeb ilmselt paremini, kas lauses on oluline tegevusprotsess (st lause võib tõlkida impersonaaliga) või tegevuse tulemus, seisund (st lause vahendatakse eesti keelde seisundipassiiviga). Ilukirjanduse tõlkijal ei lasu kerge ülesanne: tundub nagu oleks

tal teksti loomisel suhteliselt vabad käed, samas on tal autoriga võrreldes kitsamad võimalused, teda piirab tulemkeele struktuur, grammatika:

Die Tätigkeit des Schriftstellers bringt es mit sich, daß er fortwährend kleine Einbrüche in das Gefüge der Grammatik, des festgelegten Gebrauchs und der gültigen Norm der Sprache vornimmt. Es ist ein Akt dauernden Rebellion gegen die Umwelt, eine Art Umsturz. (...) Nun aber pflegt der Übersetzer eine zur Unterordnung neigende Persönlichkeit zu sein. (...) Da steht er nun vor dem gewaltigen Polizeiapparat der Grammatik und ihrer schwerfälligen Anwendung. Was wird er mit dem rebellischen Text beginnen? (...) Er wird seine Scheu überwinden und, statt den Vorschriften der Grammatik zuwiderzuhandeln, wird er gerade das Gegenteil tun: er wird den übersetzten Autor in das Gefängnis der normalen Sprache sperren, d.h. er wird ihn verraten – traduttore, traditore. (Ortega y Gasset 1963: 323–324)

Kitsamad võimalused ei tähenda seda, et tõlkijal on lihtne teksti luua. Ilukirjanduse tõlkimisel on tõlkijal vabad käed stilistiliste elementide kasutamisel, tema käsutuses on mitmed sünonüümsed, alternatiivsed võimalused, kuid neist saab ta korraga rakendada vaid ühte. See, millist võimalust ta kasutab, on individuaalne, sõltub tõlkija stiilist. Korpusest leiame mitmeid näiteid tõlkijavabaduse kasutamise kohta: ... *sest neile on antud liiga raske ülesanne* / ... *túl nehéz feladat hárul rá; Karudki pannakse tantsima. / A medve is belejön a táncolásba*. Nende eesti keele passiivilause vasteks on ungari keeles aktiivilause, ehkki tõlkija oleks võinud kasutada ka mõnda umbisikulist konstruktsiooni (nt öeldisverbi Pl3 pöördes).

Passiivilause (pigem seisundipassiivi kui subjektita passiivi) juures võib esineda ka agent. Korpuses oli agendiga passiivilauseid 2–3% ulatuses. Eesti keele lähtekeele korpuses kasutati agendi konstruktsiooni kujul N_{ades} , N_{elat} ja $N_{gen} + poolt$. Eesti keele tulemkeelekorpuses rikastus konstruktsioonide valik kahe võimaluse võrra: N_{gen} ja $N_{gen} + läbi$.

Erialakirjandus räägib kolmest ungari keele agendikonstruktsiooni võimalusest (N. *tól/-tól*, N + *miatt*, N + *által*). Korpuses leiduski kolm erinevat võimalust, kuid *miatt*-konstruktsiooni ei esinenud, leidsime hoopis ühe teise võimaluse – agendi lisamise võimaluse kujul N + *részNPx+-ról/-ről*.

Tõlketeooria peaks andma ka väärtust puudutavad parameetrid tõlkimiseks: *Translation theory, if it is to take the form of a theory of translation behaviour, must include both a descriptive and an evaluative element* (Chesterman 1993: 4). Käesolevas magistritöös analüüsitud korpus on liialt väike selleks, et anda universaalseid väärtushinnanguid passiivilauseste tõlkimise kohta. Kuid ungari või eesti ilukirjanduse tõlkija peaks tööst leidma võimalusi, kuidas passiivilausestega käituda.

Edaspidi võiks eesti-ungari keele tõlkimisvõtteid põhjalikumalt uurida, sest näib, et indoeuroopa ja ungari keelte võrdlemisel avalduvad jooned ei pruugi kehtida kahe suguluskeele vahel. Põhjalikumalt võiks uurida ka eesti keele passiivilauseste verbiaegade mõju ungari vastetele.

LÜHENDID

Inf – infinitiiv

N – nimisõna

N_{abl} – nimisõna alaltütlev kääne

N_{ades} – nimisõna alalütlev kääne

N_{elat} – nimisõna seestütlev kääne

N_{gen} – nimisõna omastav kääne

Nom(-V)Pred – nominaal(verbaal)ne predikaat

N_{-tól/-től} – nimisõna juurestütlev kääne ungari keeles

Pl – mitmus

Px – possessiivsufiks e omastusliide

Sg – ainsus

V – verb

V_{akt} – aktiivne verb

V_{med} – mediaalne verb

ÖSSZEFOGLALÁS

Jelen magiszteri munka az észt nyelv passzív szerkezeteinek magyar megfelelőit vizsgálja szépirodalmi korpusz alapján. A kutatás során kontrasztív nyelvészeti és fordítástudományi szempontokat használtunk fel.

Az észt és a magyar nyelv genetikailag rokon nyelvek, bizonyos mértékben tipológiai hasonlóságokat is hordoznak. Az említett nyelveket a kontrasztív nyelvészet módszereivel korábban is vizsgálták. Az észt és a magyar nyelv közötti átváltási műveletek alkalmazásával foglalkozó kutatásoknak a jelen munka szerzőjének ismeretei szerint nincs előzménye. A magyar nyelvvel kapcsolatos összevető fordítástudományi vizsgálatok a magyart nagyrészt valamely indoeurópai nyelvvel hasonlították össze.

A kutatás során empirikus anyagként kétnyelvű szöveggörpöszöket (ún. *comparable corpora*) használtam fel. A görpösz a magyar és az észt nyelv esetében is tartalmaz forrás- ill. célnyelvi szövegeket. A görpösz két regényből és azok fordításából áll: Viivi Luik *Ajaloo ilu / A történelem szépsége* (ford. Bereczki Gábor) és Nádas Péter *Egy családregény vége / Ühe perekonnaromaani lõpp* (ford. Leidi Veskis).

A magyar nyelvben a passzív szerkezet nem nevezhető produktívna, vagyis az ígének nincs passzív/személytelen paradigma. Ezzel szemben az észt nyelvben a passzív szerkezetek használata általánosan elterjedt. Az észt passzívumot már régóta vizsgálja a nyelvészet, a szakirodalom évtizedekre visszamenőleg foglalkozik ezzel a problémakörrel és a passzív szerkezetek osztályozásával. Jelen munka osztályozási alapna az utolsó észt akadémiai nyelvtan felosztását veszi alapul, amely szerint az észt nyelvben három passzív mondatípus található: az alany nélküli passzív, az alannyal álló passzív, valamint az állapot-passzív. Az elemzett görpöszben az alany nélküli passzív és az állapot-passzív különböző morfológiai megjelenési formáit találtam meg és azok magyar nyelvű megfelelőit vizsgáltam.

Az észt nyelv passzív szerkezeteinek magyar nyelvre történő fordítására számos lehetőség van. A különböző típusú észt passzív szerkezetek magyar megfelelői

meglehetősen változatos képet mutatnak, ami azt jelenti, hogy nem lehet automatikus átváltási műveletről beszélni. A fordított korpusz (az ún. kontrollkorpusz, amelyben az észet a célnyelv) arra kérdésre ad választ, hogy vajon a fordítás során van-e jelentősége a fordítási irányoknak. Ezen munka célja a fordítási minták bemutatása.

A szakirodalom nyomán a magyar nyelvben a passzív jelentéstartalmat a következő eszközökkel lehet közvetíteni: szenvedő ige, mediális vagy középige, *-va/-ve* határozói igenév, bizonyos alanyos szerkezetek. A magyarra fordított korpuszban további más megoldásokat is találtam, pl.: az ún. *habeo*-szerkezetet, alany és nominális predikátum ill. segédige és infinitívusz alkotta szerkezetet.

A szakirodalomban eddig megjelent vélemények alapján az várható, hogy az észet passzív szerkezeteket különböző alanyos szerkezettel lehet magyarra átváltani, pl. az állapot-passzív esetében a formai alanyából (páciens) tárgy, a passzív igéből pedig aktív ige lesz, továbbá valamely alkalmas mondatrész a szerkezet konstruált alanyává válik (Klaudy 1997: 266). Az általam végzett elemzés eredményei azt bizonyítják, hogy az alanyos szerkezet valóban a leggyakoribb magyar nyelvű megfelelő. Azonban a mondat konstruált alanya változatos képet mutat, lehet többek között a mondat determinált alanya, határozatlan vagy általános alany.

Az észet alany nélküli passzív legelterjedtebb formája az imperszonális, amelynek leggyakoribb magyar megfelelője a személytelen alannyal álló szerkezet volt (VP13). Gyakoriságát tekintve a következő megfelelő a mondatban konstruált logikai alany volt. Az imperszonálisnak azonban általános alanyos szerkezet is megfelelhet (VP11, *az ember*), továbbá *-va/-ve* gerundium, segédigéből és infinitívuszból álló szerkezet vagy más egyéb, a fordító által használt alternatív megoldás. (pl. frazeológia vagy a mondatrész figyelmen kívül hagyása). Érdekes, hogy az állapotot jelölő *-va/-ve* gerundium kivétel nélkül csak az észet imperszonális perfektumának vagy pluszkvamperfektumának megfelelője. Ennek oka az lehet, hogy éppen az imperszonális perfektumának és pluszkvamperfektumának paradigmája hasonlít az állapot-passzív paradigmájára.

A korpusz azon része, amelyben a magyar a cél- és az észti forrásnyelv, hasonló preferenciájú gyakoriságot mutat. A különbségek abban rejlenek, hogy melyek azok a szerkezetek, amelyekből az észti nyelvben imperszonáliszt tartalmazó alany nélküli passzív szerkezetet kapunk. Imperszonálisznak neveznek többek között számos *habeo*-szerkezetet vagy alany és nominális predikátum alkotta szerkezetet. Arra nem találtam példát, ahol a magyar nyelvű általános alanyt (VP11), a *valaki* határozatlan névmással álló igés szerkezetet vagy a segédige és infinitívusz konstrukciót az észti nyelvben imperszonálissal fordították volna. Így a korpusz alapján nem lehet kijelenteni, hogy a passzív szerkezetek fordítása nem függ össze a fordítás irányával.

Az egyéb alany nélküli észti passzív szerkezetek morfológiai megvalósulásának a magyar nyelvben határozatlan vagy általános alanyos szerkezetek felelnek meg, ritkább esetben a mondatba logikai alany kerül vagy az ígét nominális predikátum váltja fel (pl. *on oodata – várható*).

Az észti nyelvű állapot-passzív a korpuszban jóval ritkábban fordul elő, mint az alany nélküli passzív, pl. az imperszonáliszt (az észti nyelvű forrásnyelvi korpuszban 242 imperszonáliszi alak, 69 állapot-passzív; az észti célnyelvű korpuszban 200 imperszonáliszi, 34 állapot-passzívumi alak). A magyar nyelvben az állapot-passzív megfelelője leggyakrabban a különböző alanyokkal ellátott szerkezet vagy az állapotot kifejező *-va/-ve* gerundium. Lehetséges ekvivalens továbbá a határozatlan VP13 szerkezet, az alany és nominális predikátum kapcsolata, segédige és infinitívusz, *habeo*-szerkezet vagy egyéb alternatív megoldás. A fordított korpusz (az észti mint célnyelv) elemzése során nem találunk példát arra, hogy a határozatlan VP13 alak állapot-passzívval lenne fordítva. Egy példa akad viszont arra, hogy a magyar szenvedő ige állapot-passzív megfelelőt kap (*egybefoglaltatik – on ühendatud*).

A következőkben összefoglaló áttekintést adok a fordítási mintákról és irányokról. Az első részben azok a műveletek találhatók, amelyek mindkét fordítási irányt jellemzik. Ezeket követik azok a műveletek, amelyek az észti mint forrásnyelv és a magyar mint célnyelv

esetében fordultak elő. Végül azokat a műveleteket sorolom fel, amelyek akkor használatosak, amikor az észet a célnyelv és a magyar a forrásnyelv. A fordítási irányokon belül a megjelenési gyakoriságot tettem meg a felsorolás rendjének.

Az észet alany nélküli passzív alak	↔	határozatlan alanyú VPI3
	↔	alanyos szerkezet (implicit alany + V)
	↔	-va/-ve gerundium
	↔	általános alany VPI1
	↔	(<i>valaki</i> határozatlan névmás +) VSg3
	↔	személytelen szerkezet (segédige + infinitívuszt, pl. <i>lehet</i> + Inf, <i>kell</i> + Inf stb.)
	↔	egyéb alternatív megoldás (pl. frazeológia)
	↔	alany + Nom(-V)Pred
	→	<i>az ember</i> általános alany + VSg3
	←	<i>bárki</i> általános névmás + VSg3
	←	<i>habeo</i> -szerkezet
Az észet állapot-passzív	↔	alanyos szerkezet (implicit alany + V)
	↔	-va/-ve gerundium
	↔	alany + Nom(-V)Pred
	↔	<i>habeo</i> -szerkezet
	↔	személytelen szerkezet (segédige + infinitívuszt, pl. <i>lehet</i> + Inf, <i>kell</i> + Inf stb.)
	→	határozatlan alany VPI3
	→	általános alany VPI1
	→	egyéb alternatív megoldások (pl. frazeológia)
	←	passzív ige

Láthatjuk, hogy az alany nélküli passzív és az állapot-passzív fordítása során a különböző lehetőségek bizonyos preferenciát élveznek. Ugyanakkor vannak olyan átváltási műveletek, amelyek csak egy bizonyos észt passzív szerkezet megfelelőjeként használhatók.

Az észt anyanyelvű fordító nyelvérzékelével magyarázható az, hogy a magyar forrásnyelvű korpuszban a határozatlan alanyú VPl3 szerkezetnek nincs az észtben állapot-passzív szerkezet megfelelője, ill. az észt célnyelvű korpuszban kevesebb olyan szerkezet van, amelyről nehéz megállapítani, hogy állapot-passzív-e vagy imperszonális. Az anyanyelvű fordító valószínűleg jobban érzékeli, hogy a mondatban a cselekvés folyamata a fontosabb-e (vagyis a szerkezetet imperszonálissal lehet fordítani) vagy a cselekvés eredménye ill. az általa kiváltott állapot (vagyis a szerkezetet észt állapot-passzívvá lehet fordítani). A szépirodalmi fordítónak nincs könnyű feladata: úgy tűnik, mintha a szövegalkotás során viszonylag szabad kezét kapna, azonban a szerzővel ellentétben korlátozott lehetőségek állnak a rendelkezésére – a fordítót mindig korlátok közé szorítja a célnyelv szerkezete, grammatikája:

Die Tätigkeit des Schriftstellers bringt es mit sich, daß er fortwährend kleine Einbrüche in das Gefüge der Grammatik, des festgelegten Gebrauchs und der gültigen Norm der Sprache vornimmt. Es ist ein Akt dauernden Rebellion gegen die Umwelt, eine Art Umsturz. (...) Nun aber pflegt der Übersetzer eine zur Unterordnung neigende Persönlichkeit zu sein. (...) Da steht er nun vor dem gewaltigen Polizeiapparat der Grammatik und ihrer schwerfälligen Anwendung. Was wird er mit dem rebellischen Text beginnen? (...) Er wird seine Scheu überwinden und, statt den Vorschriften der Grammatik zuwiderzuhandeln, wird er gerade das Gegenteil tun: er wird den übersetzten Autor in das Gefängnis der normalen Sprache sperren, d.h. er wird ihn verraten – traduttore, traditore. (Ortega y Gasset 1963: 323–324)

A korlátozott lehetőségek nem jelentik azt, hogy a fordítónak egyszerű lenne a szöveget megalkotni. A szépirodalmi fordításoknál a fordító viszonylag szabadon válogathat a stilisztikai elemek közül, számos szinoníma áll rendelkezésére, azonban ezek közül

minden egyes esetben csak egyet választhat ki. Az individuális, hogy a fordító melyik lehetőséget választja, az egyéni stílusérzéktől függ. A korpuszban számos példát találunk a fordítói szabadságra vonatkozóan: ... *sest neile on antud liiga raske ülesanne* / ... *túl nehéz feladat hárul rá*; *Karudki pannakse tantsima.* / *A medve is belejön a táncolásba*. Ebben az esetben az észti passzív szerkezetek megfelelői a magyarban aktív szerkezetek, bár a fordító használhatott volna más egyéb személytelen szerkezet is (pl. VPI3).

A passzív szerkezetek (többnyire az állapot-passzív, ritkábban az alany nélküli passzív) mellett ágens is állhat. A korpuszban ágenssel álló passzív szerkezet 2–3 %-ban fordult elő. Az észti forrásnyelvű korpuszban a következő ágenssel álló szerkezetek fordultak elő: N_{ades} , N_{elat} és $N_{gen} + poolt$. Az észti cél nyelvű korpuszban a megoldások az előzőeken kívül további két lehetőséggel gazdagodnak: N_{gen} és $N_{gen} + läbi$.

A szakirodalom a magyar nyelvben az ágensnek három morfológiai megjelenési formáját említi meg ($N_{-tól/-től}$, $N + miatt$, $N + által$). A korpuszban valóban három különböző megoldás található, azonban a *miatt* névutós szerkezet nem fordult elő. Az ágens kifejezésére a következő szerkezetet találtam: $N + részNPx+-ről$.

A fordításelméletnek a fordítási megoldások értékelésére vonatkozó paramétereket is meg kellene adnia: *Translation theory, if it is to take the form of a theory of translation behaviour, must include both a descriptive and an evaluative element* (Chesterman 1993: 4). A jelen magiszteri dolgozatban elemzett korpusz túl kicsi ahhoz, hogy univerzális megállapításokat tehessünk a passzív szerkezetek fordításáról. Azonban a magyar vagy az észti szépirodalom fordítói ötleteket és tanácsokat kaphatnak a dolgozattól arra vonatkozóan, hogyan milyen fordítási megoldásokat használhatnak a passzív szerkezetek esetében.

A jövőben az észti–magyar átváltási műveletek alaposabb kutatása hasznos feladat lehetne, mivel úgy tűnik, hogy az indoeurópai és a magyar nyelv összevetéséből levont következtetések és eredmények nem feltétlenül érvényesek a két genetikailag rokon nyelv

viszonylatára. Alaposabb vizsgálat tárgya lehetne pl. az észti passzív szerkezetek igeidejének megjelenési formája/kifejeződése a magyarban.

KASUTATUD KIRJANDUS

- Alvre, Paul 1993: Mõningaist passiivi erijoontest. – *Keel ja Kirjandus* 7. pp. 404–409.
- Andersen, Paul Kent 1989: Gibt es Passivmorphologie? *Linguistische Berichte* 121. Opladen: Westdeutscher Verlag. pp. 185–205.
- Balaskó, Mária 2004. *Korpusznyelvészeti vizsgálatok és fordításnyelvi minták (angol és magyar tudományos szövegek anyaga alapján)*. Doktoritöö. Käsikiri Pécsi Ülikooli Rakenduslingvistika õppetoolis.
- Bartsch, Rudolf 1985. *Das Passiv und die anderen agensabgewandten Strukturen in den geschriebenen Sprache des Deutschen und Finnischen. Eine konfrontative Analyse*. Frankfurt am Main, Bern, New York: Verlag Peter Lang.
- Blevins, James P. 2003: Voice in Germanic and Balto-Finnic. Handout (17.11.2003) – <http://www.cus.cam.ac.uk/~jpb39/courses/cl.voi.pdf> (21.01.2005)
- Blevins, James P. 2003: Contrastive Linguistics. Voice and mood. Handout (25.11.2003) – <http://www.cus.cam.ac.uk/~jpb39/courses/cl.voi.pdf> (21.01.2005)
- Brinker, Klaus 1990: Aktiv und Passiv in der deutschen Sprache der Gegenwart. – *Muttersprache*. pp. 116–127.
- Canisius, Péter 1994: Einige vergleichende Bemerkungen zum deutschen *man* und zum ungarischen *az ember*. In: *Jahrbuch der ungarischen Germanistik*. (Eds) A.Mádl, Chr.Schwiederski. Budapest: Gesellschaft Ungarischen Germanisten; Bonn: DAAD. pp. 91–100.
- Chesterman, K. 1993: From “Is” to “Ought”: Laws, Norms and Strategies in Translation Studies. *Target* 5/1. pp. 1–20.
- Corder, S. P. 1976: *Miten kielitiedettä sovelletaan*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 321.
- Crystal, David 1998: *A nyelv enciklopédiája*. Budapest: Osiris.
- Dezső, László 1988: Passiveness in Hungarian: with reference to Russian passive. In: M.Shibatani (Ed.). *Typological Studies in Language, vol 16. Passive and Voice*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. pp. 291–328.

- Dürscheid, Christa 1995: Passivische Konstruktionen im Deutschen und Ungarischen. In: A.Mádl, W.Schmitt (Eds). *Jahrbuch der ungarischen Germanistik*. Budapest: Gesellschaft Ungarischen Germanisten; Bonn: DAAD. pp. 109–126.
- E. Abaffy, Erzsébet 1978: A mediális igeekről. *Magyar Nyelv* 3. pp. 280–293.
- Ehala, Martin 1997a: *Eesti keele struktuur*. Tallinn: Künnimees.
- Ehala, Martin 1997b: *Kommentaariid "Eesti keele struktuuri" juurde*. Tallinn: Künnimees.
- Eichinger, Ludwig M. 1987: Zum Passiv im althochdeutschen Isidor. Versuch einer valenzsyntaktischen Beschreibung. In: *Das Passiv im Deutschen. Akten des Kolloquiums über das Passiv im Deutschen, Nizza 1986*. Tübingen: Niemeyer. pp. 129–145.
- EKG II= *Eesti keele grammatika. II. Süntaks*. 1993. M.Erelt – R.Kasik et al (Eds). Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut.
- EKK= Erelt, Mati – Erelt, Tiiu – Ross, Kristiina 1997: *Eesti keele käsiraamat*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- EKLP = Mihkla, Karl – Rannut, Lehte et al 1974: *Eesti keele lauseõpetuse põhijooned I. Lihtlause*. Tallinn: Valgus.
- Erelt, Mati 1990: Kõneleja ja kuulaja kaudse väljendamise võimalusi eesti keeles. *Keel ja Kirjandus* 1. pp. 35–39.
- Eroms, Hans-Werner 1990: Zur Entwicklung der Passivperiphrasen im Deutschen. In: A.Betten (Ed.). *Neuere Forschungen zur historischen Syntax des Deutschen. Referate der internationalen Fachkonferenz Eichstatt 1989*. Tübingen: Niemeyer. pp. 82–97.
- Eroms, Hans-Werner 1992: Das deutsche Passiv in historischer Sicht. In: Ludger Hoffmann – Walter de Gruyter (Eds). *Deutsche Syntax. Ansichten und Aussichten*. Berlin, New York. pp. 225–249.
- Goluboff 2004: Grammar Tips for Dr. Goluboff's Classes. http://home.wlu.edu/~goluboffs/grammar_tips.html (21.06.2005)
- Hasselblatt, Cornelius 1992: Grammatisches Wörterbuch des Estnischen. In: *Veröffentlichungen der Societas Uralo-Altaica*, 35. Wiesbaden.

- Hasselblatt, Cornelius – Lutkat, Florence-Silvia 1993: *Estnisch Intensiv. Das Lehrbuch der Estnischen Sprache*. Hamburg: Bibliotheka Baltica.
- Hint, Mati 1995: *Eesti keele õpik X klassi humanitaarharule*. 4. trükk. Tallinn: Koolibri.
- Keresztes, László 1997: *Praktiline ungari keele grammatika*. Debrecen: Debreceni Nyári Egyetem.
- Kerge, Krista 2001: *Eesti süntaks keeleõppe praktikule. Käsiraamat*. Tallinn: Tea.
- Kettunen, Lauri 1924: *Lauseliikmed eesti keeles*. Tartu: Eesti Kirjanduse Seltsi kirjastus.
- Kippasto, Anu – Nagy Judit 2002: *Észt nyelvkönyv* (Második kiadás). Miskolc: Bíbor.
- Klaudy, Kinga 2002. *Bevezetés a fordítás gyakorlatába. Angol/német/ország fordítástechnikai példatárral*. Budapest: Scholastica.
- Kont, Karl 1959: Teadusliku süntaksi metodoloogias. Objektist passiivi liitkonstruktsioonides. *Keel ja Kirjandus* 10. pp. 609–615.
- Kressa, Külli 2003: Kristliku kultuuri terminite tõlkimisest ungari keelest eesti keelde. In: *Folia Estonica. Tomus VIII. Észt-magyar összevetés III. A III. észt-magyar kontrasztív nyelvészeti konferencia előadásai* (Szombathely, 2000. november 23-24.). Colloquia Contrastiva Tomus X. Szombathely. pp.43–49.
- Kure, K. 1956: Tegusõna olema funktsioonidest ja tähendustest. *Emakeele Seltsi Aastaraamat* 2. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, pp. 124–137.
- Körtvély, Erika 1997: A mediális mint igei kategória az uráli nyelvekben. *Néprajz és nyelvtudomány XXXVIII. Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae, sectio ethnographica et linguistica*. Szeged. pp. 201–216.
- Lavotha, Ödön 1973: Kurzgefasste estnische Grammatik. In: *Veröffentlichungen der Societas Uralo-Altaica*, 9. Wiesbaden.
- Lengyel Tóth, Krisztina 2003: „Hiányod átjár...” A szövegszervező hiány Doris Kareva egy versében. In: *Folia Estonica. Tomus VIII. Észt-magyar összevetés III. A III. észt-magyar kontrasztív nyelvészeti konferencia előadásai* (Szombathely, 2000. november 23-24.). Colloquia Contrastiva Tomus X. Szombathely. pp. 51–58.
- Lesthal, Ralf 1986: *Saksa keele grammatika*. 3. trükk. Tallinn: Valgus.

- Luik, Viivi 1998: Kui kaugel on Eesti? Ettekanne Šveitsis Solothurni kirjanduspäeval juunis 1992. In: *Inimese kapike*. Tallinn: Vagabund. pp. 21–27.
- Magyar szólástár. Szólások, helyzetmondatok, közmondások értelmező és fogalomköri szótára*. 2003. Bárdosi, Vilmos (Ed.) Budapest: Tinta.
- MG = *Magyar grammatika*. 2000. J.Balogh, L.Haader et al (Eds) Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- MNyK = *A magyar nyelv kézikönyve*. 2003. Kiefer, Ferenc (Ed.). Budapest: Akadémiai Kiadó.
- MNyTNy = *A magyar nyelv történeti nyelvtana. II/2. A kései ómagyar kor. Mondattan. Szöveggrammatika*. 1995. Budapest: Akadémiai Kiadó. pp. 302–306.
- Mäearu, Sirje 1996: *poolt vastu*. In: Erelt, T. – Leemets, T. et al (Eds) *Keelenõuanne soovitat*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus. pp. 64–65.
- Nemvalts, Peep 1998: Kas väliseesti keeles on märgata süntaktilist omapära? In: Lindström, L. (Ed.) *Väliseestlaste keelest*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, pp. 55–66.
- Nurk, Anu 2003: Definiitse ja indefiniitse objekti vasted ungari ja eesti keeles. In: *Folia Estonica. Tomus VIII. Észt-magyar összevetés III. A III. ész-t-magyar kontrasztív nyelvészeti konferencia előadásai (Szombathely, 2000. november 23-24.)*. Colloquia Contrastiva Tomus X. Szombathely. pp. 59–71.
- Ortega y Gasset, J. 1963 [1937]: glanz und Elend der Übersetzung. In: Störig, H.J. (Ed.) *Das Problem des Übersetzens*. Stuttgart: Henry Goverts Verlag. pp. 322–347.
- Pajusalu, Renate 1999: Deiktikud ja nende kasutus eesti keeles. Isikudeiksis. – <http://haldjas.folklore.ee/seminar/deiktikud/3.1.htm> (13.06.2002)
- Pomozi, Péter 1998: Az ész-t és a magyar igenévrendszerről. In: *Folia Estonica. Tomus VI. Észt-magyar összevetés II. A II. Magyar-ész-t kontrasztív nyelvészeti konferencia (Szombathely, 1997. október 2-3.) előadásai*. Colloquia Contrastiva Tomus VI. Szombathely. pp.9–18.
- Pusztay, János 1994: *Könyv az ész-t nyelvről*. Folia Estonica. Tomus III. Szombathely.

- Pusztay, János 2000: *Szakszógyűjtemény az uráli nyelvek tanulmányozásához*. Az Uralisztikai Tanszék Kiadványai 8. Szombathely: BDF.
- Rácz, Endre 1983: A szenvedő jelentés felé? *Magyar Nyelvőr* 4. Budapest: Akadémiai Kiadó. pp. 394–397.
- Rácz, Endre – Szemere, Gyula 1993: *Mondattani elemzések*. VI. Kiadás. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Rácz, Nóra 2004: *Marie Under versei Képes Géza fordításában*. Diplomitűz. Szombathely BDTF. Käsikiri.
- Rajandi, Henno 1966: Arutlusi eesti impersonaali üle. *Keel ja Kirjandus* 9, 10. pp. 538–548, 612–616.
- Rajandi, Henno 1967: Passiivne *tud*-adjektivisatsioon. *Keel ja Kirjandus* 4, 5. pp. 219–223, 286–292.
- Rajandi, Henno 1999 [1968]: *Eesti impersonaali ja passiivi süntaks*. Eesti Keele Instituudi toimetised, 3. Tallinn: Eesti Keele Instituut.
- Rüütel, Hiie 2003: Tõlkimiselt ettetulevaid raskusi Attila Józsefi ja Antal Szerbi náitel. In: *Folia Estonica. Tomus VIII. Észt-magyar összevetés III. A III. észt-magyar kontrasztív nyelvészeti konferencia előadásai (Szombathely, 2000. november 23-24.)*. Colloquia Contrastiva Tomus X. Szombathely. pp. 91–101.
- Seilenthal, Tõnu 1995: Fejjel és fejrészekkel kapcsolatos kifejezések az észtben, a finnben és a magyarban. In: *Hungarologische Beiträge 3, Finnisch-Ugrische kontrastive Untersuchungen*. (Eds) L.Keresztes, J.Leskinen, S.Maticsák. Jyväskylä: Universität Jyväskylä. pp. 145–150.
- Seilonen, Marja 1995: Suomen subjektittomien lauseiden vastineita unkarissa. In: *Hungarologische Beiträge 3. Finnisch-Ugrische kontrastive Untersuchungen*. (Eds) L.Keresztes, J.Leskinen, S.Maticsák. Jyväskylä: Universität Jyväskylä. pp. 151–165.
- Siewierska, Anna 1984. *The Passive. A comparative linguistic analysis*. London: Croom Helm.

- SMNy1 = *Strukturális magyar nyelvtan 1. Mondattan*. 1992. Budapest: Akadémiai Kiadó. pp. 377–417.
- SMNy3 = *Strukturális magyar nyelvtan 3. Morfológia*. 2000. Budapest: Akadémiai Kiadó. pp. 261–279.
- Szanyi, Gyula 1997: Zum Gebrauch des Vorgangspassivs. In: *Deutschunterricht für Ungarn 2*. Budapest. pp. 51–54.
- Stanitz, Károly 1983: Egy magyartalanság ellen - funkcionális megközelítéssel. *Magyar Nyelvőr* 4. Budapest: Akadémiai Kiadó. pp. 389–394.
- Tauli, Valter 1980: *Eesti grammatika II*. Lauseõpetus. Uppsala: Finsk-ugriska institutionen.
- Tauli, Valter 1982: *Johannes Aaviku keeleuuendus*. Kriitiline ülevaade. Stockholm.
- Toomet Korjus, Piret 1998: Vahendamisest eesti ja ungari keeles. In: *Folia Estonica. Tomus VI. Észt-magyar összevetés II. A II. Magyar-észt kontrasztív nyelvézeti konferencia (Szombathely, 1997. október 2-3.) előadásai*. Colloquia Contrastiva Tomus VI. Szombathely. pp.49–62.
- Torn, Reeli 2002: The status of the passive in English and Estonian. In: Hendriks H. (Ed.) *Working Papers in English and Applied Linguistics 7*. Cambridge: Research Centre for English and Applied Linguistics. pp. 81–106. –
<http://www.rceal.cam.ac.uk/Working%20Papers/torn.pdf> (21.01.2005).
- Torop, Peeter 1999: *Kultuurimärgid*. Tartu: Ilmamaa.
- Uuspõld, Ellen 1976: Eesti keele lauseõpetusest põhijooniti. *Keel ja Kirjandus* 2. pp. 94–105.
- Valentin, Paul 1987: Zur Geschichte der deutschen Passivs. In: *Das Passiv im Deutschen, Akten des Kolloquiums über das Passiv im Deutschen, Nizza 1986*. (Ed) Centre de Recherche en linguistique Germanique (Nice). Tübingen. pp. 3–15.
- Valgma, J. – Rimmel, N. 1970: *Eesti keele grammatika. Käsiraamat*. 2 trükk. Tallinn: Valgus.

- Venczel, Katalin 2005: Járt utat kétszer járj! Nádas Péter fordítója magyarul írt regényt. *Népszabadság*, 11.02.2005, p 12.
- Vermeer, Hans J. 1971. *Einführung in die linguistische Terminologie*. Nymphenburger Verlagshandlung.
- Vihman, Virve-Anneli 2001: Nothing personal: some detransitivizing devices in Estonian. –
<http://www.ling.ed.ac.uk/~pgc/archive/2001/virvepgc01.pdf> (18.06.2004).
- Vihman, Virve-Anneli 2002: Impersonalized impersonals: argument structure and language change. –
<http://www.ling.ed.ac.uk/~pgc/archive/2002/proc02/vihman02.pdf> (18.06.2004).
- Viitso, Tiit-Rein 1998: Fennic. Estonian. In: Abondolo, Daniel (Ed.) *The Uralic Languages*. London – New York: Routledge. pp. 96–148.
- Viitso, Tiit-Rein 2005. Eesti tegusõna tüpoloogiat. *Keel ja Kirjandus*, 3. pp. 182–194.

KORPUS / ILUKIRJANDUSLIKUD ALLIKAD

- Luik, Viivi 1991: *Ajaloo ilu*. Tallinn: Eesti Raamat.
- Luik, Viivi 1998: *A történelem szépsége*. Budapest: Osiris/2000. Tõlkinud: Gábor Bereczki.
- Nádas, Péter 2001: *Egy családregény vége*. (5.trükk) Pécs: Jelenkor Kiadó.
- Nádas, Péter 1990: *Ühe perekonnaromaani lõpp*. Tallinn: Eesti Raamat. Tõlkinud: Leidi Veskis